

MD
102.384

Lőrincz Zoltán *Szent Márton, Savaria szülötte*

Lőrincz Zoltán

SM

OSZK

SZENT MÁRTON
Savaria szülötte

Országos Széchényi Könyvtár

SM

Lőrincz Zoltán

SZENT MÁRTON, *Savaria* szülötte

Országos Széchényi Könyvtár

Második, bővített kiadás

B.K.L. KIADÓ

Szombathely

2014

PASTOR

+ EGO + SVM + VITIS

VOS + PALMITES +

Tisztelt Olvasó!

Szombathely Megyei Jogú Város polgármestereként különleges és meg-

tisztelő feladat olyan könyvhöz előszót írni, amely Szent Mártonról, az Európa-szerte ismert és tisztelt szentről készült képzőművészeti ábrázolásokat mutatja be.

Szent Márton csaknem 1700 évvel ezelőtt, 316-ban született.

Szent Márton személyisége azóta is példaképül szolgál mindannyiunk számára.

Szent Márton életére gondolva érdemes felidézni az ókori Savaria nagyságát, a szombathelyiek számára oly fontos történelmi múltat. A történészek lejegyezték, hogy Szent Márton „Pannóniában, a virágzó Sabáriában született”, s bár ifjúkorában messzire került szülővárosától, de negyvenévesen, immár keresztény hívőként visszatért ide. Hirdette hitét és megkeresztelte az édesanyját. Szülővárosa azóta is kitüntetett figyelmet szentel személyének, Szent Márton és Szombathely neve közel 1700 éve szorosan összekapcsolódik.

Szent Mártonra gondolva, felsejlenek előttünk az államalapítás egy egész évezredet meghatározó, sorsfordító küzdelmei. Szent Márton különleges tisztelet övezte Szent István idejében is, hiszen a Király zászlóira Szent Mártonnak, a bátor katonának a képét festette. Az ő uralkodásának ideje alatt lett Szent Márton – Szűz Mária után – az ország második patrónusa.

Szent Mártonra gondolva Európa szellemi egységét is láthatjuk, hiszen a szent alakja a kis településeken és az európai nagy metropoliszokban egyaránt közzismert. A térképre nézve azonnal

ELŐSZÓ

Dr. Puskás Tivadar

SZOMBATHELY MEGYEI JOGÚ VÁROS POLGÁRMESTERE

szemünkbe tűnik a róla elnevezett települések sokasága. Ezrével magasodnak a városokban, szerényen meg-

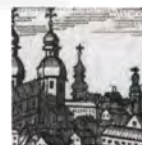
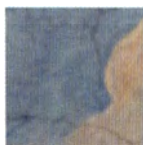
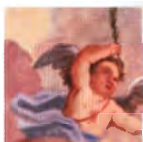
búzódnak falvakban a Szent Márton titulusú templomok. Oktatási és karitatív intézmények, könyvtárak, zenekarok, egyesületek és társaságok viselik Szent Márton nevét.

Szent Mártonra gondolva küzdelmes, sorsfordító döntésekkel teli, szerény és állhatatos életutat látunk. Ugyanakkor eszünkbe juthat az útkereső és istenkereső zarándoklat is. A hagyományos nagy európai zarándokutak mellett megtalálható az egyre népszerűbb Via Sancti Martini, amelynek kiindulópontja Szent Márton szülőhelye, Szombathely. A Tours-ban végződő zarándokúton járva érezhetjük az összefogás, a közös gondolkodás hatalmas erejét.

Szent Mártonra gondolva – miként ez a könyv is bizonyítja – az emberi lét emelkedett szférájába, a hit és a művészet világába jutunk.

Szent Mártonra gondolva mindenekelőtt az emberre, a karizmatikus személyiségre kell emlékeznünk, aki segítette a gyengéket és elesetteket. Számomra Szent Márton cselekedetének, a köpenymegosztásnak igazi értelme a hitbéli erőből fakadó, szereteten alapuló, szerény, de az emberi létet a legegyszerűbb, legtermészetesebb módon segítő cselekvés. Nem egyszerűen csak szép gesztus volt ez, sokkal inkább egy érző lelkű, de erős, határozott ember cselekedete. A híres köpenymegosztás ábrázolása huszonkét alkotó feldolgozásában szerepel e könyvben.

A teológus-művészettörténész prof. dr. Lőrincz Zoltán könyve a művészettörténet világában is meghatározó munka. Természetesen törekszik a klasszikus Szent Márton-életűt, a történelmi szerep felvázolására is, de elsősorban Szent Márton, mint

MD 102. 384

európai ikonográfiai típust állítja a középpontba. A szerző bemutatja a rendkívül változatos Szent Márton ábrázolásokat. 31 féle ikonográfiai típust elemez, Európa keleti és nyugati részéből egyaránt. Egyszerre mutatja fel Magyarország (kiváltképpen Szombathely és Pannónia), Kelet-Európa, (Szlovénia, Szlovákia, Ukrajna, Románia) és Nyugat-Európa (különösképpen Franciaország, de Olaszország, Svájc és Németország is) Szent Mártonhoz kapcsolódó ábrázolásait, oly módon, hogy időben is mintegy 1500 évet tekint át.

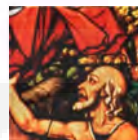
A kötet a keresztény képzőművészeti kultúra Szent Mártont témául választó stíluskorszakairól is átfogó képet ad.

A VI. századi ravennai mozaikkal kezdve, a középkori, a reneszánsz, a barokk és a klasszicista anyagot egyaránt tárgyalva, a posztmodern ábrázolásmódokig eljutva. Az alkotók között fellelhetők a helyi, a regionális és az országos jelentőségű mesterek,

valamint művészettörténeti világnagyságok (El Greco, Simone Martini, Anthonis van Dyck, Grünewald) is.

Joggal lebetűnk arra is büszkéek – miként az a könyv „...Szombathely dicső szülöttje...” című fejezetéből kitűnik –, hogy számos kortárs szombathelyi művész munkáját meghatározza Szent Márton életútja, alkotó munkájukban Szent Márton alakja ma is ihletet ad számukra. Különösen érdemes kiemelni az ábrázolások műfaji sokszínűségét, amelynek felsorakoztatása nagy erénye a kötetnek. Gyönyörködhetünk a szent alakjában freskókon, olajfestményeken, szobrokon, domborműveken, metszeteken, kódex iniciálékban, szárnyasoltárokon, mozaikon, festett fakazettán, üvegablakon, sőt még kályhacsempén is. Az alkotások híven tükrözik Szent Mártonnak a különböző korszakoktól független népszerűségét.

Bízom abban, hogy e tartalmas, látványos megjelenésű kötet elnyeri a Tisztelt Olvasó tetszését és a könyvet elolvastva szellemi, lelki és esztétikai élménnyel gazdagodik!

Dr. Puskás Tivadar

DR. PUSKÁS TIVADAR
POLGÁRMESTER

Országos Széchényi Könyvtár

In gallicantu. Sequētia scti euagē-
lii: scti lucā. Et illo tempore:

Est edictum
cesareis aug:
 ut describeret
 tur omniuersus
 orbis. **H**ec
 descriptio pri
 ma: facta ē

a preside syrie Lyrino. **E**t ibant
 omnes. ut pfererent: singuli in
 suā ciuitatē. **A**scendit autē et Jo
 seph a galilea de ciuitate nazareth
 in iudeam ciuitatē dauid. que vo
 catur bethlehem. eo qd esset de domo

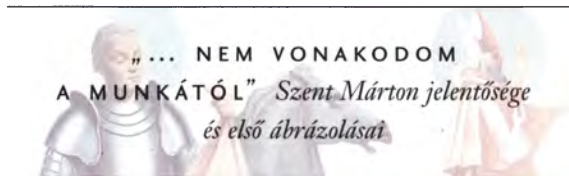

November 11-e a francia naptárban mint emléknap szerepel, mert ezen a napon ért véget a franciákat annyira meg-
rázó, gyilkos első világ-

háború. De sokkal korábban, amikor még a mai értelemben vett Franciaország nem is létezett, november 11-ét az európai kereszténység emléknapjává nyilvánították. Ezen a napon, 397-ben, Tours-ban eltemettek egy püspököt, akit azóta Szent Mártonként tisztelünk. Alakja, személyisége számunkra többszörösen is fontos: nemcsak azért, mert a mai Magyarország területén, a hajdani Savariában (ma Szombathely) született, s így első egyetemes európai formátumú egyénisége történelmünknek, hanem azért is, mert kultuszát államalapító királyunk, Szent István vezette be hazánkban. Továbbá azért, mert élete, munkássága, tevékenysége szoros összefüggésben van az európai kereszténység születésével. Államalapítóink számára példa volt hite és munkássága. Életének és missziós tevékenységének nyomai kontinensünk több országát egybekapcsolják. Elég csak Magyarországot, Itáliát, Franciaországot és Németországot említeni.

Kortárs életrajzírója, *Sulpicius Severus* már művének bevezetőjében leszögezi: „Márton Pannonia Savaria nevű városában született, majd az itáliai Ticiumban (Pavia) nevelkedett”.¹ Isten titkait kutató, fürkésző alkat volt, aki remete akart lenni, hogy a világtól elvonuljon. Valójában egész életében rengeteg embernek volt szüksége rá, és halála után nem sokkal a „Világ” zarándokolt hozzá. A tours-i zarándoklat a középkorban hamarosan Jeruzsálem, Róma – és később Santiago de Compostela után – a negyedik legnagyobb növekedett.

Márton akarata ellenére lett a Római Birodalom katonája, ő Krisztus katonája szeretett volna lenni.

Méltatlannak tartotta, hogy pappá szenteljék, mégis püspök lett belőle. Az ismeretlenséget kereste, de közvetlenül a halála után megjelenő

életrajza azonnal ismertté tette, köszönhetően tanítványának, Sulpicius Severusnak. Az ő véleménye szerint Márton még halála órájában is így imádkozott: „Uram, ha népednek még szüksége van rám, nem vonakodom a munkától”.

A negyedik század másik jelentős alakja, *Nolai Paulinus*, a nagy egyházatyák egyike 397 tavaszán levélben köszöntö meg Sulpiciusnak a Szent Márton életéről írt könyvet: „A boldog Márton kiérdemelte, hogy hitéhez és életéhez méltó történetírót kapjon, és így most kétszeresen is méltó lett: az isteni dicsőségre érdemei, és az emberek emlékezetére írásaid által”.²

A Márton-ábrázolásokat, azok típusait, az ikonográfiai változatokat a Sulpicius Severus-féle életrajz³ segítségével szándékoztunk teljesebbé tenni, így a Szent életének részleteivel a műalkotások bemutatásakor találkozhatunk. *Tours-i Gergely* kétszáz évvel később foglalta el Márton püspöki székét (†594), és alapos filológiai munkával írta meg *A frankok története* című munkáját. E munka ugyancsak felbecsülhetetlen adatokat tartalmaz a Márton-életmű pontos rekonstrukciójához, mivel a szerző információit az egyházmegye és temploma irattárából szerezte. A 13. századi *Legenda Aurea* is Sulpicius Severus művére hivatkozik, így nélkülözhetetlen a Márton-ábrázolások jobb megértéséhez.

„Nem vonakodom a munkától” – hallottuk a szent életű püspöktől, s a szinte szállóigévé magasztosult mondatot több magyar főpásztor is élete vezérfonalának, jelmondatának választotta: így *Serédi Jusztinián* hercegprímás (†1945) és *Márton Áron* (†1980), Erdély legendás püspöke.⁴

4. KÉP Szent Márton szobra a ligugé-i apátsági templom bejáratára felett

402 körül – öt évvel Márton halála után – Severus levelet írt barátjának, Nolai Pálnak, amelyben közölte szándékát, hogy az általa alapított kolos-

tor kápolnájában képet szeretne elhelyezni a tours-i püspökről. Pál válaszában aggodalmának adott hangot, de himnikus szavakban festette le az utókor számára Márton alakját.⁵ Képalírásnak ezt szánja: „perfectae Martinus regula vitae”⁶. Márton élete követendő minta, „ideálkép a megkereszteltek számára”⁷. Pál levele nagyon fontos dokumentum. Nemcsak azért, mert az egyházi képhasználat (*Biblia Pauperum*) óegyházi kérdésfelvetéseit idézi, hanem azért is, mert itt meglepő módon új szempontot kap a probléma. Elsősorban nem az elhunyt emlékeről van szó, hanem egy eszmény megjelenítéséről. A baptisztérium dogmatikailag az óember eltemetésének és a keresztségben való újjászületett ember felöltözésének a színtere. Ebben az összefüggésben mind Sulpicius Severus, mind Nolai Pál számára Márton képe a keresztelőkápolnában egy kézzelfogható, vizuálisan érzékelhető, követésre ösztönző példának a képe, azaz útmutató.

Az ötödik század közepére a Márton-tisztelet már első virágkorát élte, és az építészetben, irodalomban, képzőművészetben jelentkező ábrázolások előrevetítették a későbbi ikonográfiai típusokat.

„... ELREJTŐZNI NEM TUDSZ!”

Szent Márton-himnusz

Paulinus Périgueux 470-ben Severus életrajzára alapozva egy eposzt írt *De vita S. Martini* (*Szent Márton élete*) címmel.⁸ Márton közvetlen utóda

a püspöki székben *Briccius* (397–444) volt, aki elődje sírja fölé egy templomot építtetett a növekvő zarándoktömeg befogadására. *Perpetuus püspök* (461–491) ezt az épületet majd egy hatalmas zarándok-bazilikává alakíttatja.⁹ A templom feliratokkal, Sulpicius Severus-szövegekkel ellátott falfestményei és mozaikjai mutatták be Márton életét és csodáit. Ez a ciklus, amely a Márton-ábrázolások tradícióját megalapozta, a legrégebbi – sajnos elpusztult – összefüggő ábrázolása egy szentnek a nyugati művészetben, amelyről ma tudomásunk van.¹⁰

Majdnem száz évvel később a híres Szent Kereszt-himnusz, a *Vexilla regis prodeunt* szerzője, *Fortunatus* (†600 körül), a későbbi poitiers-i püspök arról számolt be, hogy Ravennában a Szent János- és Szent Pál-templomban Márton tiszteletére oltárt szenteltek fel, s a csodatevő Szent Márton-képet tömegesen keresik fel. A frankok nagy történetírója, *Tours-i Gergely* (†594) és a longobárdoké, *Paulus Diaconus* (†799) is tudósít arról, hogy az egyik fülkében függő Márton-kép előtti lámpa olaja gyógyította meg a betegek szemét, s Gergely is ott gyógyult ki szembajából.¹¹

A ravennai *San Apollinare Nuovo*-ábrázolás (5. sz. kép) tudomásunk szerint a legrégebbi megmaradt Márton-kép. Irodalmi források nem tudósítanak készítésének körülményeiről. A kép csak néhány évvel, talán évtizeddel lehet fiatalabb a Venantius Fortunatus által említetténél. A ma is megcsodált mozaikok a 6. század első negyedében készülhettek, amikor Nagy Teodorik (†526) palotakápolnáját – mint Krisztus-templomot – építtette. A felirat szerint: „Theodericus hanc ecclesiam (sic!) a fundamentis in nomine domini nostri Jesu Christi fecit”.¹² Vagyis a templomot Jézus Krisztus tiszteletére alapították, aki Arius tanai szerint nem egyenlő lényegű az Atyával, hanem hasonló hozzá, és így csak teremtett isteni lény. Később Justinianus császár és Ravenna érseke, *Agnellus* (556 körül–570) egy rendeletet adott ki, amely szerint minden pogány kultuszhelyet és ariánus tulajdonú egyházi javat a ravennai szent igaz anyaszentegyház használatába kell venni. (*Sancta Mater Ecclesia Ravennae, vera Mater orthodoxa*)¹³. Teodorik udvari templomát 561 körül *Agnellus* érsek a katolikus kultusz számára Szent Márton tiszteletére újraszentelte. Csak a 9. században, VII. János érsek idejében, 856-ban történt a templomnál újra egy titulussváltás, amikor Szent Apollinarius csontjait az épületben elhelyezték¹⁴. 561 körül eljött az ideje, hogy a Márton-képen és -oltáron kívül emléktemplomot is szenteljenek Márton tiszteletére. E mögött antiariánus egyházpolitikai

program állt. Ha Márton életére gondolunk, tudjuk, hogy Hilarius pontosan azért küldi Pannóniába és Illyriába, hogy harcoljon az ariánusok herezise ellen. Sulpicius Severus és Venantius Fortunatus hangsúlyozzák, hogy Márton az ariánus tévtanítás ellen küzdött. Alakjának megjelenítése a mozaikon a dogmatikai küzdelmek egyik koronatanúját is idézi. A *San Apollinare Nuovo* mozaikjainak programja a tituláris szent (Márton) aktualizált ábrázolása. A huszonhat mártír és huszonkét mártírnő vonulása a főhajó hosszanti két oldalán közvetlenül az árkádok felett jelenik meg. A szent férfiak az egyik oldalon a négy angyal között trónoló Krisztus felé, a szent asszonyok a másik oldalon a trónon ülő Istenanya irányába vonulnak. A virágokkal teli zöld mező és az alakok között elhelyezett pálmafa paradicsomi állapotot idéz. A pálma egyben a győzelem jelképe is (Jel 7, 9–12). Márton alakja nemcsak azért kap kiemelt jelentőséget, mert az első a mártírok között, hanem azért is, mert ruházata eltér a többi szent férfiútól. Míg a többi szent a mártírok fehér ruháját viseli, Márton bíborköpenyben jelenik meg. Az értékes bíborköpeny az uralkodók, a királyok megkülönböztető attribútuma volt. Az itteni ábrázoláson a Király-Krisztus – hasonlóan Mártonhoz – bíborköpenyt visel, utalván ezzel arra, hogy bár Márton a koldussal osztotta meg köpenyét, de Máté evangéliumának parancsa alapján: „... mezítelen voltam és felruháztatok, beteg voltam és meglátogattatok, börtönben voltam

5. KÉP Szent Márton
a mártírok vonulását vezeti
a ravennai *San Apollinare*
Nuovo mozaikján

és eljöttetek hozzám... Bizony mondom néktek, amikor megtettétek ezeket, akárcsak egygel is a legkisebb atyámfiai közül, velem tettétek meg”. (Mt 25;36,40) Krisztussal. A szent legendája ezt szépen, plasztikusan előadja. A Krisztus-királyságban történő ilyen részvállalás azért is érdekes, mert Krisztus köpenye nemcsak a Fiú-Isten dicsőségét hirdeti, hanem megkülönböztetetten kiemeli Márton méltóságát. Ezzel az újszövetségi „királyi papság” intézménye válik hangsúlyossá, amely az ógyház dogmatikai vitáiban oly fontos volt. (1Pét 2,5) A szent férfiak a mártíromság koszorúját viszik, adoráló mozdulattal, a Menny Ura felé. Egyedül Márton nem volt mártírszent, kezében viszont ott van a győzelmi koszorú, amit szent életével érdemelt ki, és ezáltal felvételt nyert a szentek közösségébe. A ravennai mozaikkép mutatja, hogy milyen tiszteletnek örvendett Márton Gallián kívül már Itáliában is a 6. században.

A korai ábrázolások közül – *Szent Ambrus* egyházatya egyháztörténeti jelentősége szempontjából is – emeljük ki a milánói *San Ambrogio* apszizmozaikját. A San Ambrogio építése már az egyházatya életében megkezdődött. A négy latin egyházatya közül Ambrus (339–397) Márton kortársa, aki ugyanabban az évben, de néhány hónappal korábban, április 4-én halt meg. Az ariánusok legyőzését követően, 374 után mindketten ugyanúgy templomokat alapítottak: a milánói templom építése is erre az időre tehető. 783–84 körül, majd a 11. században a bazilikát újra átépítették. A 11. századi mozaikok a 8. századi ábrázolások másolatai. Feltételezések szerint a ciklus programja is a negyedik és nyolcadik századra vezethető vissza, tematikailag Ambrus és Márton kapcsolatára. A fragmentumok alapján arra gondolhatunk, hogy a trónon ülő Krisztus-alak melletti egyik mellékjelenetben Ambrus látomásban látja Márton halálát, és a temetésén részt vesz ikonográfiai ábrázolás feltételezhető.

A milánói S. Ambrogio másik jelentős Márton-emléke a 835 körül készült ún. Arany- vagy *Volvinius-oltár*, amelyen Márton glóriával a feje körül, jobb

kezét mellére helyezve, baljában könyvet tartva jelenik meg. Az oltár másik ábrázolásán Szent Ambrus (álmában) Márton földi maradványainak végső nyugalmaért imádkozik.

Ezt követően a Márton-ábrázolások az európai és magyar művészettörténet jelentős rétegét képviselik. Méltán imádkozhatják a magyar bencések is a régi himnuszukat.

„Merre futsz, bátrálsz? Elrejtőzni nem tudsz!
Messze száll híre koszorús erénynek!
Száz csodád fénylőn hirdet s emel, Márton,
Pásztori tisztre.
Nem pompáz gögben, sem arany színekben,
Hordja, mint régen, egyszerű rubáját,
Arcán, külsőjén csak erénye fénylik
Szép ragyogásban.”¹⁵

– olvashatjuk a Breviárium Maurinum Szent Márton-napi himnusának fordításából.

Időben néhány évszázadot előreugorva: egy katalán, az ún. *gombreny*-i táblakép-ábrázolás a 12. századból érdekes részletet tartalmaz: *Szent Márton halála* (Vich, Museo Episcopale). A szerzetesi ruhában fekvő Márton a későbbi *Legenda Aurea* leírásának megfelelően mindkét kezét mellére teszi, és tekintetét az ég felé emeli. A halott ágya mögött a kép két szélén két férfi áll. A jobb oldali feltételezhetően Szent Ambrus, aki csodálatos módon részt vett a temetésen. Jobbjában könyvet tart, míg bal kezében püspöki keresztet. A két férfi között nagy szárnyakkal ábrázolt angyal jelenik meg, aki kezét a halott felé hívogatóan nyújtja ki úgy, ahogyan a kölni püspök, *Severinus* mondja: „... és az Angyalok felvitték lelkét az égbe”.¹⁶ A katalán ábrázolás nagy formátumban adja vissza a jelenetet. Ünnepelesen és nagyvonalúan celebrálja szinte szó szerint a történetet. Mély komolyság jellemzi a kompozíciót, és az elsősorban pirosra, olíva- és zöldre koncentráló színvilág szent „csendet” kölcsönöz a műnek.

6. KÉP *A Porta Speciosa Pannonbalmán*

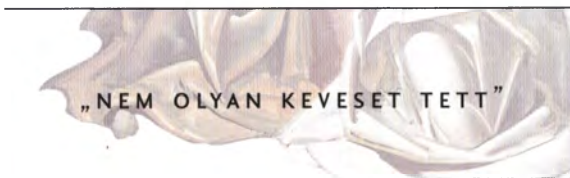
7. KÉP A vézelay-i Ste Madeleine-templom
oszlopfejezete: Szent Márton
kidönt egy pogányok által tisztelt fát

Walter Nigg szerint Márton egy olyan szent, aki-
nek nem volt irodalmi
munkássága¹⁷. Nem írta
meg tapasztalatait, nem
dolgozott ki dogmatikai

tanítást, sőt, az annyira szeretett szerzetesség számára
sem foglalta írásba reguláit. Márton életművét, irodal-
mi hagyatékát hite, élete, egyházszeretete adja.

A művészettörténet¹⁸ az alábbi, Mártonhoz kapcsolo-
ló ikonográfiai típusokat ismeri: 1. A császár köte-
lezi Mártont a katonai szolgálatra 2. Köpenymegosz-
tás az álomjelenettel vagy anélkül 3. Márton kéri fel-
mentését a katonai szolgálatból 4. Megkeresztelése
5. Hilarius ördögűző feladattal bízva meg 6. Márton
megtérít egy rablót 7. Márton sátánt űz 8. A hunyor
okozta halálos betegséget imádsággal elűzi 9. Az ön-
gyilkos ifjú feltámasztása 10. Kolostoralapítás 11.
Halott feltámasztása 12. Megszállott megszabadítá-
sa 13. Püspökké szentelése 14. Az álvértanú lelep-
lezése 15. A gyermek feltámasztása 16. Valentinia-
nus császár harca 17. Pogányok által tisztelt fenyő-
fa kivágása (7. sz. kép) 18. Béna meggyógyítása 19.
Márton megcsókol egy leprást 20. Márton
Teklával, Ágnessel, Péterrel, Pállal beszélget 21.
Márton Maximus császár lakomáján 22. Márton
miséje 23. Történet az ördögről 24. Papot szent-
tel 25. Utóda Briccius 26. Halálát előre bejelenti
27. Halála és temetése 28. Vita Tours és Poitiers
között 29. A holttestet hajón Tours-ba szállítják
30. Ambrus álma Márton halálával 31. Márton
relikviáinak elhelyezése.

Ezek közül a legismertebb jelenet *Amiens* városá-
nak kapuja előtt, 334-ben történt (8. kép). „Egy
szerencsétlen ember könyörgött az arra járókhoz,
hogy szánják meg, de mindnyájan elmentek mel-
lette. Ekkor az Istennel eltelt férfiú megértette,
hogy az Úr neki hagyta meg azt, akin senki sem kö-
nyörült. De mit tegyen? A rajta lévő köpenyen kívül
nem volt egyebe, mert már hasonló célra mindenét
elajándékozta. Fogta tehát az oldalán hordott kard-
ját, és középen elvágta vele köpenyét, az egyik ré-
sét odaadta a koldusnak, a maradékot pedig magára

terítette.”¹⁹ (*Vita* 3.) (9.
kép) A leghíresebb, de
legalább annyira érthe-
tetlen ez a jelenet. Seve-
rus szövege alapján az ir-
galmas samaritánus tör-

ténete (Lk 10, 25–37) jut eszünkbe, ahol ugyanúgy
részvétlenül mentek el az emberek a rászoruló mel-
lett, mint itt. A *Vita* szövegéből megtudjuk, hogy
Márton már mindenét elajándékozta, csak a ruhája
és köpenye volt még meg. Szívére hallgatva, impul-
zív gesztussal kettéhasította köpenyét. De miért
csak felét adta a koldusnak? A ma leginkább elfoga-
dott vélemény szerint azért, mert mint katona felsze-
relésének, ruházatának csak felével rendelkezhetett
személyesen, a másik fele a légio tulajdonát képezte,
s így nem ajándékozhatta el. Számunkra azonban
nem logikai csűrös-csavarások tárgya ez a tett,
hanem az irgalmas felebaráti szeretet szép példája.
A jelenet folytatódik. A következő éjszaka Márton-
nak álmában megjelent Krisztus, ugyanabban a kö-
penyben, amelyet a koldusnak ajándékozott. Jézus
ekkor így szólt: „Márton takart be ezzel a ruhá-
val, pedig még katekumen”. Ezzel a kijelentéssel
Krisztus saját mondását is szerette volna emléke-
zetbe vésni: „... amikor megtettétek ezeket akár-
csak eggyel is a legkisebb atyámfiak közül, velem
tettétek meg”. (Mt 25,40) Itt könnyen felismerhe-
tő a karitatív tevékenység és a Krisztus-szolgálat
elválaszthatatlan egysége. A koldus attribútuma
lett Mártonnak. Márton az álomvízióból levonta
a konzekvenciákat: a hittanuló (katekumen) ideje
lejárt, és elérkezett a döntés ideje. 334 húsvétján
megkeresztelkedett, és a római katonából Krisztus
katonája lett. Márton megkeresztelése után még
két évig volt katonai szolgálatban. Felvetődik
a kérdés, hogy miért vállalt még katonai szolgálá-
tot? A római törvények minden kiszolgált katona
fiát kötelezték harci szolgálatra, így ő is katona lett.
De talán ő a történelem első alakja, aki a katonai
szolgálatot megtagadta, és kérte *Julianus császártól*
felmentését. Az assisi ábrázolásokon ez hangsúlyt is
kapott. (24. kép)

8. KÉP Az amiens-i
Notre-Dame
Székesegyház nyugati
homlokzata

9. KÉP Justin Sanzon:
Szent Márton-emléktábla Amiens-ben

„Eddig neked szolgáltam – szólt a császárhoz – engedd meg, hogy most már Istennek katonáskodjam. Adományodat fogadja el az, aki harcolni akar, én Krisztus katonája vagyok, ezért nekem már nem szabad harcolnom”²⁰ (*Vita* 4.). A katonai szolgálatot a nagy őkeresztény írók – mint Tertullianus és Laktancius – a bibliai „Ne ölj!” parancsolat alapján elvetették, de őket származásuk miatt nem is kötelezték katonai szolgálatra. Márton elutasító álláspontját nyilvánvalóan nem kis lelki tusa után hozta meg.

Szent Márton a köpeny kettévágásával és a katonai szolgálat megtagadásával két ma is aktuális kérdésre találta meg a választ: Hogyan viszonyuljunk a társadalom szociális problémáihoz? Lehet-e keresztény ember manipulált hatalmak és ideológiák eszköze, katonája?

10. KÉP A trónon ülő püspök a petersbergi egykori
Szt. Péter bencés kolostor falképén

Cervantes *Don Quijotájában* (1615) a főhős így szól egy Szent Márton-ábrázolás láttán: „Ez a lovag is a keresztény kalandosok közé tartozott,

Szent Márton és a koldus

csak hogy azt hiszem, nagyobb volt a bőkezűsége, mint a bátorsága, amit abból is láthatsz, Sancho, hogy megosztja a szegénnyel köpönyegét, s odaadja neki a felét. Akkor azonban bizonyosan tél lehetett, mert máskülönben, amilyen könyörületes volt, nyilván az egész köpönyegét odaadta volna.”²¹

Mártont a középkori művészek is leggyakrabban az amiens-i jelenet főszereplőjeként ábrázolják. Ez indokolja, hogy az ikonográfiai szempontból fontos cselekedetet, köpönyének megosztását a koldussal külön fejezetben tekintjük át.

Az ezredik év felé közeledvén az európai művészetben megsokasodtak a teofánikus ábrázolások. A romanika főtémája a krisztológia, így Márton álomjelenete tematikusan is kapcsolódik a krisztológiai témához. A 10. században megszorodtak a Márton-ábrázolások. Az első emlékek ebből a korból a kódexfestészetben jelentek meg. A 9. századból származó illuminált *Fuldai kézirat* (Vatikán Könyvtár, Reg. Lat. 124), amelyben a nagy tudós, Hrabanus Maurus (†856), Mainz későbbi érseke – aki mint ifjú szerzetes annak idején Tours-ban Alkuinnál, a híres mesternél tanult – az ábrázoláson most egyik munkáját Mártonnak adja át.²² Az Alpoktól északra eső terület egy másik korai ábrázolása a kódexfestészet jellemző jegyeit felhasználó, de azt monumentálisra tevő – a Dachau melletti *Petersberg*-ben lévő (ma Erdweg település része) – egykori *Szt. Péter bencés kolostor* román kori falképe (1103–1107). Az északi apszisban a Szent mankóra támaszkodó mezítlábas koldussal jelenik meg. A szentély déli oldalán trónon ülő püspökként látjuk. A szentély kupolájában két angyal emeli a püspököt az égbe. Az orommezőt Márton másik attribútuma, a liba díszíti. Az eredeti román kori részletek felhasználásával az egész szentélyt 1907-ben *Haggenmiller* teljesen átfestette.²³ (10. sz. kép)

A román kori apokaliptikus gondolkodás, eszkatológiai aspektus, az utolsó ítélet félelme együttesen a *Fuldai Sakramentáriumon* (Staatsbibliothek, Bamberg) jelenik meg a *Márton és a koldus*-ábrázolásban. A 10. század utolsó harmadában készült miniatúrát a középpontban,

a szivárvány felett a trónoló mandorlás Krisztus uralja. A bal oldalt álló Szent Amiens előtt megosztja köpönyét a koldussal. Balra az alvó Szent alakja.

A földi szférával ellentétben az égben „Krisztus fenségét” angyalok kara kíséri. Így hasonul a románikában az üdvözült lélek Krisztushoz. Az ábrázolás a „*Maiestas Domini*” képtípusból indul ki. Az Úr fenségének ábrázolása ezzel a Mt 25,31–46 szöveg-állománnyal a Márton-életműhöz kapcsolódik. „Amikor pedig az Emberfia eljön az ő dicsőségében, és vele az angyalok mind, akkor odaül dicsősége trónjára.” (Mt 25,31)

Az „Úr fensége” téma variánsa a már említett katalán ábrázolás is. Az oltártábla közepén a bizáncias Pantokrátor típusát képviselő ítélő Krisztus trónol, mellette egymás fölötti mezőkben jobbra és balra a Márton-*Vita* jelenetei: Szent Márton megosztja köpönyét a koldussal, alatta a koldus mint Krisztus. Jobbra az alsó mezőben a Szent halála, a felette lévő mezőben két angyal emeli lelkét az égbe.²⁴ E korból az egyik legjelentősebb Márton-ábrázolás egy kódexben maradt fenn. (*Vita Sancti Martini*, Bibliothèque Municipale, Tours, ms. 1018, fol. 9 r.).²⁵ A kép két egymás feletti mezőjében a köpönymegosztás és az álomjelenet. Nemcsak a Márton-ábrázolások két legjellegzetesebb eleméről van szó, hanem az alá- és fölérendelés kérdéséről. Szent Márton kapcsán a cselekedetről és vízióról, a cselekvésről és a kontemplációról.²⁶

Az 1119–1135 között az angol *Christina Markyate* psalteriumának egyik egészoldalas miniatúrája az alsó mezőben a köpönymegosztást, a felsőben az álomjelenetet mutatja be. (*Albani-Psaltérium*, Dombibliothek, Hildesheim). Az álomjelenet félköríves mandorlájának Krisztusa éppúgy – szinte demonstratívan –, mint a tours-i ábrázoláson, két oldalra szétnyitja (két részre osztja) köpönyét. A rómaiak korában és a középkorban használt ógörög szó, a „chalamys” jelentése katonai köpeny, egyenruha.²⁷ S most ez a köpeny Krisztus vállát borítja.

Walter Myss²⁸ szerint a már tárgyalt miniatúraábrázolások legközelebbi rokonai a *zillisi Szent Márton-templom* (Svájc, 1130) mennyezeti fakazettái. Való igaz, ezek az ábrázolások közelebb állnak

a könyvfestészethez, mint a monumentális műfajokhoz. A külső kazetták ábrázolásain állatok, démonok, angyalok, madarak, sárkányok. A második és belső képciklus főleg ó- és újszövetségi jeleneteket mutat be. A Márton-ciklus hét kazettán jelenik meg, közvetlenül a nyugati bejáratnál, a második sorban. A köpenymegosztás két kazettát foglal el, az egyiken Amiens falai és a ló, a másikon az álló Márton és a koldus látható. A következő ábrázoláson Hilarius akolitussá (gyertyavivő) szenteli Mártont, majd Márton halottat támaszt fel. (11. kép) S végül három ábrázolás Márton Sátánnal vívott harcát mutatja be. (12. sz. kép) „Márton hatalmas tekintélye abból fakadt, hogy mint ördögűző meg tudta határozni, s így könyörületesen behatárolni és

kezelhetővé tenni a feszült pillanatokat azáltal, hogy meglátta és elszigetelte a bennük rejtőző démont.”²⁹ A Sátán gyönyörű ruhát, aranyból és drágakövekből készített diadémot akar Mártonnak ajándékozni, aki azzal utasítja el a csábítót, hogy Krisztus sem azt mondta, hogy aranyban és bíborban fog visszatérni, hanem szenvedéseiben.³⁰ A Márton-ábrázolások leggyakoribbja a köpenymegosztás, amely a 12–13. században még inkább összeolvadt az álomjelenet kapcsán a Maiestas

11. KÉP Hilarius akolitussá szenteli Mártont (jobbra) és Márton halottat támaszt fel (balra) a zillisi Szent Márton-templom fakazettáin

12. KÉP A Sátán alakja a zillisi Szent Márton-templom kazettáján

Domini-típussal. A 12. század első feléből származó *moissaci* ábrázolás két mezőben mutatja ezt be, az egyikben a köpenymegosztást, míg a másikban az álomjelenetet a trónoló Krisztus ábrázolásával. Hasonló megoldás található egy *chartres-i üvegablakon* (1220), és a *chartres-i* a déli kapu keleti timpanonjában (1210). Ugyanezt a típust követi a *Varennes-farcy* templom üvegablaka (1230, Musée de Cluny, Parizs). Ezen ábrázolási sémák pecsétnyomókon is feltűntek. A 13. század óta *Mainz* (a város védőszentje Szt. Márton) különböző pecsétjein jelenik meg a köpenymegosztás, és az álomjelenet a *Maestas Domini*-val.³¹

A 13. századi *Berthold missale* egyik miniatúráján³² a teljes felső mezőben a *Maestas Domini* látható. Az alsó mezőben nyitott szarkofágban három halott fekszik. Márton püspök szembefordulva áll, és kezével „feltámadásra” szólít fel.³³ Ez az ábrázolás azért lényeges, mert teológiailag késő-román gondolkodást reprezentál. Az alsó mező bizonyos értelemben a halottak számára az alvilágot, az árnyékvilágot jelenti. Kettős értelmű „életrekeltés”-ről van szó. Az egyik testi (köpenymegosztás), a másik szellemi (feltámasztás). Márton Krisztus erejéből életre kelti a halottakat (1217, Pierpont Morgan Library, New York, MS 710 fol. 125).

A köpenymegosztás első monumentális szobrászati megjelenítése *Luccában* található a S. Martino székesegyház homlokzatán (1204 körül, *Guidetto da Como* köre). (13. sz. kép) Az elegáns, galériákkal díszített homlokzaton konzolokra helyezett *Szent Márton és a koldus csoport* (14. sz. kép) tudatosan antikizáló. Marosi Ernő³⁴ az ábrázolás antikizáló tendenciáját a római katona-téma hatásában is látja. A dóm nyugati előcsarnokát *Maestas Domini*-ábrázolás uralja. Két oldalán négy reliefben a tours-i püspök életének jelei láthatók. Az apostolok álló sorában Márton szerzetest püspökké koronázzák.³⁵ A következő jelenet Márton miséjét mutatja be, amint feje fölött a Szentlélek tüze jelenik meg.³⁶ Majd szerzetesi ruhájában – balról az első mezőben – egy halottat támaszt fel.³⁷ Jobbról a legszélső jelenet a püspöki ornátusban és bottal megjelenő főpapot ábrázolja, amint egy megszállottat szabadít meg kínjaitól.³⁸ Az ábrázolás számunkra azért fontos, mert Krisztus mellett itt egy ikonográfiaailag jól átgondolt programot látunk. A Krisztushoz közeli jobb és bal oldali ábrázolások

(püspökszentelés, mise) a szakramentumok folyamatosságát, a két szélső mező a püspök két csodatételét mutatja be, amely egyben a szent krisztusi hatalmát jelenti a halál és az ördög felett.

Külön figyelmet érdemel a mainzi lovasszobor. A *Naumburgi Mester*ként azonosított szobrász munkája az ún. „*Bassenheimeri Lovas*”. Hinz szerint a mester a francia katedrálisoktól indult, megállt Amiensben, Reimsben, talán Noyon-ban és Chartes-ben is, majd Metzen keresztül érkezett Mainzba.³⁹ Itt 1240 körül a nyugati lettneren dolgozott. Ekkor készült a lovasszobor, amely feltehetően Márton köpenymegosztását ábrázolja.⁴⁰ A mainzi dóm nyugati lettnerének témája viszont az utolsó ítélet, az üdvözltek és a kárhozat. Márton mint a dóm patrónusa kaphatott helyet ebben az ábrázolási kontextusban. A mainzi ábrázolás variánsa a *landsbuti*

Szt. Márton-templom főoltárának homokkőből készült reliefe 1424-ből.

A gótika kezdetére Márton legfontosabb attribútuma a koldus lett. Fokozatosan elmaradtak a Krisztussal kapcsolatos ábrázolások, és sokkal inkább előtérbe lépett Márton mint karitatív személy. S azon sem csodálkozhatunk, ha a legszebb ábrázolások a gótikára annyira jellemző üvegablakokon jelentek meg. A *chartres-i katedrális* 1220-ból származó ciklusa a következő tizenhat jelenetben mutatja be a tours-i püspök életét: a köpenymegosztás; álmuvízió; Márton megkeresztelése; Hilarius akolitussá szenteli;

a rabló megtérítése; a halottfeltámasztás; a megszállott meggyógyítása; püspökké szentelés; halott gyerek feltámasztása; pogányok által tisztelt fa elpusztítása; nyomorék meggyógyítása; találkozás a leprással; halálának bejelentése; a Szent halála; holttestét Tours-ba szállítják.⁴¹

A *tours-i Szent Márton-katedrális* ábrázolásai a 13. század második felében új elemekkel bővítik, de tizennégy jelenetre redukálják az előző történetet: Márton lemond a katonai szolgálatról; köpenymegosztás; álmujelenet; megkeresztelése; a rabló megtérítése; az ördög legyőzése; a halott feltámasztása; a megszállott

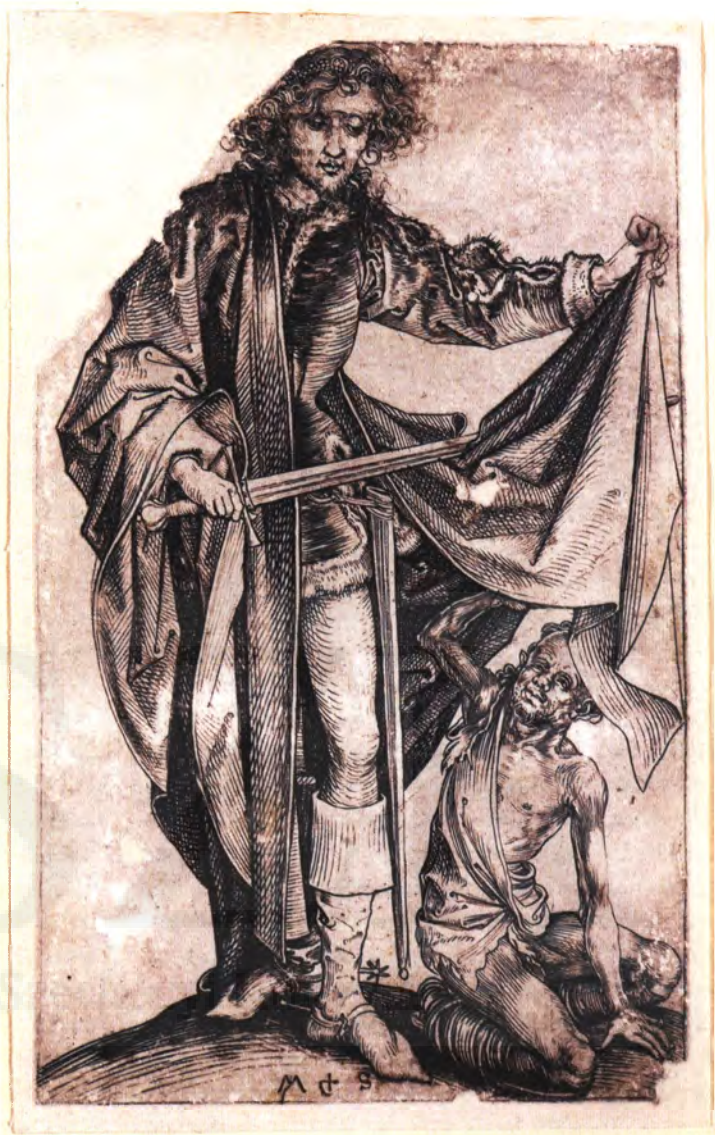
15. KÉP Mártont püspökké szentelik – részlet a tours-i Szent Márton-bazilika üvegablakáról

meggyógyítása; a pogány fa kipusztítása; a leprás megcsókolása; püspökké szentelése; (15. sz. kép) Márton miséje; a Szent halála; vita Tours és Poitiers polgárai között; a holttest Tours-ba szállítása.⁴² A *bourges-i katedrális* 13. században készült, de a 16. században részben megsemmisült ábrázolásai a következők: a Szent megtéríti édesanyját; megkereszteli őt; Tetradius prokonzul fiát megszabadítja egy démontól; feltámaszt egy halott gyereket; Szt. Márton miséje; testének és lelkének felvittele a mennyekbe.⁴³

Az utóbb említett három sorozat irodalmi és ikonográfiai alapját képezte Sulpicius Severus Márton-életrajza. Az ábrázolások tematikáját befolyásolta még *Paulinus Périgueux*, *Venantius Fortunatus* és a domonkos szerzetes, *Jacobus de Voragine* (†1288) által összeállított *Legenda Aurea* (1263–1273), amely a barokkig hagiográfiailag meghatározó jelentőséggel bírt.⁴⁴

A késő gótika korában Mártont a templomkapu-díszítések is szívesen ábrázolták. Így jelenik meg a 14. század elején az *aschaffenburgi Stifstkirche* egyik kapuzatán vagy 1300 körül a *colmari Groß St. Martin* nyugati homlokzatának vimpergájában. (Az eredeti ma a colmari Unterlinden Múzeumban van.) Ez és a hasonló ábrázolások (*Heiligenstadt*, *Bergkirche*, St. Martin, Északi kapu) teológiai és liturgiai szempontból azért fontosak, mert Jézus szavára utalnak. „Én vagyok az ajtó... senki sem mehet az Atyához. Csakis én általam.” (Jn 10,9 és 14,6). A portálábrázolásoknak mindig van eszkatologikus színezetük. A *mainzi dóm* ún. „*Mementoportal*” Márton-ábrázolását Arens⁴⁵ a középkori plasztika egyik csúcspontjának tekinti. Márton álló figuraként, ló nélkül, elegáns köpenyben, Margit, Katalin és György társaságában jelenik meg. Az internacionális gótika udvari eleganciájával – szinte táncoló

mozdulattal – fordul a 80 cm magas szentfigura a gótika naturalizmusával kidolgozott törpeszerű koldushoz (15. század eleje, ma Mainz, Dommuseum). A mainzi ábrázoláshoz kapcsolható még *Hartmann mester ulmi*, állóalakos (1420 körül), illetve a *münsteri* nyugati portál (1420 körül) ugyancsak állóalakos köpenymegosztása.⁴⁶ A plasztikában tehát kialakult egy ló nélküli, állóalakos típus, melyet a grafika és festészet ritkábban használt, mint a lovas figuratípusokat. *Schongauer* 15. század második feléből származó Szt. Márton-metszete is nagyon figyelemre méltó (1475 k., Szépművészeti Múzeum, Bp.) (16. kép) Nem csodálkozhatunk azon, hogy Martin Schongauer az övével

azonos keresztnevű partónusát megjeleníti. A *Madonna rózsalugasban* című képet a művész a colmari plébániatemplom számára készítette, amelynek – illetve a városnak is – Európa egyik legnépszerűbb szentje, Márton volt a patrónusa. A festő számára így több irányból is érkezett az inspiráció a szent alakjának megjelenítésére.

Az alkotó a metszeten a tours-i püspököt nem negyedik századi hősként ábrázolja, hanem 15. századi kortárs személyként. Márton korabeli drága prémmel díszített nemesi viseletben, lábra simuló harisnyában, hegyes orrú és magas szárú karimás csizmában, nagy és bő köpenyben jelenik meg. Az öltözet a múlt alakját kortárs arisztokratává emeli, akinek köpenye alatt szinte elbújhat a koldus, akinek a feje fölött vágja ketté a jobb kézben tartott ruhazuhatagot. A földön ülő koldus védekezően emeli feje fölő jobb kezét. Alakja, arckifejezése, csupasz, magas homloka, széles orra, vastag ajkai kiemelik alacsony származását.⁴⁷ Mindezek ugyanakkor arra is szolgálnak, hogy Márton finomságát, eleganciáját, nemesi voltát hangsúlyozzák. A Szent alakja – a lap méretéhez viszonyítva – nagy, az egységes, jól megkomponált mű összefogott. A két figurát nemcsak a köpeny kapcsolja egybe, hanem a Szent kinyújtott karja és a horizontálisan tartott kard is. Schongauer oeuvre-jén belül e mű legközelebbi rokona a Keresztelő Szent Jánosról készült metszet. E tekintetben az egyszerű kompozíciós sémára, az arc és a hajviselet azonosságára gondolunk elsősorban.⁴⁸ A budapesti Szépművészeti Múzeum őriz egy másik metszetet is „*Schongauer Martin iskolájából vagy követőjétől*” (Szent Márton-másolat Schongauer metszete után, 162x102 mm), amelyen kompozicionálisan, és a részletmegoldásokban is, az eredeti köszön vissza. Hasonló megoldás jelentkezik *Hans Baldung Grien* (†1545) fametszetén és *Dürer* tollrajzán.⁴⁹ Az esztergomi Keresztény Múzeumban van egy A. D.-vel (Albrecht Dürer) szignált, de Griennek tulajdonított fametszet (1505 körül). Ugyancsak itt található *P. Soutmann* rézmetszete (1650 körül), amelyen az elegáns lovas – a páncélos, struccatollas barétot viselő Márton – leomló hosszú köpenyét a baloldalt háttal ülő meztelen férfinak nyújtja. Korabeli lovagi öltözetben jeleníti meg Mártont a *Burgundi Mester* (XV. század közepe [?], Szépművészeti Múzeum, Bp.). A naivan ábrázolt lovon ülő faszobor Mártonja visszafordul a mögötte álló béna koldus alakja

felé. A Szent baljával köpenyét emeli, jobbában kard, amellyel köpenyét kettészeli. A koldus jobb lábát amputálták, a figura mankóra támaszkodik. A kisméretű szobor (86 cm) alkalmas az elegáns lovas és a szegény, nyomorék koldus társadalmi, rangbeli, viseletbeli szembeállítására.

Az amiens-i jelenetben és annak variánsaiban változást hoz *Johann von Nassau* (†1419) érsek mainzi sír-emléke⁵⁰, amelynek kerethomorulatában először jelenik meg Márton mint püspök a koldussal (a művész neve: *Madern Gerthner*; Dom, Mainz). Újszerű ábrázolás ez, hiszen korábban Mártont nem püspökként ábrázolták a koldussal. Ezt a sémát követi *Diether von Isenburg* (†1482) érsek és *Adalbert von Sachsen* (†1484) epítáfiuma. A német későgótika sír-emlék-szobrászatának egyik nagyvonalú alkotása *Uriel von Gemmingen* (†1514) nagyméretű epítáfiuma (szobrász *Hans Backoffen*, 1514, Dóm, Mainz), amelyen az elhunyt érsek térdelve imádkozik az álló Márton és Bonifácus előtt. A Márton előtt megjelenő érsek tartásában a koldus alakjára ismerhetünk.⁵¹

A budapesti Szépművészeti Múzeum őriz egy finoman megformázott koldusfigurát egy Szt. Mártont ábrázoló szoborcsoportból. Mivel a kompozíció darabjai szétszóródtak, nehéz a mű teljes rekonstruálása. A kutatás mai álláspontja szerint készítője *Leonhard von Brixen*⁵² (1438–1476 előtt) lehetett (1460–1470, festett cirbolyafenyő).

Ugyancsak e múzeumban található a „*Frank szobrász*” Szt. Mártonja (1500–1510, pácolt hársfa). A 10. századtól a miniatúrákban, a 13. századtól plasztikában is ábrázolták a legenda szerinti jelenetet: Márton a köpenyét megosztja a koldussal Amiens városfalai előtt. A főszereplő néha álló alak. A budapesti ábrázolás azért is érdekes, mert Márton álló alak, de azért is, mert egy püspök jelenik meg itt a koldussal. Balogh Jolán szerint a mű *Riemenschneiders* köréből származik⁵³, mivel „Unterfranken” és környékén ebben az időben (1510–1520) számtalan hasonló mű keletkezett. A csukott szemű püspök inkább késszerű karddal vágja le köpenyének sarkát a püspök méretéhez viszonyítva kb. egynegyed magasságot elérő koldus számára.

Az amiens-i jelenet a 15. századi műveken néprajzi, népszokásbeli jegyekkel is gazdagodott. A legszelebben elterjedő elem a *lúd*, amely mint attribútum a 15. század első negyedében fordult elő először⁵⁴, és a 19. századig továbbél az ábrázolásokon.

November 11. a munkaév utolsó napja volt, amikor a különböző kifizetésekre került sor, s ezen a napon ludat sütöttek, bort osztottak a szegényeknek, az éves kemény munkát vidám ünneppel zárták le. A Márton-napi ünnepségek megjelenítése külön csoportot alkotnak a németalföldi életképek között. *Pieter Balten* kompozíciója (*Szent Márton-ünnep*, 16. sz. második fele, Rijksmuseum Het Katharijnenconvent, Utrecht) egy valóságos népünnepélyt jelenít meg. A több mint hatvan személyt bemutató kép ikonográfiai tartalmát a jobb szélén látható Márton – aki köpenyét egy szegénynek adja –, illetve a bal felső sarok Amiens-ábrázolása közvetíti. Szociális üzenet ez mind a koldulók, mind a kérők oldaláról. Ismerve a reformátussá vált Hollandia hasonló kompozícióit, didaktikus, tanító jellege is lényeges. Márton patrónusa a perifériára szorultaknak, és mint szociális felelősséget vállaló Szent a társadalom példaképévé vált.

Id. Pieter Brueghel Márton-ünnep-képe elveszett, csak egy kortárs rézmetszetről ismerjük. Németalföldi szokás szerint, a november 11-i Márton-napot olyan ünnepként mutatja be, amikor a koldusoknak bort osztanak (16. sz. negyedik negyede, Kunsthistorisches Museum, Wien).

Jan of Lucas von Duetecum még tovább aktualizálja az ünnepet: holland hajósok kikötőben zajló víziparádéjává alakítja át. Márton az egyik csónak orrán állva a közötte és a paron ülő koldusok között feszülő köpenyt készül kettészelni. Az 1550 körül készült rézmetszet egy Hieronymus Bosch-ábrázolásra rimel.⁵⁵

Márton átértelmezett oltárképeken is megjelenik. *Hans Memling* 1487-ben készítette a Szt. Márton-diptichont a bruges-i Saint-Jean Kórház kápolnájába. A donátor alakja mögött – gótikus ablak részeként – ott van Márton mint a testvéri szeretet örök mintaképe. Az olasz *Bernardino Jacobi Butinone* (†1570 után) a treviglio San Martino számára 1485–1507 között készítette el a köpenymegosztást mint a könyörületesség példáját. *El Greco* az 1597-es jubileumi évben kapta a feladatot a toledói Capilla S. José oltárának – Szt. Márton és a koldus alakjának

– megfestésére (Washington, National Gallery of Art). (18. sz. kép) Márton szürke lován spanyol nemesként lovagol, a koldus nyúlánk, sovány álló alakja a lovag könyökéig ér. A koldus teljesen meztelennek tűnik, csak Márton világoszöld, csillogó köpenydarabkájának vége csavarodik ágyékkötőszerűen szikár testére. *Antonio Tempesta* (1555–1630) lavírozott bisztertollrajzán Szt. Márton köpenyét szél dagasztja vitorlává, míg másik szélét a koldus markolássza (Szépművészeti Múzeum, Budapest, 205x155mm, az Esterházy-gyűjteményből).

Nagy kompozíciós erővel jeleníti meg a köpenymegosztás-témát *Anthony van Dyck* (1599–1641). A kutatás négy kompozícióját ismeri.⁵⁶ Ezek közül a legkorábbi a *zaventemi* St. Martin-templom (19. kép) számára készült. Amikor 1618-ban az oltárképet megrendelték, a művész azonnal szállítani tudta. A kompozíció *Rubens* egyik rajzára vezethető vissza⁵⁷. E tény is jelzi, hogy milyen kimeríthetetlen egy ilyen ábrázolás bemutatása. A jelenet a már ismert dramaturgia szabályai szerint épül fel. A vörös kendő felét a Szent tartja, a többi a gyékényen ülő heroikus meztelenségű koldus próbálja magára tekerni. A legvilágosabb pont a háttér egésze, ahol a köpeny a legvékonyabb, s mintegy metszéspontja lesz a kard suhintásának. A ló a maga patetikus mozgásával érzékelteti a barokk értelmezést. Hasonló témájú van *Dyck*-művel rendelkezik

18. KÉP *El Greco:*
Szent Márton és a koldus

a windsori kastély gyűjteménye (1619–20) és a National Gallery of Art Washingtonban (1620–21). A festő negyedik művét a pommersfeldeni Graf von Schönborn'sche Gemäldegalerie őrzi. Van Dyck mind a négy képe kompozicionálisan ugyanannak a megközelítésmódnak az ismétlése. A főszereplő a skarlátpiros köpeny, amit mélyzöld tónusok, élesen megvilágított kékek kísérnek. A meztelen koldus arca titokzatos módon nem jelenik meg, hiszen háttal ül a nézőnek. Ez a „nem-arc” része a rászorulók, a szükségben szenvedők gesztusainak. A másik koldus inkább beteg, akinek eltorzult arca beszél a mély emberi fájdalomról. A háttérben egy anya gyermekét magához ölelve kérőn nyújtja kezét Márton felé. Mögötte egy másik hölgy összekulcsolt kézzel mond imát, és kérdőn pillant a Szentre, akinek két kísérője majdnem értetlenül szemléli a jelenetet. Csodálják Mártont, ugyan-akkor gyanúsán szemlélik a koldulók csoportját is. A két csoportot Márton alakja kapcsolja össze, aki egyben szét is választja őket. Amiens boltíves kapuzata szintén összeköt és szétválaszt, a boltív alatti kék ég mezője pedig kiemeli a Szent alakját. Az ifjúi szépség, a lovagi gesztus, a fújtató szürke ló, a pompás ruházat, az értékes páncél és a lobogó tollú barett Márton alakjának mesebeli herceg jelleget ad. Szép és bensőséges, ahogyan ezt az egy pillanat alatt lejátszódó jelenetet gesztusokkal, mozdulatokkal egybefogja a festő.

Van Dyck zaventemi képének variánsa *M. Speer* 1734-ben szignált (a kép előterében balra ugrádozó kutya nyakörvén olvasható felirat szerint) műve *Garmischban* (Bajorország, Garmisch-Partenkirchen). (20. kép).

Ugyanebben a templomban található a délnémet barokk nagy alakjának, *Matthäus Günthernek* (1705–1788) a freskósorozata Márton életéről. A mennyezetképek az orgona felől: 1. Szülei akarata ellenére templomhoz menekült és kérte, hogy katekumen lehessen 2. Az ellenséggel a kereszt jelével küzd 3. A rablók megtérítése (21. kép). E kép középpontjában Márton, sugárzó fénykoszorúval. A háttér magas hegyei az előtérben lankás dombokká alakulnak. A rablók

teátrális gesztusaival szemben áll Márton nyugodt alakja, aki szemét az égre emeli. A jobbra a háttérben térdeplő alak a Márton által megtérített útonállót jelképezheti.⁵⁸ 4. Szent Márton csodái 5. Márton halálát előre bejelenti 6. A főoltár feletti kupola témája Szent Márton halála és apoteózisa.

Az 1733-ban készült mennyezetfreskókat az orgona mellett jobbra és balra 1776-ban *Zwink* újabb Márton-képekkel egészítette ki. (Ugyancsak itt, az ún. Alte Kirche-ben található egy 1430-ból származó falképsorozat, amelynek egyik ábrázolása a köpeny-megosztást mutatja be.)

Gaetano Gandolfi (1734–1802) Szépművészeti Múzeumbeli Márton-festménye ikonográfiailag azért érdekes, mert Márk evangélistával ábrázolja őt (1760 körül, Budapest). A Bologna Tiepolójaként emlegetett festő a kisméretű képet (52x32 cm) feltételezhetően oltárkép bozzettójaként (plasztikus vázlatként) festette. A ló, valamint a lovas beállítása *Tiepolo* Budapesten található, *Szt. Jakab legyőzi a mórokat* című képének kompozicionális elrendezését követi.⁵⁹

Gandolfi kompozíciója megfelel a velencei festészet elvárásainak. Ezt jelzi a lovas alakja, az a mód,

20. KÉP Matthias Speer:
Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal

továbbélését a legújabb kor művészetében. A vallásos festészet megújításáért sokat tett az ún. *Beuroni Iskola*. A kolostortemplom nyugati homlokzatán található a köpenymegosztás jelenete „Sancte Martine ora pro nobis” (Szt. Márton imádkozz értünk) felirattal. *Hans von Marées* A három lovas-triplichonján 1869-ben ennek az iskolának a tagjaként a bal szárnyon megfesti Szt. Mártont a koldussal. Havas, kopár erdő mélyén találkozik Márton és a koldus. Színekkel teremtett atmoszféra. „Egy férfit és lovát misztikusan felmagasztalnak, és a lovagiasság ideáljaként ábrázolnak, de a tulajdonképpeni keresztény témáról lemondanak.”⁶⁰ A Beuroni Művészeti Akadémia *Desiderius Lenz* és *Jakob Wüger* vezetésével olyan vallásos festészetet propagált, amely az egyiptomi és az antik előképekhez állt közel.⁶¹ Ebben az összefüggésben az iskola alapítói Márton ikonszerű ábrázolását részesítették előnyben.

Ennek a megoldásnak teljes ellentétét képviseli *Kandinszkij* (1866–1944), a modern művészet egyik apostola. Az 1909-ben készült *Lovas* című kompozíción a főszereplő karját kitarva, köpenyét szétterítve lovagol a sziklás táj felett. Balra sötét színű alak, aki megrettenvén a lovastól, próbál a képmezőből kilépni. A kép figurális felépítése emlékeztet a hagyományos Márton-ábrázolásokra, de a téma interpretálása lényegesen megváltozott. A vonalak vázaltszerűségéből kiolvasható a téma, de a főszerepet most a szín kapja. A mű a figurális és a nonfigurális határán áll, egy lépésre az absztrakciótól. A jelenetet két fa keretezi jobbról és balról. Háttérben sötét sávként tűzelő pirosak és mély kékek jelzik az expresszionizmus hatását. Az uralkodó sárga szín sugárzó fényt ad a kompozíciónak.⁶² Kandinszkij nem ábrázolni akarta Mártont, hanem felidézni. *Werner Tübke* is, 1980-ban készült vázlatán (grafit, tus), izgató világos-sötét-hatásra törekszik.⁶³

Befejezésül álljon itt egy kompozíció, amely talán a kortárs Márton-ábrázolások kulcsát is adhatja. *Otto Dix* (1891–1969) 1920-ban festette a *Gyufaárus* című képét (Staatsgalerie, Stuttgart), amelynek vak, nyomorék főszereplője egy bolt bejáratánál ládáját ölében tartva gyufát árul. Fogatlan száját kinyitva

ahogy a gyönyörű ló vágat, ahogyan Márton elegáns mozdulattal szinte ráteríti a térdeplő koldusra köpenyét. A kép teljes címe: *Szt. Márton a koldussal és Szt. Márk evangélistával*. Új elem tehát itt az újszövetségi író szerepeltetése. A Márton-legendában sehol nem találkozunk Márk alakjával, így nem gondolhatunk másra, mint arra, hogy Gandolfi a tours-i szentet mint második Krisztust jeleníti meg, és Márk mint az első életének krónikása csatlakozik Mártonhoz.

Van Dyckkel és Gandolfival eljutottunk a barokkig, amikor is már nem az amiens-i jelenet a Márton-ábrázolások főtémája, hanem – a kor stílári elvárásainak megfelelően – a glorifikált püspök jótevő, csodálatos gyógyító alakja kerül előtérbe. Az amiens-i jelenetnél maradva nézzük ezen ikonográfiai típus

21. KÉP Matthäus Günther:
Márton megátadják a rablók

ordít segítségért. A képkivágás csak a jól öltözött, harisnyás, körömcipős elegáns hölgyet, a divatos öltönyt viselő urat és balról a drágán öltözött férfit mutatja, akiknek arca a menekülés közben nem látható. Csak egy kutya áll meg egy percre, hogy lábát felemelve a koldus múlábanak facsonkjára vizeljen. Otto Dix ezzel a képpel az első világháború számtalan áldozatának is emléket állított. A rongyos ruha és a megtépázott sapka az egykori tengeralattjárókon szolgáló matrózokra emlékeztet. Miért számítja a művészettörténet akkor ezt a képet a Márton-ábrázolások közé? Ikonográfiailag egyértelműen a köpeny-megosztás tradícióját követi.⁶⁴ A képen az a koldus jelenik meg, akit a 12. század óta a művészettörténet megnyomorítottként ábrázol, akinek nincs lába, aki

testi hibás, aki nyomorék. Otto Dix Gyufaárusa viszont ebbe a kegyetlen világba szeretne világosságot és fényt, tüzet és meleget hozni, s ettől menekül mindenki a képen. A koldus által felajánlott értékek nem kellene senkinek. Ennek a „negatív” Márton-ábrázolásnak az üzenete döbbenetes, és, sajnos, ma is aktuális: a részvételnélküliség, a közöny, a világ elembertelenedése ez. A festő ugyanakkor figyelmeztet is arra, hogy a Márton-ábrázolások több mint másfél évezrede milyen módon közvetítették a testvéri szeretetet.

mi & p man? Johannis Aquile de ak

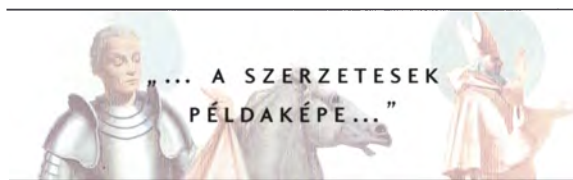

Fejezetünkben két itáliai ciklusra helyezzük a hangsúlyt, amelyek Assisiben és Firenzében találhatók. Mindkettő a Krisztusnak szentelt élet kérdéskörét feszegeti. *Simone Martini* műve a gótika

korában, a 14. században született, míg a firenzei alkotás a reneszánsz időszakát jelzi.

Assisi S. Francesco alsó templomában van a Szent Márton-kápolna. 1253-ban IV. Ince pápa (1243–1254) fényes ünnepségek keretében felszentelte a ferencesek főtemplomát, amely Szent Ferenc sírja fölé épült. A ferences rendben az *arte povera* (az egyszerű művészet) ideálja fontos szerepet kapott. Az alapító *Assisi Szt. Ferenc* (1182–1226) 1206-ban mondott le minden vagyonáról, és tett fogadalmat az evangéliumi szegénység mellett. *Giotto* a ferencesek firenzei templomában (Santa Croce), a Cappella Bardiban a mennyezeten a ferencesek hármasságának jelképeit szimbolizálja: a szegénységet, az engedelmisséget és a szüzességet. Joggal mondja Marosi Ernő: „Assisi díszítésének története egyben a pápai hatalom harca is az apostoli szegénység eszméjét hangoztató minoritáknak a vagyont elutasító álláspontja ellen.”⁶⁵ Sajátos a helyzet, hiszen az újonnan alapított rendnek szüksége van a pápai támogatásra, viszont a pápa is szeretné hatalmát gyakorolni.

A pápai hatalmat a kardinálisok közül választott ún. protector képviselte. Ezt a tisztelet 1263-tól *Giangiorgio Orsini* viselte, aki 1279-ben – már mint III. Miklós pápa – a szegénységvitát azzal döntötte el, hogy az eddig független rend minden vagyonát a pápai hatalom tulajdonának nyilvánította. A felsőtemplom díszítése, így *Giotto* sorozata az 1300-as jubileumi évre készen lehetett, hirdelve ezzel az egyház (a ferencesek és a pápaság) dicsőségét és a születendő új művészet, a reneszánsz hajnalát. Az alsótemplom kifestése korábban kezdődött, mint a felsőé, talán 1272-re tehető. A Szt. Márton-kápolna kifestését *Simone Martini* (1280/85–1344) 1317-ben fejezte be. A datálások bizonytalanok: Marosi szerint az 1320-as évek első felében készültek a freskók⁶⁶, mások szerint 1320 körül⁶⁷, *Küppers*⁶⁸ 1333–1338 közé teszi a sorozat készítésének idejét. *Cecilia Jannella* kutatásai alapján 1317-re befejeződik a tíz képből

Assisi Szent Márton-freskóciklusa

álló ciklus készítése⁶⁹. A Márton-életmű egyik legnagyobb szerűbb ábrázolása ez a ciklus. Jelentőségét növeli, hogy az *Assisi Szent Ferenc-templom* a katolikus egyház és Európa kegyességtörté-

netének egyik legfontosabb zarándokhelye.

A *Márton-kápolna* ábrázolásait, ikonográfiai programját átszövi az Anjou-ház és a magyar királyi dinasztia heraldikus reprezentációja.⁷⁰ A megrendelő *Gentile Partino da Montefiore* (†1312) kardinális, a ferences rend és a Római Kúria egyik legbefolyásosabb tagja, Magyarország pápai követje. Síremléke a szemben lévő, ugyancsak általa alapított Lajos-kápolnában áll.

A kardinális a kápolna bejárata feletti belső falon, egy gótikus baldachin alatt jelenik meg, térdre ereszkedvén Márton előtt. Tekintetük is találkozik, s Márton püspök felállni segíti az előtte alázatosan térdeplő kardinális. VIII. Bonifác pápa a Ss. Silvestro e Martino ai Monti római templom kardinálisává nevezte ki *Gentile Partino da Montefiore*t, és Magyarországra küldte 1307-ben, hogy Anjou Károly Róbertet királlyá koronázza. Küldetését teljesítve a magyar és a nápolyi Anjou-ház költségén hálából alapította a Szent Márton-kápolnát⁷¹. Hogy miért éppen Assisiben? A magyarázat nagyon egyszerű, Márton és Ferenc életének jó néhány azonos vonása van, szegénységhez fűződő kapcsolatuk is hasonló. Szt. Márton Szt. Ferenc előfutára, példaképe volt.

A Márton-ábrázolásokon kívül a bejáratí íven festett fülkékben megjelenő nyolc szent alakja az Anjou-ház ferences és magyar kapcsolatait reprezentálja. Ki is a nyolc szent? *Assisi Szt. Ferenc* és *Padovai Szt. Antal*, alattuk *Mária Magdolna* és *Alexandriai Szt. Katalin*. Balra az alsó sávban *Assisi Szt. Klára* és *Árpád-házi Szt. Erzsébet*, felettük IX. Szt. Lajos francia király és *Toulouse-i Szt. Lajos*. Klára, Antal és Ferenc tiszteletet jelent a rendnek, akinek a tulajdonában van a bazilika. A többi szent a nápolyi Anjou Róbert király és anyja, Magyarországi Mária, V. István királyunk lányának megrendelésére készült. Toulouse-i Lajos a király idősebb testvére volt, akit 1317-ben szentté avattak, s aki csak úgy fogadta el a toulouse-i püspöki széket, hogy Ferenc hűségese követője maradhat a szegénységben. IX. Lajos (1214–1270) francia uralkodó a nagypápa, Anjou Károly

testvére volt. Édesapja, II. Károly különösen tisztelte Mária Magdolnát és Katalint, s ez az oka, hogy az Anjouk Nápolyban a Santa Maria Donnaregina-templomban freskóciklussal adóztak Alexandriai Szt. Katalin emlékének. Árpád-házi Szt. Erzsébet Róbert dédapjának (anyjának, Magyarországi Mária nagyapjának, IV. Bélának) a húga volt. Alakja a szegények jótevőjeként (rózsacsoda) éppúgy összeforrott a karitatív tevékenységgel, mint Mártoné és Ferencé. Erzsébet (1207–1231) Magyarországról származott, ahonnan Márton is.

A kardinális segített a magyar trón elnyerésében Károly Róbertnek. Az Anjouk politikai-vallási viszonyát Magyarországhoz szépen mutatja a bazilika jobb oldali kereszthajójának közepén álló *Szt. Erzsébet-oltár* ikonográfiai programja⁷². Középen Erzsébet, tőle jobbra közvetlenül Toulouse-i Lajos, majd Assisi Szt. Ferenc következik. Az oltáron balra Erzsébet mellett Árpád-házi Szt. Margit (1242–1270) áll, majd Szent Imre, Szent István és Szent László következnek a Madonna két oldalán (23. kép).

A Márton-kápolnában a két szemben lévő oldalfalon Márton életének jeleneteit látjuk: 1. A köpeny megosztása 2. Az álom 3. A lovaggá ütés 4. Márton lemond a fegyverekről 5. A gyermek feltámasztása 6. Meditáció 7. A mise alatti csoda 8. A tűzcsoda 9. Szt. Márton halála 10. Márton temetése.

A ciklus feletti falmezőket még tizennyolc szent mellképe egészíti ki, feliratokkal, szövegekkel, amelyek ma már nagyon sérültek. A szentély ablakai is szenteket ábrázolnak.

Az első kép a szent attribútumává vált jelenet, a *köpenymegosztás*. Balra Amiens városfala és kapuja, ahol az esemény játszódik. Jobbra fent egy fej látszik a kék színű mezőben. Eredetileg a festő másképpen komponálta meg a jelenetet, és ez egy előző vázlat része, amelyet Simone Martini eltüntetett, ám időközben lekopott a festék, így az első variáns részlete előkerült. E kompozíció összehasonlítható a felsőtemplom Giotto-képével, *A köpeny odaajándékozása*val (1297–1299). Ez a Márton-legendából is ismert hasonló jellegű téma variánsa, és Celanoi Tamás és Bonaventura Szt. Ferenc legendája alapján készült,

amelyben boldog Ferenc találkozott egy szegény lovaggal, és együttérző szeretettől vezérelve neki ajándékozta ruházatát. Tematikailag hasonló történet, kompozicionálisan viszont más. Giotto tájba helyezi a jelenetet. Simone Martini amiens-i városkapu-ábrázolása térbelibb, Giotto Assisire emlékeztető ve-dutája részletesebb.

A második képen *Márton álmában megjelenik Krisztus*. Jézus a koldusnak adott köpenyben az alvó mellett áll és rámutat. Márton a kortárs sienai festők képeiről ismert színes, kockás mintázatú takaró alatt alszik. (Tudjuk, a festő Sienából származott.) Simone Martini valósághoz történő vonzódását jól mutatják a takaró és

a párna részletei. A fekvő test mozdulatlanságát oldja Krisztus gesztusa, amint keze Márton mellkasától a takaró alól kiemelkedő kézen át a Szent arcáig vezeti a tekintetet, érzékeltetve: az Úr szava érintette meg álmában.

A következő két jelenet Márton katonai múltjával foglalkozik. Az egyik képen *Márton lovaggá ütését* látjuk. Ez az aktus Márton korában, a 4. században még nem volt ismert. „... tizenöt éves korában elfogták és megkötözték, majd a katonai eskü letételére kötelezték.”⁷³ Márton a római birodalom katonapolitikai intézkedéseinek áldozata, hiszen maga az uralkodó a megbecsülés különös jeleként köti fel a kardot az ifjú derekára. A római császár

babérkoszorús profilja arra enged következtetni, hogy a festő a Római Birodalom érméinek ábrázolásait használta modellül. Történetileg nézve a császár nem lehetne más, mint Julianus Apostata, az arcvonások viszont inkább Nagy Konstantinusra emlékeztetnek. A negyedik századi eseményt a festő saját kora kíváncsainak megfelelően aktualizálta. Kérdés, vajon a megrendelő akarta-e ezzel a képpel a muzsikussal, énekesekkel teli, loggiás és famennyezettel ékesített palota udvari életét bemutatni? Vagy talán a festő az ellentétet kívánta fokozni, érzékeltetve, miféle eljövendő dicsőségről mond le Márton, ahogyan ezt a kép párja is jelzi. Márton itt, e másik képen *közi a császárral*, hogy ő *Krisztus*

24. KÉP Simone Martini:
Márton lemond a fegyverekről

katonája, és nem hajlandó katonaként harcolni. (24. kép) Balra a római tábor sátrai, előttük a katonák éppen a zsoldot kapják meg a kincstárnoktól. Julianus arckifejezése ugyanolyan, mint az előző kompozíción. Jobbra, egy domb mögött a katonák lándzsáikkal és pajzsokkal a barbárok elleni csata kezdésére várnak. Márton lovagként jelenik meg a kép középpontjában, kezét az ég felé emeli, és baljában keresztet tart. Tekintetével egyértelműen a császárral akarja tudatni, hogy az ő harca a pogányság megtérítése, és az ő fegyvere Krisztus keresztje. A középső sáv képei a 371. év utáni eseményeket mutatják be, amikor Márton már püspök. A mitra egyértelműen Tours püspökére utal. A hármastűzű üvegablaktól balra a boltív alatti mezőben a *Meditáció* jelenete. A Szent mély kontemplációba merülve ül egy gótikus széken, hasonlóan, mint Julianus császár a *Márton lemond a fegyverekről*-jelenetben a perspektivikusan ábrázolt kápolna előterében. Két szerzetes próbálja finoman a valósággra ébreszteni.

A hajó jobb oldalán, a kompozícióval szemben a *Mise alatti csoda* jelenete, amely Albengában játszódik. Márton tunikáját egy koldusnak ajándékozta, azzal a kéréssel, hogy jöjjön és vegyen részt a szentmisén. A jelenet már a misét mutatja be, amikor a legnagyobb áhítatban, a transzszubstanciáció után, az ostya felmutatásakor, Isten két angyala jelenik meg, és arany kendővel takarja be Márton csupasz karját. A püspök mögött térdelő szerzetes áhítattal telt, meglepődést tükröző arccal tekint a csodára. A térbeli kompozíció, az oltár és a felszerelés reális ábrázolása, a hímezett oltárterítő, a gyertya, a könyv és a kereszt a jelenet valóságosságát hangsúlyozza.

A következő kép a *gyermek feltámasztása*-jelenet, amely feltételezhetően itt, e Márton-ciklusban jelenik meg először. Nincsenek hagiográfiai bizonyítékai. Egy sienai kegyes hagyomány jegyezte fel 1657-ben⁷⁴, hogy Márton Rómába tartó zárándokútján megpihent Sienában, és ott támasztotta fel a gyermekeket. A festő, Simone Martini nem az életrajzi tényeket, hanem kedves városának, Sienának helyi aktualitással bíró legendáját ábrázolja, és magyarázza az ottani templom építésének történetét. Márton életének hasonló csodatétele Chartres környékéhez kapcsolódik, mindezt a festő áttette a 14. századi Sienába. Azt, hogy a csoda valóban a városban történt, a kép jobb szélén megjelenő épület sejteti, melyen a sienai városháza, a Palazzo Pubblico

építészeti elemei jelennek meg úgy, ahogyan az épület az átépítés (1325) előtt állt. A közel ezeréves történetet Siena 14. századi életébe ültette át ezzel a festő. Sőt, még ennél is tovább ment. Nemcsak a jelenet szereplői hitetlenek, hanem a nézők különböző rétegeiből mások is. A kép alaphangulatát az imádkozó személyek magatartása adja. A szakrális méltóságot néhány jól megmintázott figura oldja. Egy lovag az épület előtt – kék sapkában – arckifejezése alapján kissé szkeptikusan fogadja az eseményeket, míg a mellette álló, zöld ruhás alak tekint a képből, mintha nem érdekelné a csoda valósága. A harmadik arc a fa felé néz, az ég, Isten felé, utalva Mártonnak a fával kapcsolatos csodatételére. (*Vita* 13.) Az arcban a kápolnafestést megrendelő kardinálist, Gentile da Montefiorét ismerhetjük fel.

Vele szemben látható a *tűzcsoda* jelenete. A lángnyelvek a császár trónját nyaldossák. Az uralkodó széles gesztussal borul le Márton előtt. Az építészeti elemek, a gótikus ikerablakok és a boltívek gazdag váltakozása eleven és dinamikus hatást kölcsönöz a kompozíciónak.

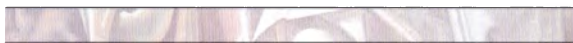
A legfelső mezőben jobbra és balra a mennyezeten, egymás mellett – az egész sorozat zárásaképpen – egy-egy jelenet látható. E képeket hasonló kompozíció jellemzi, a színek, a fény és az építészeti struktúra is hasonló. Mindkettőn a Mártont követők gyűrűje, akik az utolsó tisztességet méltóképpen szeretnék megadni. A szereplőkben – természetesen más gesztussal, tartással, arckifejezéssel – visszaköszönnek a már jól ismert személyiségek. A *Márton halála*-jelenetben a pap, kezében egy liturgikus könyvvel, a szertartást celebrálja, a *Szt. Márton temetése*-jelenetben azonban csak néma résztvevő. A *Márton halála*-kép oszlop előtt álló tonzúrák, zöld-piros ruhás papja, aki szemét áhítatosan az ég felé emeli, a temetés-jelenet bal szélén a celebráló püspök dramatikáját tartja. Külön érdekessége a *Márton halála*-jelenetnek, hogy jobb oldalon, az aedikula-szerű építmény alatti, összekulcsolt kezű személyben Károly Róbert magyar királyt vélhetjük felismerni. Mindkét eseményt építészeti szerkezetben helyezi el a művész. Míg a *Márton halála*-jelenet egy egyszerűbb, inkább romanikát sugalló architektúrában jelenik meg, a *Szt. Márton temetése* nagyon elegáns, gótikus épületbelső reprezentál. Ebben talán a nagy kortárs, Giotto hatását lehet felfedezni. Ő a felsőtemplom Szt. Ferenc élete-ciklusánál hasonló perspektivikus megoldásokat alkalmaz, s e képekben a Márton-ábrázolások prototípusait ismerhetjük fel.

A formai átvétel teljesen tudatos, amit tartalmi összefüggéssel magyarázhatunk. A Ferenc-ciklus néhány epizódja a felsőtemplomban (a köpeny ajándékozása, a vagyontól és földi javakról történő lemondás, a tűzpróba) direkt párhuzamban áll az alsótemplom Márton-ciklusának jeleneteivel (köpenymegosztás, lemond a fegyverekről, a tűzcsoda). Simone Martini célja egyértelmű: az Óegyház szentjét mint kora nagy tekintélyű és híres példaképét

minél autentikusabban Ferenc-kortársként szeretné bemutatni. Giotto ábrázolási elvei citátumszerűen térnek vissza Simone Martininál, de ő teljesen egyénien alakítja át azokat. Játék ez a színekkel, formákkal, melyet Simone Martini szellemes találékonysága határoz meg. Az eredmény pedig a rend főtemplomában egy nagyszerű sorozat, amely Szt. Márton életének a ferencesek számára követendő példáját hangsúlyozza.

A toszkán főváros politikai hatalmát jelképező Palazzo Vecchio és az egyházi központot jelentő Santa Maria del Fiore (dóm) között fél-

*Firenze, Oratorio della Confraternità
di San Martino dei Buonomini*

úton található a Piazza San Martinon egy kisméretű kápolna, amelynek Mártont ábrázoló freskóit az isteni Michelangelo mesterének, *Ghirlandaió*nak a műhelye készítette az 1480-as években.

A firenzei San Marco domonkos kolostor szerzetesei Antonino Pierozzi vezetésével 1432-ben alapították a *Jótevők Társaságát* (Compagnia dei Buonomini), amelynek a kápolna volt a székhelye. Antoninót 1445-ben Firenze első érsekévé választották, majd 1523-ban szentté avatták. A domonkos szerzetesek célja nem volt más, mint a pártharcok következtében elszegényedett városi polgárok segítése, s mindazok támogatása, akik a politikai és szociális változások áldozatai lettek. A több mint ötszáz éves szervezet ma is tevékenykedik, és az alapítók szent akarata szerint segít mindazokon, akik erre rászorulnak. A kis kápolna bejáratánál az alábbi szöveg olvasható: „Adjatok a szegényeknek, Szt. Márton megsegít benneteket”.

Az ábrázolások a következők: 1. Szent Márton megosztja köpenyét a szegénnyel, 2. Krisztus megjelenik Mártonnak, 3. Temessétek el a halottakat, 4. Látogassátok meg a foglyokat, 5. Adjatok szállást az utazóknak, 6. Látogassátok meg a betegeket, 7. Öltöztessétek fel a mezíteleneket, 8. Adjatok az éhezőknek enni, a szomjazóknak inni, 9. Hozomány adományozó a szegény lányoknak, 10. A Jótevők Társaságára hagyott javak számbavétele.

A bejáratall szembeni fal bal oldali lunettájában A köpenymegosztás jelenetét találjuk. Az amiens-i városfallal, a csodálattal teli,

fiatal fegyverhordó alakjával és a kép háttérében emelkedő hegycsúcson elhelyezkedő templommal színezi a jelenetet a festő. Mártont nem a fegyverhordó csodálata erősítette meg emberi és keresztényi irgalmasságában, hanem álma, melyet a jobb oldali ábrázolás (*Krisztus megjelenik Mártonnak*) mutat be. (25. kép) Hősünket kazettás mennyezet alatt, reneszánsz belső térben látjuk, amint az igazak álmát alussza. Kísérője – ugyanolyan ruházatban és hajviselettel, mint az előző ábrázoláson – a Szent ágya előtt, a lovag által levetett fegyverek, páncélok között alszik. Az elegáns árkádok között nyugalmat sugalló tájkép tárul elénk folyóval és tornyos kastélyépülettel. Ekkor jelenik meg a fél köpenyt viselő Krisztus, és az angyaloknak mutatja, hogy őt, a szegény koldust e férfiú könyörületessége öltöztette fel.

A freskók egy csoportja hat lunettában az irgalmasság hét cselekedetét illusztrálja, mivel az első két jelenetet ábrázol. Az irgalmasság tettei a következők: Adjatok az éhezőknek enni, a szomjazóknak inni; Öltöztessétek fel a mezíteleneket; Látogassátok meg a betegeket; Adjatok szállást az utazóknak; Látogassátok meg a foglyokat; Temessétek el a halottakat.

A jobb oldali hosszanti fal két ábrázolása rendkívül érdekes életjelenetet mutat be a korabeli Firenzéből. Az egyik egy házasságkötés szerződésben történő rögzítését látjuk, a másik kompozíció jobb

szélén diagonálisan a kelengyész láda látható. A 15. századból több esküvői jelenettel dekorált kelengyész láda maradt fenn. Lehetséges azonban, hogy a kép hagyatéki leltárt ábrázol. Az egyházi szervezetek, rendek gyakran kaptak hagyatékot, hogy az elhunyt lelkéért imádkozzanak. A kép nyilvánvalóan további adományozásra buzdít.

A kis oratórium ábrázolásai a 15. századi Firenze mindennapjaiba engednek betekinteni, valódi életképek a toszkán fővárosból. A főszereplőket, a jótevőket

jellegetes, ún. „endiviasolata” kalapjukról ismerhetjük fel, amely a gazdagok jelképe volt.⁷⁵ Az ábrázolásokon visszatérő elem a lúdtoll és a tintatartó, ezek a pontos nyilvántartásra utalhatnak. Nem vesztetett el egy fillér sem, mivel minden a szegényeké volt, akik mögött maga Jézus állt, véghetetlen szeretetével. A buonomini (jótevők) Szent Mártont választották példaképüknek, a „második Krisztus”, nyilvánvalóan, az első, Jézus, irgalmasságát idézi az életképciklusban.⁷⁶

25. KÉP Ghirlandaio műhelye:
Krisztus megjelenik Mártonnak

Firenze kapcsán egy másik kérdésről is érdemes szót ejteni. 1419 februárjának 11-ik napján

V. Márton pápa

zúgtak Firenze harangjai, és tudtul adták, hogy a tours-i szent nevét felvett V. Márton pápa (Oddo Colonna) bevonult, és megérkezett a városba, ahol másfél évet töltött, s elősegítette, hogy a toszkán főváros a reneszánsz bölcsője lehessen. Az új pápa Genf, Milánó, Brescia és Mantova érintésével érkezett Firenzébe, és várta a kellő pillanatot, hogy bevonulhasson Rómába. „Téged Rómába nemcsak az olaszok várnak vissza, hanem oda vár minden ember, aki Jézus szent nevét tisztelettel ejti ki...”⁷⁷, érvelt jó érzékkel Itália érdekét az egész világgal azonosítani tudó módon Alberto degli Albizzi. A pápával nemcsak udvartartása érkezett az örök városba 1420. szeptember 30-án, hanem a reneszánsz Firenze szelleme, géniusza, szépsége is.

Masolinót (Tommaso di Cristofano Fini, 1383–1447), a firenzei mestert kérte fel V. Márton pápa, hogy a római *Santa Maria Maggiore*-bazilika számára készítsen egy poliptichont. Az avignoni fogság után hazatérő pápa a bazilika mellett a Esquilinuson töltötte első római éveit. V. Márton nagy erővel fogott hozzá Róma újjáépítéséhez és művészetének fellendítéséhez. A hat darabból álló poliptichon (Hócsoda; Mária mennybevittele; Jeromos egyházdoktor és Keresztelő János [Masacciótól]; I. Gergely pápa egyházdoktor és Mátyás apostol; Péter és Pál) darabjai szétszóródtak. A feltételezhetően eredetileg jobb oldalon, fent álló tábla jelenleg a philadelphiai Johnson-gyűjteményben található. Ez Márton püspököt az evangélista Szt. Jánossal ábrázolja. Már Vasari említi, hogy a Hócsoda-jeleneten a festő V. Márton pápát ábrázolja egy kapával, amint a templom alaprajzát kijelöli.

A bazilika Colonna-kápolnája számára a művet – mint családi kápolna számára is – a művé-

szetpártoló pápa rendelte meg. Így, mint donátornak, tours-i Mártonnak arcvonásaiban egy kriptoképmást tételezhetünk fel. Az oltár Mártont ábrázoló tábláján – a püspök főpapi ornátusán feltűnő dekoratív elemként – több M betű díszíti a pompás pluvialét. A beleszótt minta nyilvánvalóan a Martinus nevet jelzi. De egy másik motívum is, mégpedig a Colonna család ismétlődő címeroszlopa a pluvialén, V. Mártonra utal. Szent Márton főpapi ornátusának jellegzetes darabja a pluvialét a mellen összefogó csat, mely figurális ábrázolást megjelenítő ötvösmű. A téma a 15. századi híres ikonográfiai típus, a Passió Krisztusának Imago Pietatis-ábrázolása. Nyilvánvaló, hogy Masolino fejedelmi megbízójának, V. Mártonnak való tiszteletadásul festette a nagyszerű csatot, és utalt Tours-i Márton „második Krisztus”-voltára. Masolino 1427–31 között a római San Clemente-bazilika *Cappella del Sacramento* jobb oldali falán a 4. század nagy alakjának, a négy latin egyházatya egyikének, Szent Ambrusnak a legendáját festette meg. Ebben az időben *Branda Castiglioni* volt a San Clemente tituláris kardinális. Ő Milánóban született, ahol Ambrus püspök volt, így a választás kézenfekvő. Lényeges összefüggés, hogy Szent Márton, ugyanúgy, mint Ambrus, vonakodott a püspökké választástól. Származásuk is hasonló volt, de ugyanúgy küzdöttek a tévtanok ellen is. Sok hasonló vonást fedezhetünk fel tevékenységükben, személyiségükben.⁷⁸ Branda bíboros programja a Jézus-arcú Szent Ambruson keresztül, aki Tours-i Márton kortársa és tisztelője, V. Márton pápára kívánt utalni, mint az egyházszakadást megszüntető, új korszakot teremtő egyházfőre.

A Márton-ábrázolások harmadik nagy egységét képezik a püspöki alakjához kapcsolódó jelenségek. A Sulpicius Severus-életrajz szerint püspökké

választását követően még az alábbi tettek fűzhetők nevéhez: a *Marmoutier-apátság* alapítása (26. kép); az álvértanú leleplezése; a pogányok által tisztelt fa kivágása; pogány szentélyek lerombolása; az életére törő gyilkosok kudarca; egy béna lány meggyógyítása; két megszállott megszabadítása; csodás gyógyítások; Maximus császár lakomáján küzdelme a sáttánnal; az álmisztikus leleplezése.

A barokk művészet szívesen ábrázolja Mártont mint püspököt glóriában, mennyei dicsőségben, falfestményeken Ég és Menny uraként. A kezdetek viszont korábbiak. Az első püspökként történő ábrázolás *Mainz város 1150 körüli pecsényműjében* található.⁷⁹

A *chartres-i katedrális* déli kapuzatának 1220 körüli plasztikáján Márton püspök a két egyházatya, Jeromos és Nagy Gergely pápa között jelenik meg. Kiemelt szerepe tiszteletének szól (27. kép). A negyedik szobor Micy kolostorának apátját, Szt. Avitiust

„...A KATOLIKUS HIT
TERJESZTŐJE” Szent Márton,
a püspök ábrázolása

ábrázolja. Alakját a szobor talapzatán megjelenő kutya révén tudjuk azonosítani, hiszen hegyes püspökbotjával az egyik nyelvét szúrja át, aho-

gyan a történetről Sulpicius Severus *Dialógusában* tudósít.⁸⁰ A kutyák által üzött és felheccelt nyulak motívuma a második század végén, a harmadik század elején összeállított *Physiologusra* vezethető vissza. Itt az embert nyúllal azonosítják, és a kutyák mint a gonosz ellenség szimbólumai üldözik őt.⁸¹

A Rottenburg–Stuttgart püspökség legrégebbi monumentális timpanonjának Márton-ábrázolása Neckar bei Laufenben található (1227 után, ma az eredeti a Württembergischen Landesmuseumban látható, *Stuttgartban*). A teljes püspöki pompában ülő Márton főpapi székének karfáját kétoldalt – ma már nehezen azonosítható – kutyaszerű motívum adja. Püspöki méltóságát hatalmi jelvényei, mitrája, püspökbotja, széke külön kiemeli.⁸²

A *mainzi dómról* már korábban említést tettünk, hiszen patrocíniuma a 6. századig datálható. Most két művet emelünk ki a dóm húsz Márton-ábrázolása közül. 1200 körül készült a dóm temetőkápolnájának bejárati ajtaja feletti timpanon, melynek a közepén trónoló Krisztust Mária és Keresztelő János kíséri. A félköríves mező szélén két, már csak fél alakként megformált püspök látható, akiket a kutatás Mártonként és Bonifaciusként ismer.⁸³ Ez az ábrázolás a forma és a tartalom összefüggésében válik izgalmassá. Mária és Keresztelő János az ún. „*Deësis*”-jelenetek szereplői, akik közbenjáróként könyörögnek Krisztushoz. Itt a temetőkápolna bejáratánál ez eszkatológiai hangsúlyt kap a halottak feltámadása és az Utolsó Ítélet révén. Márton a többi szereplővel együtt az Isten fia ítélőszéke felé mint közbenjáró fordul, s ezzel teológiailag Krisztus közvetlen „munkatársaként” jelenik meg. A dóm másik ábrázolása 1220-ból az ún. *Memória timpanonja*. A félalakos püspök jobb kezében egy templommodellt tart, a neki szentelt mainzi katedrális, míg bal kezében nyitott könyvet, amelynek olvasható szövegét magyarra így fordíthatjuk: „Békesége a háznak és mindazoknak, akik itt laknak”.⁸⁴

Santa Verdiana mesterének Trónoló Mária gyermekével és tíz szenttel (1400 körül, Szépművészeti Múzeum, Budapest) című képén a felhőkön kissé jobbra forduló

Mária térdén ülő gyermekét szoptatja, Mária aranyhímzéses szegélyű kék palástot visel, amit szűk ujjú brokátruha egészít ki. A főalak mellett a szőnyeggel borított előtérben szentek alakjai láthatók: balról Bertalan, Péter, Julian, Antal és Magdolna, jobbról id. Jakab, Pál, Domonkos, Márton és Alexandriai Katalin.⁸⁵ A 15. századi oltárművészetben jól nyomon követhető Márton *Vita*-ábrázolásának nagyfokú elterjedése. Már a 13. és 14. századi ábrázolásoknál megfigyelhető, hogy amikor Márton a különböző szentekkel együtt megjelenik a kapuzatokon, a koldus mint attribútum egyre ritkábban látható. Ugyanakkor a koldus nemcsak a katona, hanem a püspök szimbóluma is lesz, miként azt korábban láttuk. De a fejlődés abba az irányba mutat, hogy kompaktabb információ jelenjen meg Mártonról, a püspökről, mint jótevőről. Nem a biográfia anakronizmusa, ha az elemek összemosódnak és átalakulnak, hanem a karitatív tevékenység demonstratív ábrázolása iránti igényről van elsősorban szó.

A „Budapesti Mester” néven ismert spanyol festő (valószínűleg Kasztíliaiban, Burgos és Palencia környékén működött 1475 és 1495 között) Jézus életét ábrázoló szárnyasoltárának öt táblája közül egy Szt. Márton püspököt mutatja be (Szépművészeti Múzeum, Budapest). A budapesti képen a tours-i püspök gyöngy- és hegyikristály-fibulás palástját áldó jobb és pástorbotját tartó bal kezével nyitja szét. Mitráját kockaköves padlózatú templom belső falán függő kárpit emeli ki, amely mellett az ablakon át egy hegyes tájra tekinthetünk.

A püspök és a koldus viszonylatában a következő stáció az, amikor

a főpap már nem ruhadarabot, hanem – a középkor elvárásainak jobban megfelelően – pénzt adományoz a koldusnak. Az első ilyen ábrázolás a *Bernhard Strigel*től (1460–1528) származó oltárszárny (1490, ma Staatsgalerie Stuttgart), amelyen a megszállottat, beteget, koldust megjelenítő figurának Márton egy arany pénzérmét ad.⁸⁶

Grünwald ábrázolása is hasonló gondolatokat közvetít. 1519-ben készült el az *aschaffenburgi apátsági templom* „Mária-Schnee-oltárának” Márton-ábrázolása. Grünwald mester tiszteletben tartja az időközben meggyökeresedett Márton-ábrázolásokat, és a főpapi ornátusban, püspöki bottal ábrázolt Szent a földön térdeplő koldusnak pénzt ad.⁸⁷ (28. sz. kép) Aschaffenburg városának védőszentjét, Mártont, számtalan jelentős helyi ábrázolás mutatja be. Heinrich, Johann és Konrad Kaltoven megrendelésére készült 1483-ban a *Mária koronázása* triptichon. A bal oldali táblán Heinrich (†1520), a donátor Márton lábánál kuporog, és a mellette földön csúszó nyomorék koldus a püspök kabátjába kapaszkodik (Bajor Nemzeti Múzeum letétje, Stiftsmuseum, Aschaffenburg, jelenleg 19. sz. terem). Ugyancsak Márton példaadó, karitatív voltát emeli ki *Memling* 1487-ben készült diptichonja (Szt. János ispotály,

Bruges), ahol a donátor a Biblia felett úgy emeli imára a kezét, hogy a szoba üveglablakain jól látható Márton amiens-i köpenymegosztása. *Leonhard Beck* egyik diptichonján a Márton püspök és a koldus-elem tovább bővül, amikor is a kompozíción – a donátor házaspár Martin és Barbara Weib mellett – Márton a fájdalmak férfiával (*Schmerzmann*), Krisztussal jelenik meg. A késő középkor kegyességének kifejezése ez az ábrázolás. Az álomjelenetből

28. KÉP
Grünwald (?):
Szent Márton és
Szent György

29. KÉP *iff. Hans Holbein:*
Solothurni Madonna

ismert Krisztus Márton attribútuma. Ennél az ábrázolásnál azonban másról van szó. A megoldást Sulpicius Severus adja, amikor Márton megkísértéséről beszél.⁸⁸ A köpenymegosztásnál a Krisztus-testvér-elem a domináns, itt pedig a Krisztus felismerése teológiai jelentése. Márton – mint második Krisztus – a könyörületesség tanújává és a boldogság reménységévé válik.

Ikonográfiailag külön említést érdemel az *utrecht*i Szt. Márton katedrális *Szt. Anna harmadmagával* című oltárábrázolása (16. sz. eleje, Van Arkel-kápolna). A gótikus és a reneszánsz határán álló alkotás formailag is egyedülálló: a gótikus homokkőből készült színezett oltároromzatot fent orommezőként egy kerek relief zárja le, melyben az Atyaisten foglal helyet. Alatta egy baldachinszerű építményben Anna, lábainál Mária a kiseddel. Annától balra Márton, aki kezében pénzermét tart, jobbra Mária Magdolna, akit hosszú hajfonatáról ismerhetünk fel. Az ábrázolás alsó mezőjében attribútumaik alapján a következő

szentek: Antal, Jakab apostol, Alexandriai Katalin, Ágnes. Sajátos tehát a Szt. Anna harmadmagával-téma átértelmezése, ahogy helyet kap a templom titulusa és a város védőszentje az ábrázoláson. De szintén figyelmet érdemel az a momentum, hogy más szentek is felvonulnak. 1580-tól Utrecht a holland reformáció egyik fő fészke lett. Az utrecht-i Szt. Márton-katedrális ábrázolásai még: a bal oldali mellékhajó bejárat felőli első falmélyedésében található klasszikus köpenymegosztás másolata a 19. századból (eredeti: 16. sz. eleje, jelenleg az utrecht-i Szt. Jeromos Otthonban). A 15. század második feléből származik a katedrálishoz kapcsolódó kerengő ablak feletti vimperegáiban 19 jelenet Márton életéből.⁸⁹

Az aschaffenburgi Kaltofen-oltárhoz hasonlóan *iff. Hans Holbein* Máriát választja főalakként, hogy Márton is bemutatthassa (*Solothurni Madonna*, 1522, Kunstmuseum Solothurn). A Madonna Márton és Ursus között trónol a Sacra Conversazione típusnak megfelelően. A 25 éves mestertől a képet Johannes Gerster bazeli jegyző és felesége, Barbara Guldin-knopf rendelte meg, akiknek címerei a pódiumot takaró szőnyegen láthatók (29. sz. kép). Bazel védőszentje, Mária a kiseddel a város északi részén, az ún. Spalentor előtt jelenik meg. Az elegáns, de visszafogott Madonna-ábrázolással szemben áll Márton végtelenül gazdagon megjelenített alakja. A püspök arany pásztorbotja, gyöngyökkel, ékszerekkel díszített mitrája, skófiummal átszőtt pluvialéja gazdag és rangos személyt sejtet. A pluvialé középső sávján a passió jelenetei jól kivehetők. Fentről lefelé ezek a következők: Krisztus Pilátus előtt; egy angyal a töviskoronával; a töviskoronázás jelenete. A paláston építészeti elemek és figurális jelenetek vannak, amelyek közül egy – a kapernaumi százados Krisztus előtt – jól kivehető a koldus tányérja mellett. A mitra püspököt ábrázol három aranygolyóval, így az nem lehet más, mint Mirai Szt. Miklós. Ma már nehéz azonosítani, vajon a kép magánáhítat céljára készült-e, vagy a megrendelők a svájci reformáció megerősödésekor így módon akartak a katolikus hit védelmére templomuknak egy oltárképet adományozni.⁹⁰

30. KÉP George Desmarées:
Szent Márton megdicsőülése

A barokk és rokokó művészet a Márton-ábrázolásokban újabb változást hozott, amit „Szent Márton dicsőségének”⁹¹ nevez a művészettörténet. Főbb típusai: a csodatévő, a védő (a helység patrónusa), a halálában megdicsőülő püspökalak.

Elsőként nézzük az oltárkép-típusokat. Az augsburgi mester, *Johann Georg Bergmüller* (1688–1762) *tannheimi* plébániatemplom-ábrázolásán az égbe szálló püspök egyben a település patrónusa is (1716).⁹² *Franz Sigrist* (1727–1803) olajvázlata hasonló felfogást közvetít (Städtischen Sammlung, Augsburg).⁹³ *George*

Desmarées (1697–1776) 1730 óta Karl Albrecht választófejedelem udvari festője volt Münchenben. 1744-ben festette a művész a város és az egyházközség megrendelésére a *Szt. Márton megdicsőülése*-jeleket a *kaufbeureni* Szt. Márton plébániatemplom főoltárára, amely az 1880–90-es nagy restaurálásig állt a szentélyben. Ma – részben megcsonkítva – az északi bejárat feletti falmezőben található. (30. sz. kép) A kép előterében egy angyal a város és az egyházközség összevont címerét hozza. Ez nyilvánvalóan a megrendelőkre utal. Balra a koldus, mellette a köpenyt tartó

figura, akiket diagonálisan repülő angyal által tartott püspökbót köt össze a többi szereplővel. A kép főszereplője Márton, aki egyszerű szerzetesi ruhában visszautasítja az angyal által tartott püspöki ornátust. Fölötte Krisztus jelenik meg – ugyanolyan színű köpenyben, amelyet a koldus révén már megismerhettünk –, kezében a győzelem jelvénye, a kereszt. Jobbjával koronát akar Márton fejére helyezni. Mellette közvetlenül a Szentlélek galambja. A képet az Atyaisten felhőkön trónoló alakja zárja. A templomban, titulúsának megfelelően, még több Márton-ábrázolás található. (31. sz. kép)

A templom késő gótikus, tizenkét méternél magasabb főoltárát ulmi mester, *Michael Erhart* készítette.⁹⁴ 1545-ben a protestánsok a főoltárt szétszedték, ma már csak öt életnagyságú szobor idézi az eredeti oltár szépségét: Madonna (ma a Bajor Nemzeti Múzeumban, Münchenben), Ulrich, az egyházmegye védőszentje, Kozma és Damjan, valamint *Márton püspök a koldussal*. (32. sz. kép) Az ifjú püspök a Bibliát lapozza. Az evangélium hirdetője: ezzel az újabb attribútummal egészül ki itt a Márton-ikonográfia. Az, hogy milyen lehetett a szobrok eredeti elhelyezése, ma már kideríthetetlen. 1883–1893-ig tartott az épület teljes felújítása, és ezt követően, 1896-ban készült a mai neogótikus oltár Johann Marggraff tervei alapján, *Peter Sprenger* szobrász és *Julius Frank* festő munkájaként.⁹⁵

A barokk főoltárok egyik csúcspontját jelenti a *weltenburgi* bencés kolostor templomának ábrázolása. *Cosmas Damian Asam* (1686–1739) festő, építész és testvére, *Egid Quirin Asam* (1692–1752) szobrász oltára (1721) a „theatrum sacrum” nagyszerű alkotása. A templom titulusa, Szt. György, életnagyságúnál nagyobb szobron lovagol körülbelül egy méterre a mögötte lévő főoltárkép (témája Immaculata) közepmezője előtt. Kétoldalt két-két csavart oszlop között balra Márton, mint a templom és a kolostor másik titulusa, illetve a helyi szent, Maurus. Márton mitrával, püspökbóttal, karján könyvvel, előtte egy lúd, míg a koldus a köpenye alól próbál heves kézmozdulattal kiszabadulni. A barokk fény-árnyék bravúros alkotása a mű, hiszen az oltárkép az oltárépítmény mögötti részen át kapja a fényt, ezért fényben úszik, és az előtér figurái – így Márton is – valóságos előadás résztvevőiként szerepelnek. Márton alakját könnyed, kis formákból építi fel az alkotó, csavarodó ruházata a felfelé szállás illúzióját kelti. Keze az ég felé mutat, kissé haragos tekintete a földi szemlélőt vonja felelősségre.⁹⁶ Hasonló megoldást közvetítenek az *illmitzi* (Burgenland) és az *amorbachi* (1754) ábrázolások is.

Több mennyezetkép témája ugyancsak Márton. *Franz Joseph Spiegler* (1691–1756) az *altheimi* (Riedlingen mellett) templom freskóján (1747) azt a jelenetet örökíti meg, amikor Márton egy ifjút támaszt fel. Megnyílik az ég, és a szereplők heves kézmozdulattal áldják az Istent, és dicsőítik Mártont. *C. Ferri*

ugyanazt a témát dolgozza fel képén. (Kunsthistorisches Museum, Bécs).⁹⁷ *Franz Anton Zeiller* a *Legenda Aurea* szövegét követi Schlingenben, az ottani Szt. Márton-plébániatemplom mennyezetfreskójának elkészítésekor, 1763-ban. Az előtér pogány hitű figurái nagy érdeklődéssel szemlélik a jelenetet. Márton a fa alatt püspökbottal, lúddal nyugodtan emeli ég felé kezét, míg a mellette álló, fejszét tartó figura mozgalmassága ellenpontozza a jelenetet. Az antik épület egyértelműen a régi hitre utal, de

mindenek felett győzelmeskedik Ecclesia alakja. (33. sz. kép) A finom pasztellszínek és a mozgalmas megjelenítés a csoda lényegét próbálja kiemelni.⁹⁸ A templom Márton-ábrázolásai még a következők: az oltár fölötti mennyezetfreskó, melyen Márton Schlingenért közbenjáró imádságot mond (*Franz Anton Zeiller*, 1763), valamint a kórus bal oldali olajképe *Wilhelm Lessingtől* – aki egy korábban ismeretlen festőtől vásárolt képet festett át 1768 körül –, melyen Márton felöltözteti a koldust. Az ábrázolásokat az orgonakarzat mellvédjének *Baumann* által készített négy jelenete egészíti ki 1955-ből. Az adományozók minden esetben Mártonok voltak, tehát a jelenetek: Márton feltámaszt egy ifjút (adományozó Martin Daser), Márton Krisztus katonája (adományozó Martin Huber), Krisztus megjelenik Mártonnak (adományozó Martin Schmid), Márton halála (adományozó Martin Merbeler).⁹⁹ A „*Joan Georgius Lederer pinxit 1738*” szignálta mű található a *lernerdingeni Szt. Márton-templom* mennyezetfreskóján. Témája Szt. Márton halála. A nagy méretű mű középterében Márton egyszerű papi ruhában ül, de mellén püspökkereszttel, amely méltóságát jelzi. Feje fölött lelke csecsemő képében

34. KÉP Georgius Lederer:
Szent Márton felvétele a szentek közösségébe

az égbe száll. Mellette Ambrus víziója. A téma tulajdonképpen nem a Szent halála, hanem Ambrus, Barbara, Alexandrai Katalin és muzsikáló angyalok társaságában Márton felvétele a szentek közösségébe (34. kép). Talán a barokk és a 18. század összefoglalása lehetne az egykori *rottenburgi Karmelita-templom* 1730-ban készült Szt. Márton-oltárképe (ma Diözesenmuseum, Rottenburg). Elsősorban nem művészi kvalitásai figyelemreméltóak, hanem az attribútumok teljes felvonultatása, amelyek a Szent életét idézik fel. A kép előterében a katonai szolgálatra utaló sisak, lószerszám, kard. Mögülük a lúd nagy szárnycsapásokkal próbál a kép előterébe jutni, utalván a püspökválasztás részleteire. A koldus sem hiányzik, aki a kép bal oldalán az előbbieket ellentpontjaként térdelve, egyik kezével botra támaszkodva, baljában csészét magasra emelve látható. A teljes püspöki ornátusban megjelenő Márton nagyvonalú gesztussal a koldus tányérjába egy marék pénzért dob. A püspök vállmagasságában megjelenő koldus feletti angyal segít a köpenyt széttárni (utalván a köpenymegosztásra). Ő korpuszt, míg a másik oldal angyala nyitott könyvet tart a kezében. Két puttó – kezükben liliummal (tisztaság) és pálmával (győzelem) – koronát emel Márton feje fölé, ezzel az ő gloriifikálását fejezik ki.

A 19. és 20. századi ábrázolások erősen historizálóak, a tradicionális elemeket elevenítik fel, s gyakran a népi ábrázolások felé mutatnak. *René Theodore Berthon* (Tours, 1776, Paris, 1859) képe a *Szt. Márton megalapítja a marmoutier-i apátságot* (1822, Szépművészeti Múzeum, Budapest). Márton 372-ben már püspökként alapítja a Loire menti Marmoutier-ben kolostorát,

amely a korai szerzetesség egyik francia központja lesz. A kolostor ezt követően számtalan püspököt ad az egyháznak. A képen Márton nem püspökként, hanem szerzetesként jelenik meg, ugyanis püspökké választásakor egyetlen kérése volt, hogy továbbra is szerzetesi szegénységben élhessen.¹⁰⁰ Egy idősebb szakállas és egy fiatalabb szerzetes alaprajzot mutat az albát, piros kazulát és stólat viselő Szent Mártonnak. Balra a háttérben építkező szerzetesek és munkások a Loire partján. A kép szélén balra, a folyó partján, Tours városának részletei bontakoznak ki. Jobbra a barlang bejárata előtt anya gyermekével, aki a szerzetestől rózsafűzért vesz át (35. kép). Az alkotás feltételezhetően oltárképnek készült. A képet 1822-ben a párizsi szalonban is kiállították.

Ugyancsak a Szépművészeti Múzeum őrzi *Leopold Kupelwieser* (1796–1862) *Szt. Márton-háziooltárképét* (1850 körül). A kisméretű kompozíción Márton püspöki ornátusban látható, frontálisan állva, bal kezét szívére helyezvén, kezében pásztorbottal. Jobbra a háttérben a köpeny felezésének története. Mártont két légiós társa kíséri. A térdeplő öreg koldus kezét éppoly áhítattal teszi mellé, mint jótevője. A háttérben, balra, gótikus épületrészletek utalnak a Márton által alapított kolostorokra. A kompozíció felső harmadában a köpenyes Krisztust angyalok emelik az égbe.

A historizmus végével aztán egyre kevesebb ábrázolás mutatja Mártont mint püspököt. A népszerű barokk kori kompozíciók többnyire elsekélyesednek, és a modern kor Mártonban már nem a püspököt, hanem az egyszerű földi halandót látja.

35. KÉP R. T. Berthon: *Szent Márton megalapítja a marmoutier-i apátságot*

I. Klodvig, a Nyugatrómai Birodalom római örökségét felvállaló Frank Birodalom alapítója több ezer hívével, udvartartásával 498 karácsonyán (?)

Reimsben megkeresztelkedett. Az első dátum ez Nyugat-Európa krisztianizálásának történetében, amikor keresztény vallás mellett döntött egy germán törzs. Klodvig, az uralkodó már előtte titokban eljárat a katekumenek (keresztelésre váró felnőtt jelölt) foglalkozásaira. Személyes meggyőződésében, döntésében nagy szerepe volt a savariai születésű Tours-i Szt. Márton hitteles életpéldájának. A nyugat-aquitaniai hadjárat során, 498-ban meglátogatta azokat a sírbazilikákat, a csodák színhelyeit, amelyek számára a hit, a szent csodátévő erejének példaértékével bírtak. A Meroving-kori

„...RÁD TEKINT
SZÜLŐFÖLDED NÉPE...”
Szent Márton hazai ábrázolásai

uralkodókat a források imádkozó, példás életű férfiaként jellemzik, akiket szentként tiszteltek. A cseh *František Graus* meggyőzően mutatja be

a Meroving uralkodók életét.¹⁰¹ Eszerint sem véletlen, hogy példaképül Mártont választották, akinek tisztelete meghatározó volt Galliában, Szász- és Bajorországban. E hagyományra épülve Márton tisztelete újabb virágkort élt meg a Karolingok korában.

433-ban érte el a népvándorlás első nagyobb hulláma Pannoniát. Savaria városa és annak romanizált-keresztény lakossága túlélte a hunok támadásait.¹⁰² Szomorú dátum 456. szeptember 7-e a város életében, amikor a települést földrengés döntötte romba. Erről a korabeli tudósítások is megemlékeztek¹⁰³, ezzel is jelezve Savaria jelentőségét.

A Pannoniában és benne Savariában továbbélő keresztény hagyomány történetét többen és alaposan feldolgozták.¹⁰⁴ E kutatások alapján feltételezhetjük, hogy István államalapításáig, a kereszténység felvételéig a Dunántúlon léteztek keresztény közösségek, s ezek ápták Márton tiszteletét. Jól mutatja ezt az élő hagyományt az is, hogy Nagy Károly frank uralkodó az avarok elleni csatában a Duna és a Rába találkozásáig, Győrre nyomult előre¹⁰⁵, és kerülő úton felkereste Szt. Márton szülőhelyét.¹⁰⁶ (36. sz. kép) A nagy műveltségű uralkodó nemcsak Sulpicius Severus életrajzából ismerhette Mártont, hanem tanítómestere, a *tours-i apát*, *Alcuin* elbeszéléséből is. 800-ban az uralkodó személyesen is ellátogatott Tours városába, és felesége, Luitgarde is itt halt meg, akit a Szt. Márton-kolostorban temettek el. A kereszthajó tornyát Nagy Károlyról nevezték el.¹⁰⁷

Aachenben, az akkori fővárosban is nagy tisztelet övezte Szt. Mártont. A frank uralkodók ereklyekincseik között Szt. Márton elvágott, a koldussal megosztott cappáját, köpenyét őrizték palotakápolnájukban. A szó eredetileg intézményt jelölt, majd épületet, capellát, azaz kápolnát.¹⁰⁸ Ugyancsak Szt. Márton köpenyéről nevezték el a káplánokat is, mivel a frank királyok magukkal vitték csatáikba az ereklyét, s a köpenyt

36. KÉP Szent Márton-kápolna
a szombathelyi Szent Márton-templomban

37. KÉP *Sütő Éva:*
Szent Márton köpenye is lehetne

hordozókat hívták káplánoknak. (37. sz. kép) A zarándokok már a korai idők óta felkeresték Aachent, s azt is tudjuk, hogy Nagy Lajos 1367-ben a nagyszámú látogató részére kápolnát építtetett a délnyugati oldalon. A korabeli híradások szerint a zarándokok jelentős részét a magyarok adták, s odarendelt magyar pap látta el a lelki gondozói feladatokat. A gótikus kápolna a 18. században életveszélyessé vált, és 1748-ban le kellett rombolni. *Joseph Moretti* 1767-ben új, oktagonális kápolnát épített, amelynek négy falfülkéjébe egy mannheimi művész, *Petondi* készítette István, László, Imre és Adalbert szobrát.

Nagy Károly az avarok leverése után Pannoniát visszacsatolta a nyugati kultúrához. Az avarok és szlávok közé bajor keresztényeket telepített, és az elpusztult Savariába is Krisztus követőit küldte. Magyarországon Szt. Márton kultuszának újra felvirágoztatója első és államalapító királyunk, *Szt. István* volt. Az ő

Márton-tisztelete három forrásból táplálkozhatott: István felesége révén nyilvánvaló a bajor és frank hagyomány, mely szerint Szt. György mellett Márton tiszteletét akár dinasztikus elemnek is tekinthetjük. István király – Mária mellett – Mártont tette meg az ország védelmezőjének. Államalapítónk tudatosan vállalta a régi – római és frank-bajor – hagyományt. Erre talán legjobb példa, hogy a Dunántúl egyházi központjait az ősi településeken alapította: Arrabona–Győr, Cimbriana–Veszprém, Solva–Esztergom, Sopianae–Pécs. A Márton-tisztelet másik forrása Itália, ahonnan Szt. Gellért és társai a montecassinói szerzetesi örökséget hozták magukkal. Szt. Benedek, a bencés rend alapítója Mártonban a szerzetesség atyját látta, s nem véletlen, hogy anyakolostorukban Márton tiszteletére kápolnát alapítottak (38. kép). *Pannonhalma* közvetlen kapcsolatokat tartott fenn Montecassinóval.

Az 1002-ben írt alapítólevél szerint: „...de monasterio Sancti Martini in monte supra Pannoniam sicca”, azaz Szent Márton tiszteletére Pannónia fölött emelkedő hegyen „Mons Sacer Pannoniae” (Pannónia Szent Hegye) kolostort alapítanak. (39. kép) A Szt. Márton-tisztelet harmadik forrása a Szent Adalberttel jövő francia-clunyi szellem. Szent Adalbert Prágából érkezett, ahol már a 8. század óta három templom titulusa is Márton volt. Itáliai tartózkodása során Montecassinóban és a római Szent Elek kolostorban újra megismerhette a Márton-tiszteletet. Szt. Adalbert mint kegyes férfi az ekkorra már nagy jelentőségűvé vált tours-i kegyhelyet is felkereste.

A kereszténység felvétele egyben a szentek kultuszának átvételét is jelentette. Hazánkban, a franciáknál és a bajoroknál, az oly népszerű, pannoniai születésű Márton kiemelt szerepet kapott. Kezdetől fogva kötelező ünnep volt Magyarországon Szent Márton napja. Savariában már korábban is így volt ez, mert a salzburgi zsinat 799-ben elsőrendű ünnepnek nyilvánította Szt. Márton napját,¹⁰⁹ Savaria pedig az új magyar egyházszervezet kiépüléséig a salzburgi érsekséghez tartozott, majd ezt követően, a győri püspökséghez. Szt. László az 1092-es szabolcsi zsinaton elrendelte a Szent ünnepét azzal, hogy „...három napot szenteljenek Szent Mártonnak.”¹¹⁰ S így nem véletlen, hogy a teljes egyházi szervezet kiépítését követően közel kétszáz

templom és kápolna, több mint negyven település tartotta őt patrónusának.¹¹¹ Szt. István a Koppány elleni csatában Szt. Márton közbenjárását kérte Isten segítségével. A Képes Krónika szerint: „Szent István király azonban összehívta főembereit, és Szent Márton hitvalló közbenjárása által kérte az isteni irgalmasság segítségét”.¹¹² „...Zent Iftwan kyrál halwan az gonoz zandekot... hywan az magyary wrakat es dyshöseege zenth Marthon pyfpeknek feghödelsemet keerwen ky zalla kwppan herczeg ellen” – áll az Érdy-kódexben (1526–27).¹¹³ Más alkalommal a besenyők elleni csatában hívta segítségül a szentet. „Megfenyegette őket, hogy Márton az ő oltalmazója és vezére, aki nem tűri, hogy az igazak nyáját szétmarják.”¹¹⁴

István fiával, Imrével együtt gyakran meglátogatta Pannonhalmát, ahol Szt. Márton oltára előtt imádkozott és leróta kegyeletét.¹¹⁵ A későbbi feljegyzések szerint a szentély mögötti márvány pillérek a középkorban István és László király, közepütt Szt. Márton szobra állt.¹¹⁶

38. KÉP Rieger Tibor: Szent Benedek Montecassinón felépíti Szent Márton kápolnáját

39. KÉP A Pannonhalmi Főapátság a Szent Márton-hegyen

A magyar keresztény államalapítás millenniuma kínálja a lehetőséget, hogy számba vegyük a hazai Szt. Márton-ábrázolásokat. Vizsgálódásainkat az István által alapított, Mártonnak titulált templomoknál, monostoroknál kezdjük, hiszen jogos a feltételezésünk, hogy szinte valamennyiben volt Szt. Márton-ábrázolás. Egy pannonthalmi ábrázolásról már szöveltünk, amely sajnos elpusztult. Említettük, hogy Koppány somogyi ispán elleni csatában István király Márton segítségét kérte, és zászlaját a legenda elbeszélése szerint serege előtt vitette. Miután a király győzött, hálából a neki járó tizedet a somogyi ispánságból a Szent Márton-hegyi apát kapta. Így juthatott a somogyi várispánság birtokaiból a pannonthalmi apátság birtokába Bálványos, Mörény (Merenye) és Vizetcha (Vizegyke).¹¹⁷ Árpád-kori Szent Márton-templom az Aba-nemzetség temploma *Feldebrőn*. Aba Sámuel királyt (1041–1044) feltételezhetően itt temették el. A templom titulussválasztásában nyilvánvalóan domináns egy helyi hagyomány megeremtésének

II. qm̃ dñs palu paupi. III. qm̃ tñdauit unu infirmu

40. KÉP A Magyar Anjou
Legendarium lapja

III. qm̃ liberauit unu suspensum. III. qm̃ fuit elect⁹ in ep̃m.

a vágya, másfelől az Istvánnal nem mindig békeségben élő Aba nemzetség gesztusa István felé.

László és Géza hercegek 1074-ben ugyancsak Mártont hívták segítségül a Salamon elleni csatában. A győzelem emlékére Szt. László Márton tiszteletére bencés apátságot alapított.¹¹⁸ A másik győztes, Géza a Zoborhegy tövében fekvő *Pográny* (Pohranice, Szlovákia) faluban Márton titulusú kápolnát alapított hálája jeléül. A koronaőrző székesfővárosban, *Febérvárott* a 12. század második felében nagyarányú átépítések folytak az ottani Szt. Márton-templomban. Királyaink megkoronázásukat követően a koronázási esküt a nemzet társpatrónusáról elnevezett *febérvári Márton-templomban* tették le.¹¹⁹ Uralkodóink nemzedékről nemzedékre öröklődő

Márton-tiszteletét mutatja, hogy *Budán*, a várban 1349-ben Márton-kápolnát szenteltek fel.¹²⁰ 1198-ban Imre király alapított *Szepeshelyen* monostort Szentünk tiszteletére.¹²¹ Sajnos a fentebb említett templomok, apátságok és monostorok tituláris ábrázolásai közül semmi nem maradt az utókorra.

Márton püspök és István király együttes ábrázolásának legkorábbi ismert emléke az 1300 körüli, III. András király számára készített *berni diptichonon* jelenik meg (Historisches Museum, Bern). István király Imrével, László király Árpád-házi Szt. Erzsébettel,¹²² Márton Miklóssal került párba. „A 14. század elején formálódó magyar nemzeti egyháznak rangban a római követő szentjei körét, más országokhoz hasonlóan, az ország védőszentjei képezték. Az ország

oltalmazójának tisztét rangban Mária után Szent István király óta Szent Márton látta el.”¹²³

Az első fennmaradt Márton-ciklust a *Magyar Anjou Legendárium* (Bibliotheca Apostolica Vaticana, Róma) őrzi.¹²⁴ A magyar Anjouk Árpád-házi származásukat hangsúlyozva rendelték meg a kódexet az 1330-as években. A magyar szentekről és az Anjouk kapcsolatáról már volt szó az assisi Szt. Márton freskóciklus bemutatásakor. A kódex tipikus magyar elemei – Imre, László, Gellért, István – nem zárják ki a magyarországi keletkezést sem. A Legendárium 58 szent életét 142 fólián, laponként 4–4, összesen 549 képecskén mutatja be. Az Anjouk számára dinasztikus okokból is fontos élettörténetek voltak ezek. Szt. Márton szerepeltetése a szentek e nagyszerű koszorújában kettős indokkal magyarázható: részint pannoniai származása, másrészt nagy európai tisztelete volt az ok. Az ábrázolások a következők: 1. Hogyan osztotta meg a köpenyt a szegénnyel 2. Hogyan gyógyított

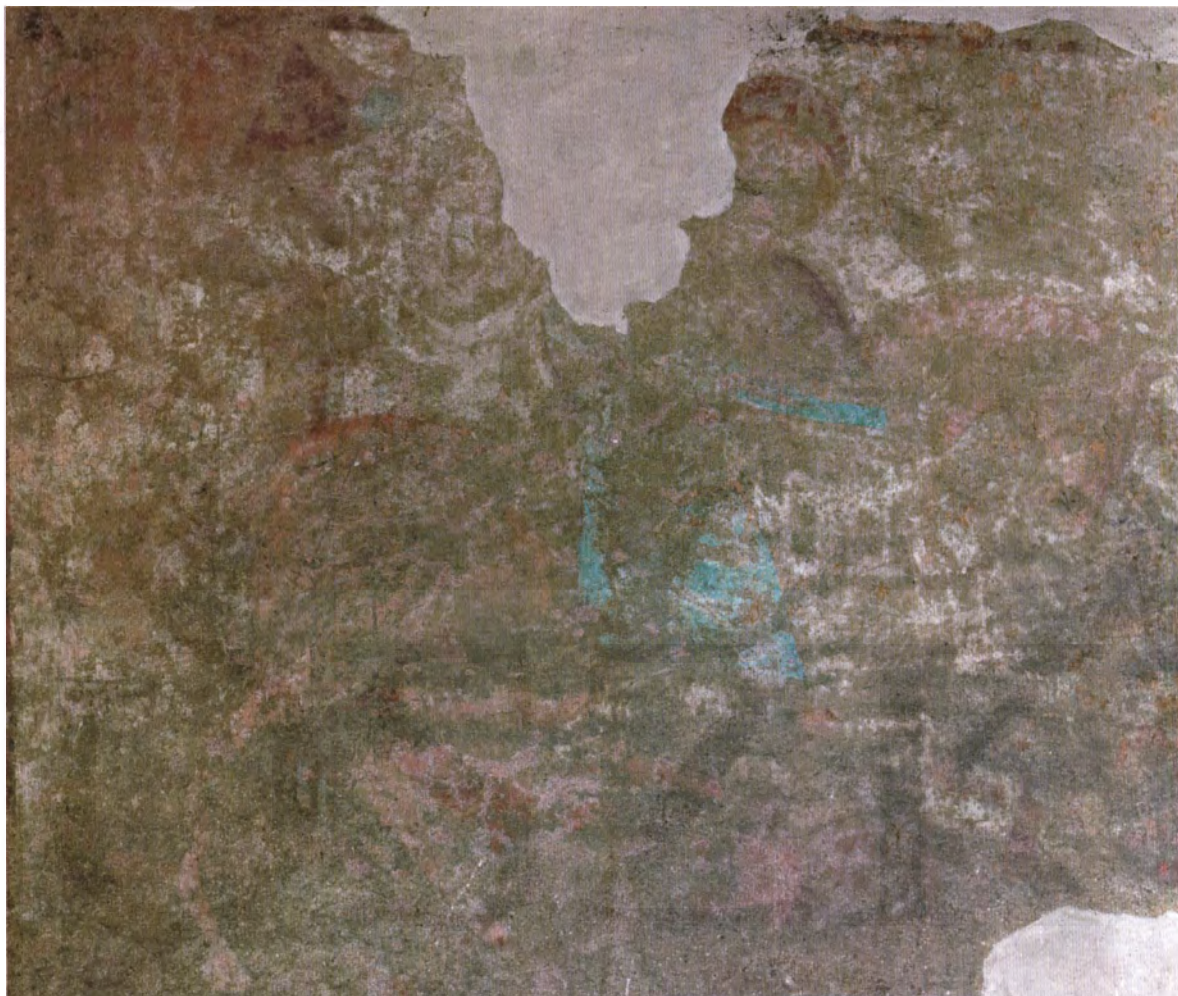
meg egy beteget 3. Hogyan szabadított meg egy akasztott embert 4. Hogyan választották püspökké¹²⁵ (40. kép). A további hazai kódexábrázolások közé tartozik az 1510 körül készült *Pannonhalmi Evangelistarium* (Forgács-kódex), amelynek címlapján az ismert Köpenymegosztás látható. (3. sz. kép) Az egyik H-iniciáléban a szent püspök egyik kezében a pásztorbotot, a másik kezében egy nyársra húzott libát tart (Pannonhalma, Főapátság könyvtára. Ltsz. n. f. 22. v). (41. kép) A kódex eredetileg két részből álló kolligátum volt, melynek más lapjait a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzi. Az evangelistarium 24 lapját lapkeretdíszítés és az iniciálékban Jézus életéből vett jelenetek gazdagítják. A *Jézus születése*-jelenet alatt a lovas *Márton és a koldus* figurája négyzetes mezőben látható (Cod. lat.113).¹²⁶

E témakörhöz kapcsolódik egy 15. századi *pozsonyi kódex* lap A-iniciáléjának ábrázolása (Biblioteka kapitularska, Bratislava). A 11. században alapították a pozsonyi társaskáptalant, amelynek 12. századi

41. KÉP A Pannonhalmi Evangelistarium részlete (Forgács-Kódex)

pecsétjén a kéttornyos templom felett tituluszának, a Megváltónak könyvet tartó fél alakja van. A 14–15. században új templomot emeltek, és a helyinek számító Mártont választották patrónusnak. A kódexlapon a helyi pecsétábrázolás hagyományát Márton amiens-i jelenetével egészítették ki. „Ezek alapján nyilvánvaló, hogy a lap festőjét nem a városi pecsét képe foglalkoztatta, ehelyett inkább a hajdani káptalani pecsét képét változtatta meg, s valamelyest ennek köszönhetően az amiens-i városkapu előtt lejártszódó eseménnyel összefüggő epizódot, a Szent Mártonnak álmában megjelenő Krisztus melléktémáját, bevonhatta a kompozícióba.”¹²⁷ A Radkersburgból származó *Johannes Aquila* 1378-ban festette ki a *veleméri* Szentháromság-templomot, ahol István, Imre, Erzsébet és Margit mellett fennmaradtak a Márton-freskó halovány részletei. A Háromkirályok

42. KÉP *Johannes Aquila*: Szent Mártont ábrázoló freskótöredék a veleméri Szentháromság-templomban

43. KÉP *Johannes Aquila*: Szent Márton balála

alakjában a tehetséges festő a magyar szenteket jeleníti meg. A kelyhet tartó ősz királyban az országot Máriának felajánló Istvánra ismerhetünk: ez egyfajta Patróna Hungariae-értelmezés lehetne¹²⁸. A templomhajó délnyugati falán Szt. Márton és a koldus látható¹²⁹. Mellette a sárkánnyal viaskodó Szt. György alakja kapott helyet. (42. sz. kép) *Zseliz* (Želiezorce, Szlovákia) 14. századi plébánia-temploma hajójának déli falán az Szt. Márton és a koldus-jelenet Szt. Lénárd szerzetessel egészül ki¹³⁰. Ugyancsak *Aquila* János festi ki a *mártonhelyi*

(Martjanci, Szlovénia) plébániatemplomot 1392-ben. A szentély északi falán Szt. Márton és a koldus – a déli falon Szt. Márton a Krisztusért elesett harcosokat életre kelti –, és a Szt. Márton halála-jelenet is látható.¹³¹ Magyar ikonográfiai sajátosság, hogy az egyik szertartást végző pap rózsát hint (Árpád-házi Szt. Erzsébet attribútuma) a holttestre. Az előtér heves gesztusú koldusai és szegényei Márton köpeny-megosztására utalnak (43. sz. kép).

Szt. Márton kultusza a gótika virágkorában, a 15. században teljesedik ki. Oltáraink, szobraink, táblaképeink nagy száma is ezt bizonyítja. *Szepeshely* prépostsági temploma több képzőművészeti alkotást őriz titulusról. Már a káptalan 1270-ben kelt okiratán lévő pecséten is szerepel patrónusa¹³². Az 1348-as adat egy korábbi oltárra utal.¹³³ A Szt.

Mártonról elnevezett templom főoltára 1470–78 között készült, amelyen Árpád-házi szentjeink – István, László, Imre, Erzsébet – jelennek meg.¹³⁴ *A királyok imádása-oltáron* (1470–1478) Szt. Márton és István király alakja áll.¹³⁵

A kisszebeni (Sabinov, Szlovákia) Szent Anna-oltár női szentjei mellett István királyt és Mártont ábrázolták.¹³⁶ Mégis talán az attribútumává vált koldussal szerepel együtt a leggyakrabban Márton. *Szmrecsányban* (Smrecany, Szlovákia) a szent lábainál kuporgó formában tűnik fel a koldus a Márton és Miklós tiszteletére 1510-ben emelt oltáron. Hasonló elem fordul elő a *segesvári* (Sighisoara, Romania) Bergkirche Szt. Márton-oltárán, amely egyike a többé-kevésbé eredeti állapotban megmaradt erdélyi szárnyasoltároknak. 1510–1520 között az ottani domonkos-kolostor

44. KÉP *A segesvári Szent Márton-oltár*

kápolnájába készült. 1871-ben még arról tudósít Ludwig Reissenberger, hogy az oltár ép, és minden darabja eredeti állapotában megtalálható¹³⁷. Victor Roth viszont 1916-ban már arról kesereg, hogy az oltár egyes részei hiányoznak¹³⁸. (44. sz. kép) Az oltár nyitott állapotában a középtáblán a koldus kuporog Márton püspök mellett. A képmező jobb oldali felét kitölti Szt. Domokos alakja. Lábainál a fehér gyöngyökkel kirakott püspöksüvege, keresztbotja. A kezében tartott könyv teszi egyértelművé, hogy az 1216-ban alapított domonkos koldulórend első szentjét látjuk. Balra a felső tábla a *köpenymegosztást* jeleníti meg, amely kompozicionálisan és ikonográfiailag nem tartalmaz új elemeket. Balra az alsó tábla az *ifjú feltámasztását* ábrázolja, ahogyan erről a *Legenda Aurea* tudósít.¹³⁹ A festői megjelenítés és a főfigurák egyéni megvalósítása erősen emlékeztet

a *Dunavölgyi Iskola* stílusára. A jobb oldali felső kép témája: az öngyilkos (akasztott) ifjú feltámasztása, az alsó képé: az utolsó kenet feladása egy nőnek. Csukott állapotban az oltár már nem mutat olyan igényességet, mint nyitottan. A színek egyhangúsága például alig teszi felismerhetővé a szerzetesek köpenyét. Az alakok teátrálisan kifelé tekintenek a képből. Az ábrázolások a következők: balra fent államalapító *Szent István királyunk* országalmát és jogart tart kezében (45. sz. kép), alatta Remete Szt. Antal disznóval (251–356?), jobbra fent szerzetes kenyérrel (Remete Szt. Pál?). Alatta szerzetes könyvvel, kereszttel és egy mesebeli állattal. Radocsay Dénes sem tudja teljes értelmezési feloldását adni az oltárnak. Feltételezésem a Szt. Márton-ikonográfia összefüggésében értelmezendő. A segesvári Márton-oltár korszerűségét és polgári gondolkodásmódját az is

45. KÉP *Szent István a segesvári Szent Márton-oltáron*

46. KÉP A Szent Anna-oltárok Mestere:
Szent Márton szárnyasoltár a békéscsabai Szent
Márton-plébániatemplomban

adja, hogy Márton püspök pénzadománnyal segít a kolduson, s korábban láttuk, ennek megvannak az európai párhuzamai.

Az István király és Márton-ábrázolásaink közül még megemlítendő a *gánóci* (Gánorce, Szlovákia) Szt. Szaniszló-oltár (1480–1490), amelyen Márton és István egyaránt királyi fenség. A középkorban tehát szívesen szerepeltették Mártont István király társaságában, ezzel is hangsúlyozva pannoniai, azaz magyar származását. A legtöbbször mégis Miklóssal együtt ábrázolták, hiszen mindketten a jócselekedetek jeles képviselői. A *dubravai* (Dúbrava Liptovska, Szlovákia) Szt. Miklós- és Márton-oltárszekrényének ábrázolásán nem lovagként, hanem püspökként felezi meg köpenyét. A koldus viszont hiányzik a kompozícióból. Ugyancsak Miklóssal jelenik meg Márton a *bertóti* (Bertotovec, Szlovákia) Mária-oltár szekrényszobrain 1500 körül. Az ugyanitt található Szt. Márton-oltáron (1483) Evangélista Szt. János, Szt. Miklós, a Vir Dolorum és Mária is megjelennek Márton mellett.

Héthárs (Lipany, Szlovákia) Szt. Márton-plébániatemplomának főoltárán Mária mellett balra Szt. Márton (179 cm), jobbra Szt. Miklós faszobra található (1520).

(46. sz. kép) Az oltár készítője a *Szt. Anna-oltárok mestere*, aki az 1510–11. évi nagy pestisjárvány során sok beteget láthatott, s friss élményét Márton oltárán is megjeleníti. A püspök lábához térdeplő koldusalak bal kezét térde közé helyezi, míg jobbát kérően fölfelé emeli. Felemelt karja könyökhajlatában, hónaljában és mellkasán található hegek egyértelműen bubópestis jeleire utalnak¹⁴⁰.

(1. sz. kép) A Márton-legenda koldusalakja lehetőséget nyújt nemcsak a kor szegénységének a bemutatására, hanem különböző betegségek, testi fogyatékoságok orvosi diagnosztizálására, analizálására: bőrbetegségek, lepra, artritisz (ízületi gyulladás), bénaság, vakság, amputációk ábrázolására is.

A középkori ábrázolások közül külön kiemelendő a Magyar Nemzeti Galéria *cserényi* (Cerin, Szlovákia) Szt. Márton-oltára (ltsz. 2379) 1483-ból (47. sz. kép). A szekrény szobrai: *Márton püspök*, *János evangélista és Miklós püspök* (hársfa, festett). Az oltár eredeti állapotban maradt ránk, csak az oltárszekrény feletti oromzat hiányzik. *Jánosréti Mester* erős hatása is érzékelhető, a rá emlékeztető epikus előadásmódban, de egy kissé szárazabb modorban. Az oltár készítőjét így tanítványai körében kereshetjük. A bal szárny felső

47. KÉP A cserényi Szent Márton-oltár

képén az *amiens-i jócselekedet*. A dombos tájba komponált jelenet háttérében gótikus városrészlet (Amiens?), erdőrészlet, balra szikla, melynek tetején vár látható. A szürke lovon ülő, zöld ruhás, vörös köpenyes Márton köpenye csücskét vágja le, és adja a mankóra támaszkodó, térdelő koldusnak, akinek mindkét lábfejét amputálták, és alsó lábszárát befászlizták. Az Atyais-ten alakja két angyallal a felhők között, a jobb felső sarokban látható, s az álomjelenetnek megfelelően Márton köpenyét viseli. Az alatta lévő kompozíció Márton megkísértése. Kockás kőpadlójú, szürke falú térben, balra, a zöld ruhás, brokátköpenyes Márton. Kezében nyitott könyv (az evangélium hirdetője), jobbában pásztorbot. Vele szemben a koronás alak, maga az ördög. Mindkettőjük mondatszalogot tart. A jobb oldali szárny felső képe az *albengai misét* mutatja be. Az oltáron a szokásos öltözetben Márton, amint a fehér terítővel és lila brokáttal letakart oltár előtt a szent ostyát felmutatja. Két repülő, piros szárnyú angyalka kíséri az ostyát. Az oltár mögött Mária kisméretű, aranykoronás és köpenyes alakja, karján a kis Jézussal. Egy pap térdel jobbról és balról Márton mellett. Jobbra a térdeplő hívek csoportja tanúsítja a csoda megtörténtét. Az alatta lévő kép témája: *Szt. Márton beteget gyógyít*. (48. sz. kép) A kép közép-

48. KÉP A cserényi Szent Márton-oltár:
Szent Márton beteget gyógyít

mezőjében fehér hordágyon, fehér ingben egy ifjú próbál felülni. Jobbra, szerzeteseitől kísérvé, a jól ismert öltözetben Márton, aki jobbát, az ifjú felé áldólag emeli fel. A kép bal felén a kék ruhás, bíbor köpenyes, fejkendős édesanya és a szürke ruhás, zöld köpenyes, barna kalapos édesapa áll. A predella háttérében középen két térdelő angyal Veronika kendőjét tartja, rajta a töviskoronás Krisztus-arc. A predella bal oldalán Szt. Péter háromnegyed-alakos képe a kulccsal, míg jobboldalt – ugyanilyen megoldásban – Szt. Pál felemelt bal kezében kardot tart.

A külső képek közül három *Márton halálával* foglalkozik: a bal felsőn Szt. Márton elbúcsúzik tanítványaitól. Legendáját ismerve inkább halálának bejelentésére gondolunk (hasonlóan Krisztushoz). A gótikus belső enteriőrben a szent fehér ágya rézsútosan, fekete takaróval leborítva látható. A jobb felső kép a halálát, az alatta lévő a *temetését* mutatja be. Csak a jobb alsó kép tér el tematikailag a többitől. Ennek tárgya: *Szt. Márton gyereket gyógyít*. Újabban a Mártont püspöki székében követő Szt. Bereck-legenda egyik jelenetére – amikor szóra bírja a csecsemőt – gondolnak.¹⁴¹ A cserényi oltár azért is fontos, mert mind a belső, mind a külső táblák a tituláris szent életét mutatják be (általában csak az oltárszárnyak belső oldalán volt ez szokásban), és így alkotnak tematikai egységet. Ugyancsak a Magyar Nemzeti Galéria (Budapest) tulajdona az ismeretlen helyről származó és a *Jankovich-féle gyűjtemény*ből előkerült két, két oldalán festett tábla, melyet szétfűrészeltek. A Márton-tábla külső képe a legismertebb jelenetet mutatja be. Az ifjú, vörös köpenyes, zöld selyembe öltözött, szőke hajú Márton fehér lovon kitölti a kép egész előterét. A térden csúszó, meztelen koldus testén sebhely, bal lába bekötözve, jobb kezével Márton kezébe kapaszkodik. A belső tábla témája az *albengai mise*, s ez sokkal igényesebb művészi előadású, mint a külső. A jelenet zárt térben zajlik, csak egy nyitott ajtón át tekinthetünk ki a szabadba. Azt láthatjuk, hogy az ostya felmutatásakor Márton csupaszon maradt karját a hirtelen megjelenő angyalok takarják be. Márton hímezett, fehér terítővel borított oltármenza előtt celebrálja a misét. Az oltárasztalt realisztikus igénnyel megfestett

cibórium, gyertyatartók, kehely és paténa díszítik. Az oltáron Kálváriát ábrázoló festett táblakép áll. Poszler Györgyi szerint az igényesen megfestett táblaképek mesterét a Michael Pacher vagy Salzburg körüli festészetben találhatjuk meg¹⁴².

Ismeretlen helyről került a Magyar Nemzeti Galériába a *Szt. Márton és a koldus*-tábla (1490 körül). A két oldalán festett táblakép valószínűleg egy Szt. Márton-oltár része volt. (49. sz. kép) A külső oldalon a *Krisztus töviskoronázása*-jelenet, amelynek expresszív ereje, és a tempomszerű csarnok a stájerországi Divisio Apostolorum

Mesterével rokonítja az ábrázolást.¹⁴³ Korábban magyar mesternek tulajdonították a képet,¹⁴⁴ és a *Szt. Márton megosztja köpönyegét a leprással* címvariáns is szóba került, hiszen a két koldus a hónalj-, kéz- és lábmankók különböző változatait is bemutatja. A fehér lovon ülő, piros köpenyt, gazdag brokátot viselő Márton alakja kifejezetten előkelő. A részletek kidolgozottsága, a friss színkezelés, az arcok fájdalmas kifejezése jól iskolázott mesterre vall. Feltűnő az építészeti elemek hangsúlyozása. *Sassetta* (1392–1450) egyik képén is ugyanígy részletezi a faltagolást, a konzolra állított figurát a kapunál, a tetők vonalát

(Siena, magántulajdonban). *Tóth Csaba*, kortárs szombathelyi festő alkotásán is ez a kompozíciós megoldás köszön vissza (50. sz. kép). A budapesti kép bal oldalán konzolokon álló szobrok között egy gótikus szobabelsőre tekinthetünk, amelyben piros takaróval leborított ágyon fekszik Márton, amint álmában megjelenik neki Krisztus. Az emeletes épület szép kidolgozása ugyancsak a festő fantáziáját dicséri: „...az épület és a szobabelső a németalföldi művészet távoli hatását mutatja”¹⁴⁵. A *Haarlem-i Iskola* (1489 körül, Museum of Art, Johnson-collection, Philadelphia) Márton-ábrázolásán

ugyanilyen részletezéssel mutatják be Amiens város falát, és Szentünk is hasonló gesztussal szeli át köpenyét, mint a budapesti képen.¹⁴⁶ Ennek alapján nem tartjuk kizártnak a kép németalföldi származását. Wolfgang Urban ugyanezt az elemet *Lukas Moser* Magdolna-oltárán véli felfedezni (1432, Tiefenbronn).¹⁴⁷ Wehli Tünde szerint, tekintettel a hátoldal Töviskoronázás-jelenetére, azaz a főtéma és a melléktéma kapcsolatára, a 15. századi német művészetben található meg a mű analógiája. Ebből adódóan a tábla ikonográfiai párhuzamait egy lamingi és Bruck an der Murból származó mű alapján Stájerország és

50. KÉP Tóth Csaba:
A szeretet több mint tolerancia

51. KÉP Az Apostolvértanúságok
Mesterének segédje: Szent Márton és
Toulouse-i Szt. Lajos

Karinthia felől vezeti le.¹⁴⁸ A cserényi oltár köpenymegosztásán is feltűnő Márton előkelő, bordó bársonyos hercegi kalapja. E képünkön a hasonló kalapot még a gazdag brokátruha egészíti ki. Hasonló jellegzetességet mutat a 15. század első negyedéből származtatható Győr–Pannonhalma–Pozsony (Bratislava)–Wien–Eisenstadt környékére lokalizálható *Győri kódex-lap* (Székesegyházi Könyvtár, VI/c. 15).¹⁴⁹ A gazdag és a szegény, az előkelő és a koldus szembeállítás egyben társadalomkritika is. Ez világossá válik az 1450-ben készült *Sierenz im Sundgan-plébániatemplom* (Svájce) tábláján (Kunstmuseum, ma Basel).

A Márton-ábrázolások során fel kell figyelniük arra is, kiknek a társaságában ábrázolódik Szentünk. Az esztergomi Keresztény Múzeum darabja az egykori *Kassai* (Kosice, Szlovákia) *táblakép*, amelyen Szt. Márton Toulouse-i Szt. Lajossal jelenik meg (1490 körül, *Az apostol vértanúságok mesterének segédje*).¹⁵⁰ (51. sz. kép)

Az apostolok és segítőszentek oltárán *Csegöldről* (1494, Keresztény Múzeum, BE mester, Esztergom) a hét segítőszent álló alakját bemutató táblán Szt. Erasmus, Sebestyén, Lőrinc, István vértanú, Márton, Kristóf, György látható. (52. sz. kép) BE mester a többi felvidéki festővel egyetemben ez idő tájt

Schongauer, Dürer, Altdorfer és Cranach művészete felé fordult útmutatásért. *Id. Lucas Cranach* (1472–1553) Szt. Mártont a városkapu előtt ábrázolja a koldussal egy részletgazdag, kékes alakra fehér fedőfestékkel készített rajzon. Eredetileg a rajz a Regensburg melletti Prüfening kolostorban volt (1504,

52. KÉP BE Mester:
Csegöldi oltártábla

Staatliche Graphische Sammlung, ma München)¹⁵¹. A Cranach-életművön belül a rajzok közül ez az egyetlen kész chiaroscuro-rajz.

A Felsőerdőfalvi plébániatemplom (Stara Lesna, Szlovákia) Szt. Pál-főoltárán (XVI. sz. első negyede) Márton

Padovai Szt. Antal, Szt. Miklós és Szt. Gonzaga Alajos társaságában jelenik meg. Ez azért érdekes, mert a Pál-ikonográfián belül, azaz az apostolfejedelem társaságában található Márton.¹⁵² A képeket a barokk korban erősen átfestették. A *bártfai* (Bardejov, Szlovákia) Szent András- vagy Mindszent-oltár (1460 körül) tábláján Márton Szt. Lőrincsel kerül egy kompozícióba. A *kassai* (Kosice, Múzeum) oltárszárny tábláján, Márton Árpád-házi Szt. Erzsébettel szerepel.¹⁵³

A városban erősen élt a Szt. Erzsébet-hagyomány, a helyi dóm patrónusa is Erzsébet. A *kisszebeni* (Sabinov, Szlovákia) Egyházatyák-oltáron (1520 körül) Márton kétszer is szerepel: haldoklót támaszt fel, s mint püspök is jelen van.¹⁵⁴ A *márkfalvai* (Jazevnica-Markovice, Szlovákia) Szent Anna-főoltár (1517) külső tábláján Márton püspök Alamizsnás Szt. Jánossal egy kompozícióban található.¹⁵⁵

Középkori Márton-ábrázolásainkat ma már nem tudjuk számba venni, hiszen nagyon sok mű elpusztult. Hoffmann Edit például a *pozsonyi* Szt. Márton-templom oltárai között említi az 1403-ban emelt Márton-oltárt.¹⁵⁶ Ugyanitt egy 1454-es adat alapján hallunk a Márton- és Mária Magdolna-oltár javadalmairól és oltárigazgatójáról.¹⁵⁷ *Sopronban* a Szt. Mihály-templom oltárait a város polgárai alapították, az 1457-ben említett Szt. Márton-oltár adományozójaként a Moser családot tartják.¹⁵⁸ Középkori alkotásaink közül sok tűzvész áldozata lett. 1556-ban veszett oda a *kassai* tűzvész során az 1487-ben még említett Márton-oltár.¹⁵⁹

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a magyarországi középkori ábrázolások beleilleszthetők az európai fejlődésbe, közelebbről a német-bajor-osztrák ikonográfiai képtípusok dominálnak. Egyéni vonás, hogy megjelenik a Márton-kultuszt propagáló Szt. István alakja, s jelen vannak az Árpád-házi szentek ábrázolásai. A Márton-téma felelevenítésével a 17. században találkozunk újra. A meginduló hazai ellenreformáció – mint általában Európában – fokozottan törekedett arra, hogy a nemzeti múlt eseményeit, a nemzeti szenteket – István, Imre, László, Erzsébet mellett Mártont – a maga képére formálva megjelenítse. A hazai ellenreformáció a Tridentinum ajánlásainak megfelelően a képzőművészettől fokozott aktivitást várt a vallási egység megteremtésében. *Patrona Hungariae-ábrázolás* látható Pázmány Péter Kalauzának (1613, 1623) címlapmetszetén, a *Káldi-féle bibliafordítás* (1629) címlapján, valamint a Ferenczffy Lőrinc királyi titkár megbízásából kiadott francia jezsuita szerzetes, Montmorency magyaroknak ajánlott *Canticáját* (1633) díszítő fametszet-illusztráción. Pázmány *Igazságra vezérő Kalauz* című művének második kiadásához (Pozsony, 1623) *Tobias Bidenbarter* készítette a címlapot (rézmetszet, 25,6x 15,8 cm, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest). A reneszánsz remimeszcenciákat hordozó lap

építészeti elemeket stilizáló ábrázolásai a következők: balra fent István, az alatta lévő fülkében Imre, jobbra fent László, alatta Erzsébet. Az „épület” oromzatát két adoráló angyal között Mária, illetve kétoldalt Adalbert és Márton adja. A kezében pásztorbotot és nyitott könyvet tartó tours-i püspököt tehát a középkorhoz hasonlóan a nemzeti szentek közé sorolja a szerző.¹⁶⁰

Ugyancsak magyar szentek társaságában találjuk meg Mártont a *Pannonhalmi Főapátság* alapításának 700. évfordulójára kiadott *jubileumi emblémán* (1701, rézmet-szet). Három neves bécsi grafikus, Johann Adreas Pfeffel (1674–1750), *Christian Engelbrecht* (1672–1735) és *Franz Anton Moser* (?–1727) készítette Karner Egyed főapát megrendelésére a lapot. Architektúrát idéző kagylóelemekből emelkedik ki két kör alakú embléma, melyet gazdag növényi folyondárok és két repülő puttó vesz körül. A felső mezőben, hármás domb mögött az apátság égi patrónusa, Márton látható felhőmotívumon ülve, püspöki ornátusban, kezében attribútumként nyársra húzott libát tartva. (Ezt az elemet a Forgách-kódex kapcsán mint speciálisan pannonhalmi sajátosságot ismerhettük meg.) Vele szemben Asztrik apát az Istvánnak küldött koronát tartja. A második mező Madonnáját István és László királyok kísérik. Az ábrázoláson hangsúlyos a gazdag növényi ornamentikából kiemelkedő Márton-lúd. Csőrében tölgyfalevél-füzér, amely az apátság hét évszázadon át tartó, töretlen élniakarását is szimbolizálja.¹⁶¹

A *Nagyszombatban* (Trnava, Szlovákia) kiadott *Festivale Tyrnaviens* (*Tyrnaviae*, 1743) címlapmetszetén is megtaláljuk Mártont. (53. sz. kép) A koronafelajánlás jelenetén balra, az oszlop medalionján látható Márton püspökbottal. Vele szemben, a jobb oldali oszlopon Erzsébet. Az oszlopok záróbusztjét László és Imre adja. A kapuzat záróeleme Szt. Adalbert fejszobra. Az ábrázolás alsó mezőjében Nagyszombat korabeli látkepe (Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár).

A Pázmány-Kalauz második kiadásának címlapszereplői elevenednek meg a győri *Magyar Szentek-oltárán* (1642, jezsuita, majd bencés templom), amely Péchy Ferenc nemes megrendelésére készült. (54. sz. kép) A kép alsó síkjában megjelenő nyilazó törökök támadását a középmezőben álló szentek fogják fel. Az oltárkép felső harmadában Szt. István térdel a Madonna előtt, és felajánlja az országot Máriának. Egy repülő angyalka a magyar címet tartja kezében. A földi

szférát és az eget összekapcsoló szentek Patrona Hungariae feliratú pajzsokat tartanak maguk elé. A kép közvetlen előzményét jelentő *Kalauz-címlapon* ugyan-ezek az alakok megtalálhatók. Jobbról páncélban László, míg Imre lilomot tart kezében. Ők a világból, a politika felől érkező szenteket képviselik. Balra Szt. Adalbert nyársakkal és Szt. Márton a koldussal. Szt. Márton pontosítását Galavics Gézának köszönhetjük.¹⁶² A kép megrendelője és programjának kidolgozója jól ismerhette Pannonhalma közelsége révén is a Győri és környékén elevenen élő Márton-hagyományt. A győri képen megjelenő Patrona Hungariae-ábrázolás Szilárdfy szerint a középkori ún. „Máriás pénzek” típusára és hagyományára vezethető vissza.¹⁶³

II. Ferdinánd király 1635-ben Szombathely városának királyi kiváltságlevelét adatott, amelyben a várost mentesíti az adófizetés alól, egy kitételrel, mely szerint Márton emlékére a város köteles öt aranyforintot a templom plébánosának befizetni. Mi áll e nagyvonalú rendelkezés mögött? 1632-ben (Lützen, 1632. november 6.) az uralkodó a Gusztáv Adolf svéd király elleni hadjáratban Szt. Márton oltalmát kéri, és győz ellensége felett.¹⁶⁴ Valószínűsíthető, hogy a szombathelyi Szt. Márton-templom domonkosok általi építését (1638–1668) e nagyvonalú ajándék befolyásolhatta. (55. sz. kép) Az építkezésekben a Batthyány- és az Erdődy-család is jelentős részt vállalt. A 17. század közepén készült a ma is a Szent Márton-kápolnában található nagyméretű olajfestmény: *Szent Márton és a koldus* (ismeretlen). Zsámbéky Monika dolgozta fel a kép történetét és programját.¹⁶⁵ A feltételezhetően gróf Batthyány Erzsébet (1619–1674), gróf Erdődy III. György özvegye által adományozott kompozíción Márton „huszáruhas-szerű” megjelenítése és a koldus naturalisztikus ábrázolása adja a festmény feszültségét. A koldus egyben nyomorék vagy beteg is, hiszen mankóra támaszkodik: ezáltal válik Márton tette még hangsúlyosabbá és krisztusivá, s hangsúlyozódik az Imitatio Christi-elem. A kép két oldalán megjelenő

alakok azonosítása nem sikerült. Kérdés, hogy mennyiben lehetnek a kép készítésének kortársai, illetve mennyiben az ókeresztény kor reprezentánsai. További kérdés, hogy a háttér részletei mennyiben felelhetnek meg Szombathely és az egykori keleti városrész, Szent Márton-település realisztikus részleteinek – avagy fiktív részletek. További fejtörést okoz a képen látható monogram- és címerábrázolás. Ezek megfejtése valószínűsíthetné a donátor személyét, és közelebb kerülhetnénk a kép ikonográfiai programjának tisztázásához is. A kép jobb alsó sarkában lévő növényi ornamentika Márton legendájára utal, ugyanis egyik csodatétele, a halott feltámasztása is mezőn történt. Két tanítványa, a Severus és Gallus által összeállított *Dialogus*-ból tudjuk, hogy Mártonnak még a növények is engedelmessé váltak, hiszen a felé dőlő fára keresztet vetett, így a fa más irányba borult, és kikerülte az alatta lévő, megköttözött Szentet. (56. sz. kép) A 17. századi művek közé tartozik a már elveszett ábrázolás a *felsőszentmártoni plébániatemplomból*. A település patrónusa és a templom titulusa, Szt. Márton díszruhában jelenik meg, amely a században feléledő magyar szentkultuszt jelzi:

54. KÉP *Magyar Szentek-oltára*

55. KÉP A szombathelyi
Szent Márton-templom madártávlattól

a magyaros, díszusházruhas ábrázolásokhoz áll közel, ahogyan ezt a már említett szombathelyi képnél is láttuk. 1847-ben az *Archeológiai Értesítő* még tudósít a kép létezéséről¹⁶⁶, amelyet – feltételezhetően 1886-ban – a *Maureiter Alajos* által készített *Szt. Márton püspök-főoltárképpel* helyettesítenek. A *Historia Domus* nem tudósít sem a régi kép sorsáról, sem az új keletkezési körülményeiről.

A 18. századi magyar barokk művészetben tovább öröklődnek azok az ikonográfiai típusok, amelyek a korábbi emléanyagban is megtalálhatók: az amiens-i jelenet és a püspök szent megformálása. Az ábrázolások köre tovább bővül a szent megdicsőülése, apoteózisa irányába, amely a barokk elvárásainak jobban megfelel. Vizsgálódásainkat ezen a területen kezdjük.

Ennek legmonumentálisabb változata *F. A. Maulbertsch* freskója, a *Magyar szentek apoteózisa a győri székesegyházban* (1772)¹⁶⁷. Zichy Ferenc püspök nevében a győri érkanonok – a későbbi szombathelyi püspök –, Szily János kötötte meg a szerződést a művésszel. A szentély presbitériumának téglalap alakú képmezőjében középen felhőkön lebeg István, aki világoskék

atlaszruhás gyermekét, Imrét vezeti. Mellettük balra Erzsébet. A főalakok mögött csoportosulnak a magyar szentek, István mögött Márton, majd Adalbert. Jobbra, a kompozíció szélén egy repülő angyal tartja a magyar címet és zászlót, amely a nemzeti múlt felé irányuló fokozódó érdeklődést mutatja. E nagyszabású freskónak a vázlata is ismert (Berlin, Staatliche Museen Preußischer Kulturbesitz, Gemäldegalerie. Ltsz. 78.). A vázlat és a kész freskó összehasonlításakor látható, hogy István, Imre és Márton kivételével a győri alkotás jócskán átalakult. A freskón a magyar szentek alul Lászlóval és a menny égi seregével egészültek ki.¹⁶⁸ Ismerünk egy másik vázlatot is Maulbertschtól, amelynek címe *Szt. Márton megdicsőülése* (Augsburg, Museum).¹⁶⁹ A hazai barokk nagy mestere több tanítvánnyal dolgozott, így nem zárhatjuk ki néhány Márton-ábrázolás esetében az e körből való származást. Az egykori *Bágyog* (ma Bágyogszovát, 1778) Szt. Márton megdicsőülése-kompozíciójának szerzőjét Garas Klára Schaller, Maulbertsch, esetleg egy győri festő körében gondolja.¹⁷⁰ Az augsburgi vázlattal összevetve nem kizárt, hogy a mester valamelyik tanítványa készítette a kompozíciót. A felhőn lebegő püspöknek angyal hozza a pásztorbotot, körben angyalok, puttók. A kép bal oldalán alul az amiens-i jelenet, amint Szt. Márton a köpenyét kettészeli. A koldus viszont nem mellette, hanem a ló előtt ül, széken megpihenve, egyik kezében mankója, míg a másikat kérőn nyújtja Márton felé, aki tőle inkább elfordul, hogy köpenyét szétvágja: sajátos értelmezése ez az ismert témának. Ebben a körben készülhetett a *szt. mártonkátai* oltárkép, amely 1722-ben került vissza a protestánsoktól a katolikus egyház kezelésébe. A kompozicionálisan szépen megoldott mű tanult mesterre vall. Sajnos ma már elég sötét a kép tónusa, melynek közepén a kezét

áldásra emelő Márton látható, aki összekulcsolt kezű bénát gyógyít meg. A szenvedőt egy hölgyalak segíti. A jelenet résztvevői meglepett áhítattal szemlélik az eseményeket. A kép jobb oldalán egy katona tekint a nyomorultra, a rátekeredő köpeny vélhetően az amiens-i jelenetre utal. Ugyancsak ebben a körben kereshetjük a festőjét a *balatonudvari* ábrázolásnak.

56. KÉP *Ismeretlen: Szent Márton és a koldus*

(57. kép) 1754-ben valószínűleg Padányi Biró Márton veszprémi püspök megrendelésére és adományként került a templomba e kép.¹⁷¹ Márton püspök antik oszlop- és épületrészletek között térdel az ölében gyermeket tartó Mária előtt, imapultján könyv. Említettük, hogy a nagy egyházi íróktól és egyházatyáktól eltérően Márton esetében a könyv nem az íróra, hanem az evangéliumot hirdető apostoli személyre utal. Balra lent a lúd, míg a püspök mellett botja, mitrája és nyitott könyv. A feltételezés, mely szerint Padányi Biró Márton adományozhatta a képet, azzal is magyarázható,

hogy a püspök 1754-ben szerezte vissza a templomot a reformátusoktól¹⁷² és a templom titulusának megfelelő képpel akarta ékíteni az épületet. Másodszor a Mariológiai-téma feltűnő. Mártont inkább Krisztussal ábrázolták, és nagyon ritkán Máriával, ez így ikonográfiai különlegességnek számít.

Padányi Biró Márton munkásságát ismerve tudjuk, hogy ő mennyire szorgalmazta a Mária-ábrázolásokat. Feltételezésünk szerint ezért ő rendelhetette meg a képet úgy, hogy azon Márton a Madonna és a gyermek előtt imádkozik. A háttér oszlopa a Szent által lerombolt pogány szentélyek sikeres „megszüntetésére” utalhat. A lúd, az ismert attribútum is megjelenik a képen. A községben egészen az 1980-as évekig gyakorolták a Márton-napi szokásokat.¹⁷³ A Márton-napi szentmisén a miséző pap így könyörgött: „Isten, ki látod, hogy saját erőnk-ből meg nem állhatunk, engedd meg kegyesen, hogy Szent Márton hitvallód és püspököd közbenjárására minden baj ellen oltalmat találjunk!”¹⁷⁴. A helyi hagyomány szerint¹⁷⁵ a búcsúi ebéd lúdhús nélkül nem képzelhető

el, újra és újra felelevenítik a hagyományt, és idézik Márton történetét: „A fiatal Márton szerzetesről világi és egyházi előkelőségek megtudták, hogy a munkában szorgalmas és viselkedésben alázatos. Ezért dicséretben akarták részesíteni. Márton szerénysége miatt ezt

nem akarta, és a ludak óljába bújt. A ludak gágogásával elárulták őt, és kénytelen volt a dicséretet elfogadni”¹⁷⁶. A kép megrendelő püspökének, Padányi Biró Mártonnak művészettel kapcsolatos igényességét ismerve ugyancsak nem tartható kizártnak festőként

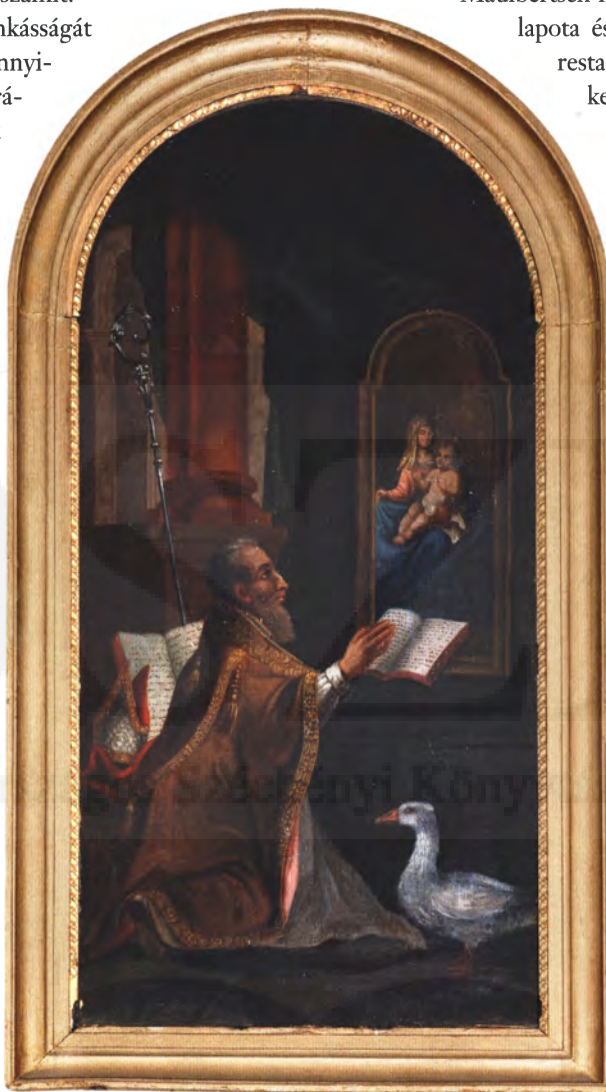
Maulbertsch köre. Sajnos a kép rossz állapota és az 1952-es szakszerűtlen restaurálás miatt feltételezésünket nem lehet bizonyítani.

A térdeplő, imádkozó püspök a témája a *söptei* oltárképnek (18. sz.)

A balatonudvarin Mária képe előtt, ezen az alkotáson Krisztus keresztye előtt imádkozik a püspök, míg a felső mezőben a köpenyes Krisztus angyalok társaságában fogadja az égbe szálló fohászt. *Vásárosdombó* főoltárképén (18. sz. vége) a felhőkön szálló, imádkozó püspök a balról érkező, köpenyt tartó Krisztus előtt zárja imára kezét. A bal alsó sarokból repülő angyal hozza a püspök pásztorbotját.

Ugyancsak a megdicsőülést választotta *sümei* ábrázolásának témájául (1751, *Szt. Márton apoteózisa*, Sümeg, Püspöki nyaraló, Kápolna men-

nyezetképe) az 1740–50-es évek egyik legtöbbet foglalkoztatott festője, *Vogl Gergely*, aki 1717-ben Vácott született. Vogl a P. Troger által is képviselt festett keretarchitektúrát alkalmazta. A magas festett fal merész rövidülésben látható, kagylódíszes fülkék,

57. KÉP *Maulbertsch* köre (?):
Szent Márton püspök

58. KÉP *Vogl Gergely* (?):
Szent Márton püspök

vázák, rokokó füzérek díszítik, s adnak keretet az ovális mezőnek. Az ovális képtér középtengelyének peremén felhőkön térdel, kezét széttárva, a szakállas, idős, glóriás püspök. A Szentet angyalok lebegik körül a főpapi jelvényekkel, míg egy másik a felhőkből kibontakozván a mártíromság koszorúját hozza (a freskó ma erősen rongált). (58. sz. kép)

Johann Lucas Kracker képének témája: *Tours-i Szt. Márton beteget gyógyít* (1770. Szt. Márton-plébánia-templom, *Tiszapüspök*).¹⁷⁷ (59. sz. kép) Kracker tanítványa, *Zirkler János* készítette a *kunszentmártoni* templom főoltárképét (1789, *Tours-i Szt. Márton halottat támaszt fel*). A főoltárkép festője kánonját, mesterétől, Krackertől, illetve annak metszet- és mintakészletéből merítette. A kunszentmártoni képet Kracker-másolatnak tartja a művészettörténet.¹⁷⁸ A kép középterében a fehér inges, kék pluviálés (a tisztaság színe, és nem piros, mint általában a köpenymegosztásnál) püspök, aki karját áldóan tárja ki, míg bal kezét mellére helyezve tekintetét az ég felé irányítja. Mögötte egyik tanítványa a püspökbotot tartja. A kép horizontját antik épületmaradványok zárják le.

Tarnaméra főoltárán (ism., 18. sz. vége, 1947-ben Benke László restaurálta)

a festmény majdnem egész felületét kitölti a püspök alakja. Jobbra tanítványa könyvet tart, míg a felhőkön Krisztus félalakja, mögötte fekvő keresz.

Márton piros köpenye csavarodik Krisztus alakja köré és egy szalag, mely „Márton öltöztetett fel engem” szöveggel oldódik fel a felhőmotívumokban. A kép középmezőjében jobbra olyan tájba tekinthetünk, ahol a köpenymegosztás jelenetét, s mögötte a helyi templomot ábrázolták. Ezt a kompozíciót idézi az 1754-ben épült *értényi* templom főoltárképe is (ism., 18. sz. vége). Elmaradt a tanítvány és Krisztus alakja, a táj részletezése. A püspök kapuszerű építmény előtt jelenik meg angyalok kíséretében.

A 18. századi magyar barokk művészet – úgy tűnik – a Márton-ábrázolásokon belül a püspököt, a csodatévőt részesítette előnyben, s a hagyományos köpenymegosztás háttérbe szorult, ahogyan *Püspökszilágy* (1792), *Borsosberény* (18. sz. vége), *Ólmod* (18. sz. vége) ábrázolásain láthatjuk. *Hegyhátszentmárton* (18. sz.) oltárképét Péter és Pál szobra keretezi. Mártont a kompozíción a felhőkön áttörő fénynyaláb emeli ki. Az oromzaton a pokol tűzében vergődő bűnösre lépő, kardját suhintó Mihály arkangyal alakja látható. *Mosonújfalun* (Neudorf bei Parndorf, Ausztria) plébánia-templomában a két mellékoltár ovális képeiben a Szent Család és Szent Márton látha-

to *Dorffmaistertől*.¹⁷⁹ Ugyancsak ő készítette a *nyúli* plébánia-templom szentélyének oldal-

falára azt a freskót, amelyen

Szt. Apollónia, Szt. Ilona,

Szt. Flórián, Szt.

Mihály (és más

női és

59. KÉP *Johann Lucas Kracker:*
Tours-i Szent Márton beteget gyógyít

férfi szentek csoportja) mellett a magyar szentek koszorújában Szt. Márton is látható (*Szentek társasága*, 1786).¹⁸⁰ Az alakok tetszetős elrendezése, visszafogott gesztusaik a tekintetet sodró erővel a kép felső harmadában végződő embercsoportot koronázó keresztre irányítják.

Borsosberény Szt. Márton-plébániatemplomában található egy két darabból álló, a titulus szentet bemutató csoport (színezett fa, 18. sz. vége). Az egyik szobor a bal lábával térdeplő, míg a másikkal guggoló kopasz, szakállas, koldust mutatja. Bal kezével botra támaszkodik, a másikat koldulásra nyújtja. Vele

szemben áll a fiatal, mindkét kezével köpenyét felemelő püspökalak. Ma már kideríthetetlen, hogy a rekonstruált jelenet az eredeti-e vagy egy szétszedett oltár darabjaiból állították össze.

Ugyancsak az ifjú, szakálltalan egyházvezetőt mutatja be az *illmitzi* (Ausztria), majdnem életnagyságú faszbtor. 1299-ben említi először oklevél, mint Szt. Márton titulusi templomot, amelynek patrocíniuma a Karoling időkig, a 9. századig vezethető vissza. 1438-ban új templomot építettek, amelyet 1580-tól 1622-ig a protestánsok használtak, amikor Esterházy Miklós segítségével rekatolizálták a települést. A mai templom 1775–1792 között épült, s ettől kezdve megváltozott a patrónus neve Szt. Bertalanra. II. József 1783-ban feloszlatta a kismartoni ágoston rendi kolostort, és onnan került a főoltár (Szt. Bertalan) a szentélybe. A raaberi ferences templom feloszlátása után, 1791-ben került Illmitzre a mellékoltár, s vele együtt a főhajó néhány szobra, Szt. Flórián, Szt. György és Szt. Márton. A Szent kezében pásztorbotja és egy nyitott könyv. Lábánál lúd kuporog. A könyv ikonográfiailag nemcsak az evangélium hirdetőjére utal. Severinus egyik levelében beszél arról, hogy a püspök halála napján megjelent neki, azzal a könyvvel, amelyet ő írt a Szent püspök életéről.

A *fertőszéplaki* Széchenyi-Barkócsi Mária által adományozott oltárépitményen István, László és Imre mellett az oszlopok között ott áll Márton alakja, akinek megjelenítése erősen emlékeztet az illmitzi megoldásra. A *budapesti* Kisboldogasszony- (volt pálos-, ma Egyetemi-) templom Szt. Márton-oltárának köpenymegosztása pedig erősen Van Dyck hatása alatt áll.

A magyar barokk záróműve és akár foglalata is lehetne az amiens-i jelenetet illetően a *munkácsi* (Munkacsévo, Ukrajna) Szent Márton-székesegyház részére készített *Szt. Márton és a koldus* című főoltárkép (1801, szignált, *Lucas Stibinger*). Garas Klára Stipperger Lukács (1755–1806) bécsi festőként ismeri az alkotót.¹⁸¹ A kvalitásos mű egy baldachinszerű építmény része, és gróf Erwin von Schönborn megrendelésére készült. A mecénás nyilvánvalóan ismerte a távoli rokonai tulajdonában lévő képet Van Dycktól a pommersfeldeni kastélyban, és instrukciókat adhatott

60. KÉP *Lucas Stibinger:*
Szent Márton és a koldus

a tehetséges bécsi festőnek a kép elkészítéséhez. A kép kétharmadát kitevő lépdelő lovas figura visszahőköltni látszik, amikor a felemelkedni akaró koldus a köpeny szélét megragadja. A mozdulatok, színek erősen emlékeztetnek a nagy 17. századi mesterre, csak a kép legfelső mezőjében repülő angyalfigurák érzékeltetik honi származását. A képet 1926-ban és 1999-ben restaurálták. (60. kép)

A 18. század egyik legnagyobb szerűbb Márton ábrázolását a *pozsonyi* (Bratislava, Szlovákia) Koronázási-templom gótikus főoltárának helyére *Georg Raphael Donner* osztrák szobrász 1733–35-ben készítette. Esterházy Imre hercegprímás megrendelésére készült a 2,75 m magas barokk főoltár (ólom, ón). A szoborcsoport és a fölé tornyosuló építmény 1865-ig, a 19. századi műemlékvédelem purizmusáig a szentélyben állt, ezt követően szétszedték. A templom az itteni koronázások révén is történelmi jelentőségű. I. Ferenc második felesége, *Karolina Augusztia koronázásáról* rendelkezésünkre áll egy vízfestmény (61. kép), *Johann Nepomuk*

Höchle (1790–1835) munkája (Budapest, Szépművészeti Múzeum, 352x268 mm, T. 10589 jelzet). A képen jól látható a négy hatalmas korinthuszi oszlopon álló, magyar koronát stilizáló, baldachinszerű építmény. 1865–1912-ig a szobor a templom külső két támpillére között állt, majd a déli mellékhajóba került, ahol ma is látható. Az ifjú, huszárruhás – talán a megrendelő Esterházy Imre gróf ifjú vonásait tükröző – kucsmás, mentés, ágaskodó lováról lehajló Szent elegáns mozdulattal készül kettészelni köpenyét, hogy azt a heroikus aktként ábrázolt, mankóját szorongató koldusnak adja (62. kép).

A historizmus századában, a 19. században Magyarországon is két ikonográfiai elem vált jellemzővé: a koldusjelenet és Márton, mint püspök. Az ebben az időszakban készült alkotások nagyjából fele-fele arányban képviselik e típusokat. Kügler Nep. János győri festő¹⁸² *káptalantóti* főoltárképe színvonalas másodrendű munka. A Szent római lovagként szeli át barokkosan csavarodó, szélfúttá köpenyét. Az álló

Márton ló nélkül jelenik meg. *Csökölly* templomába a jó színvonalat képviselő, a nazarénusok hatása alatt álló *Szoldatics Ferenc* készítette az oltárképet 1854-ben, a quattrocento szellemében. A *kisszöllősi* oltárépítmény klasszicizáló, így korábbi, mint maga a kép, melyet 1880 körüli időre datálunk. A lovon ábrázolt szent lábánál ülő koldus kinyújtott kezei között egy maszkyszerű arc jelenik meg. Lehet ez az arc a gonosz lélek szimbóluma, aki rávigyorog a koldusban megjelenő Krisztusra. Mivel az ábrázolás a jótevő Szent lábán található, a feloldást abban látjuk, hogy az ördög a maga fondorlataival mindig megpróbálta elcsábítani Mártont, de ő mindezek ellenére győzedelmesen teszi a dolgát, és szeli ketté lobogó köpenyét.

A *Divatsarnok* 1853. évi 45. száma beszámol arról, hogy a *nőtinci* templom főoltárára Crouy Frigyes gróf egy Szt. Márton-képet festetett. Az 1954-ben kiadott *Műemléki topográfia* is tud ennek létezéséről.¹⁸³ A festmény ma a plébánián található. *Maureiter Alajos* 1886-ban készült *felsőszentmártoni* főoltárképén a püspök

61. KÉP Johann Nepomuk Höchle: Karolina Augusztia megkoronázása

pénzt ad az élé boruló koldusnak. Ritka ábrázolás ez a magyar Márton-ikonográfiában: lépcsőn levonuló Szent, aki mögött jobbról és balról mellvédre állított oszlopok láthatók. Barokk angyalok hozzák a püspök jelvényeit. A koldus viszont inkább nőnek látszik, és a bűnbocsánatért esdeklő házasságtörő asszonyt juttatja az eszünkbe. Ha sikerül feltételezésünket irodalmi forrásokkal igazolni, az azért lesz jelentős, mert eddig ismeretlen ikonográfiai elemmel bővíthet a Márton-ábrázolások köre. Ugyancsak egy hölgy játszik főszerepet a *Vasárnapi Újság* 1883. évi 19. számának (308. old.) ábrázolásán. A tudósító arról számol be, hogy *Peter Janssen az erfurti városháza dísztermének falfestményén a német történelem nagy alakjai között megfesti Thuringia tartomány védőszentjét, Árpád-házi Szent Erzsébetet Márton társaságában. Márton nagy tiszteletnek örvendett e városban, két templomot szenteltek neki, sőt az egyik zárda is az ő nevét viselte. Az ajtó feletti kompozícióban jobbra, fehér lovon látható Erzsébet égkek színű ruhában, amelyről az a szép legenda szól, hogy amikor ünnepségre menőben saját palástját egy meztelen koldusasszonynak adta, akkor az angyalok az ég kékjéből szabtak és vittek neki köpenyt. Balról Márton éppen köpenyét vágja ketté, hogy a háttal ülő koldusnak adja. Kettejük nagyméretű lovas alakját a kép háttérében a Jeruzsálembe zárandókló gyermekek figurái egészítik ki.*

*Székel Bertalan*¹⁸⁴ a pécsi székesegyház Mária- (más néven Szt. Imre-) kápolnájának északi falán Szt. Anna, Szt. András, Szt. Kunigunda, Szt. Lajos püspök és Szt. Gergely mellett Szt. Márton alakját is megfestette. A kápolna keleti falán a főtéma jelenik meg: Szt. István felajánlja koronáját Magyarországnak patrónájának, Máriának, és itt kap helyet a szombathelyi Szt. Márton 1889-ben.

Az *esztergomi bazilikában* is megtaláljuk a magyar szentek sorában Márton alakját. Négy magyar szent életnagyságú szobra díszíti a főoltárt (1865 előtt, Pietro Bonani, carrarai márvány). Balról jobbra: Szt. Márton, mint római katona a koldusnak adott ruhával; Szt. Gellért püspök neveltjével, Szt. Imre herceggel; Szt. Adalbert vértanúságának eszközével, a három szigonnyal; Szt. Mór pécsi püspök, könyvvel. Külön Márton-oltárt rendelt meg

Miskolczy Márton kanonok Kiss György szobrásztól 1896-ban. A fehérmárvány oltáron Márton mellett Boldog Jolán és Szt. Kinga látható.

A századvégi neogótika szép példája a *kőszegi Jézus Szíve-templom* kereszthajójának Szt. Márton-ábrázolása (63. kép). A jelenet az amiens-i városkapu előtt történeteket idézi, amint az ifjú katona megosztja köpenyét a koldussal. Az üvegablakot az egyházmegye védőszentjének – az ábrázolás alján olvasható latin szöveg szerint – a szombathelyi egyházmegye papsága adományozta. „Patrona Diocesis Clerus Diocesanus” (ismeretlen művész, 1894). Az ábrázolásnak más aktualitása is van. Vas megyei hagyomány szerint az 1532-es török ostrom idején a jajveszékélő gyerekek és asszonyok kiáltásait az ostromlók fegyveres zajnak hitték. Eközben az égen kivont kardú lovas tűnt fel, és a titokzatos lovagban a városlakók Szt. Mártont vélték felfedezni, aki „a szomszédos Szombathelyt annyi nehéz helyzetben megóvta”¹⁸⁵.

A *gyöngyösfalui* templom szentélyének 1905-ből származó három üvegablakán a köpenymegosztás, Márton püspök és a Krisztus megjelenik Mártonnak ábrázolás látható. Ezzel az alkotással áttérünk a huszadik századi ábrázolások tárgyalásához. Korunkban továbböröklődnek a jól ismert sémák, és nem sok új elemet hoznak az ikonográfiába. Úgy tűnik, hogy előtérbe került a Szent élete jeleneinek egy ciklusba történő összevonása. A nyitányt *Wosinsky Kázmér* 1953-ban készült *kópházi* sorozata jelenti. A szentélyfreskó témái: 10 évesen a templomban; köpenymegosztás; lecsendesíti a szélvihart; a mennyezeten Márton halála. Ikonográfiailag bővül a *Vita* ábrázolása, a Szélvihar lecsendítése-jelenet helyi aktualitással is bír, mert a régi templomot szél döntötte le, és a falu védőszentje is Márton. A szentély freskói antik épületelemek között, kissé barokkos szín- és formavilágban jelennek meg.

1962-ben *Takács István* (az egri székesegyházban is dolgozott) *Szécsenke* templomában a tituláris szent életének három jelenetét örökítette meg: köpenymegosztás, a püspök a lúddal, Márton halála. A szépen megoldott feladatot seccóban kiviteleztek. Az *ajka-ajkarendeki* templom szentélyfalát *Závory Zoltán* festette ki 1978-ban. A freskó címe Szt. Márton apoteózisa. Középen glóriában Krisztus, akinek köpenye, kitárt karja majdnem betölti a képmezőt. A képsor

balról alulról indul: köpenymegosztás; Krisztus megjelenik Mártonnak; Márton gyógyít; missziós útjai; remetesége; halála. A kép előterében „Út, igazság, élet” szalagfonat, alatta a püspöki jelvények. A vízióvá fokozott festmény erős színeket használ, és a szép részletek sem feledtetik a kompozíció zsúfoltságát. Ugyancsak Závory készíti az *ólmodi* szentély jeleneteit és mennyezetfreskóját. 1976-ban Závory az *undi* szentélyt festi ki, de csak részben, így befejezetlen a mű. *Feszty Mása* 1958-ban készítette el főoltárképként *Magyargéc* templomába Szt. Márton püspök alakját.

A teljes képmezőt kitöltő szent püspöki ornátusban látható, mitrával. Bal kezében püspökbotja, míg jobbát áldón emeli fel. A nagyon kevés tájképi elemen balra, a válla mögött a távolban az amiens-i jelenet. E jelenetet aktualizálta *Szalay Lajos* egyik grafikáján (1948). 1960-ban jelent meg a jeles grafikus rajzkönyve. A Buenos Aires-i Füzetek IX. darabja: *Impresiones de un inmigrante*. Szalay a kötetkezdő ábrázoláson a szombathelyi Szt. Mártont mint Buenos Aires védőszentjét rajzolja meg, akinek „...köpenye oltalmába ajánlja a rajzoló önmagát is”¹⁸⁶.

64. KÉP Szent Márton szobra a lúddal a gösfai templomban

65. KÉP Franz Anton Maulbertsch: Szent Márton

Szombathely művészeti életében új fejezetet jelentett az egyházmegye megalapítása. Az 1777-ben Mária Terézia által alapított egyházmegye első

püspöke *Felsőszopori Szily János*, középnyemesi család tagja volt. Galavics Géza¹⁸⁷ kutatásaiból tudjuk, hogy a korábban általánosan elfogadott vélemények helyett a 18. század második felében élő nagy egyházi művészetpártolók tevékenységét árnyaltabban kell tekintenünk.

Esterházy Károly, a kor egyik legnagyobb mecénása mellé kell sorolnunk Szily tevékenységét is,¹⁸⁸ aki vagyonának nagy részét az építkezésre

adományozta. A püspök bemutatkozó beszédét Szt. István napjára tette, ez nem véletlen, hiszen – mint korábban már említettük – Szent Márton magyarországi kultuszának újbóli elindítása államalapító királyunknak köszönhető, aki Pannonhalmán kolostort is alapított

66. KÉP Stephan Dorffmaister:
Szent Márton apoteóziája

Márton tiszteletére. Nagyon tudatosan, hiszen a Pannoniából származó Szent helyi aktualitást is adott a névválasztásnál. Ugyanez történik 1791-ben is, amikor a püspök *Dorffmeister Istvánnak* a korábbi terv, a hagyományos koronafelajánlási jelenet ábrázolása helyett a székesegyház mellékoltárára a *Szent István megalapítja a pannonhalmi apátságot* témát javasolja. Alapítás Pannonhalmán, s alapítás 1777-ben, az ősi Savaria romjain épült Szombathelyen. Mindkét alapítást összekapcsolja Szt. Márton alakja és egy helyi hagyomány megalapításának igénye. Nyilvánvaló, hogy Szily püspök egyházmegyéje patrónusául nem választhatott mást, mint a városban született Mártont, akinek kultusza és annak kontinuitása mindvégig kimutatható.

Márton iránti tisztelete viszont más forrásból is táplálkozhatott, mégpedig a szülőfalu hagyományából. Egy 1347. július 25-én kelt oklevél szerint a Sopron vármegyei Zupur faluban a Szt. Márton-templom kegyúri jogát sértetlenül meghagyták.¹⁸⁹ Az 1748. március 1-jén történt püspöki látogatáskor azt írták, hogy jó állapotban van a templom, és egy oltárát Szt. Márton tiszteletének szentelték.¹⁹⁰ A folyamatos átalakítások, bővítések következtében Makkoshetye földbirtokosa, Stettner Máté udvari tanácsos Bécsben egy oltárképet vásárolt Jézus mennybemenetele-témával, s ekkor változtatták meg a templom titulását. Szily János korában élő Szt. Márton-tisztelettel számolhatunk Felsőszoporon. Szt. Márton patrocíniumú templom volt még a környéken Lövön, de később ezt megváltoztatták.

Még tartott a palota építése, amikor 1782. december 27-én¹⁹¹ már szerződést kötött a püspök *Franz Anton Maulbertsch*-cel a szombathelyi püspöki palota nagytermének kifestéséről. A szerződés szűkszavú, ez azért is meglepő, mert a minden részletet alaposan kidolgozó püspöktől idegen. Nem lehet más magyarázatot találni, mintsem hogy az ekkor Pápán dolgozó mester Bécs felé utazván személyesen beszélte meg a részleteket a megrendelővel. Maulbertschnek Szilyhez írt, 1782. november 14-én kelt levelében erre csak utalás történt.¹⁹² (65. sz. kép)

1783 szeptemberének második felében a festő elkezdte a nagyterem kifestését. A barokk gyakorlattól eltérően Maulbertsch nem nagy egységet átfogó virtuóz megoldást választott, hanem a terem adottságaihoz igazodva négy formailag jól elkülöníthető, de tartalmilag annál szorosabban egymásra utaló kompozíció

jelenített meg. A főbejáratnál szemben robusztus nőalak látható az éj sötét leple alatt, mellette összekuporodó gyermek szorong, feje fölött a facsonkon égő mécses hoz némi világosságot az égbe. A kompozíció bal oldalán tánc lépéseket tevő szatír emeli fel dobját. A nőalak mögötti arany csillagokkal ékesített lepel mögül kaján tekintettel egy faun szemléli a hölgyet. Első pillantásra az Éj allegóriájára gondolhatunk. A barokk kori utalás viszont egyértelmű: az új aranykor az egyházmegye megalapításával köszönt Szombathelyre. Az eljövendő gyermek alakjában könnyű felismerni a tetre kész Isten gyermekét, a megrendelő püspököt. Vergiliust idézve:

*„Most leg-előre neked, Gyermek! Koszorúdba paraszti Kintseit önként adja mezőnk, számodra nevelvén Barna peszertze-füvekkel – elegy szép földi borostyánt Menfisi bab-levelet, s mindenkor zöldes Akantust.”*¹⁹³

A bemutatott kompozíció igazi értelmét a bejáratnál balra található freskó adja. A kép kettős utalással bír: egyfelől a katolikus egyház apoteózisa, másfelől a Szombathelyre beköszöntő új aranykor kezdetét jelzi. A kompozíció közepén – szárnyas kerub által tartott, a megdicsőülést jelképező koszorú alatt – áll a szoborszerű, fehér ruhás, nagyon plasztikusan megjelenített Szűz. Az Igazságosság allegorikus ábrázolásának megfelelően, mérleget tart kezében. Bal kezében az aranykort idéző bőségszaru virágábrázolása. Mária és Justitia ikonográfiai összekapcsolása tudatos, hiszen Szily János az uralkodóval történő nézeteltéréseért mindig jogtalannak érezte mellőzését: egyben vágyott egyházkormányzási elve Justitia volt.¹⁹⁴ A mariológiai hangsúly összefügg a püspök Regnum Marianum-értelmezésével. Máriától balra magas, királyi trónon, pálmafa alatt ülő, sugárzó szépségű nő a Teológia, az Egyház allegóriája. Az ikonográfiában a középkortól Mária alakja jelenti az egyházat, az Ecclesiát.

Az ellenreformáció időszakában aktuálissá vált az Ecclesia apoteózisa, a katolikus egyház győzelme. A pálmafa alatti figura jelenti a Synagogát is. Egyik kezében a törvény két táblája, míg a másikkal a péteri kulcsokra mutat. A görög szünagogé gyülekezőhelyet, gyűlést jelent, de ezzel párhuzamosan a zsidók közösségét és egyben szakrális épületeiket is. Az angyal által tartott lapon könnyű felismerni a római Szent Péter-templom rajzát, és azontúl a szombathelyi mecénás püspök barokk építkezéseit.

67. KÉP Franz Anton Maulbertsch:
Szent Márton

Justitia és Teológia alakját a két helyi szent alakjával egy újabb nőalak kapcsolja össze, aki köré köpeny tekeredik. A Márton-legenda ikonográfiai eleme ez. A hölgy igát tart a vállán. Zakariás jóvendölése alapján: „Örvendj nagyon, Sion leánya, ujjongj, Jeruzsálem leánya! Királyod érkezik hozzád, aki igaz és diadalmas, alázatos, és számaron ül, számarcsikó hátán.” A prófétai jóvendölés a Mt. 11,29–30-ra utal: „Vegyétek fel az én igámat, és tanuljátok meg tőlem, hogy szelíd vagyok, és alázatos szívű, és megnyugvást találotok lelketeknek. Mert az én igám kedves, és az én terhem könnyű.” Egyértelmű a megrendelő püspök önmagára vonatkoztatott jelentése és a két helyi Szent legendájában található szenvedés dicsőítése. A rokokó eleganciájú alak így a patientia (szenvedés, tűrés), de egyben az obedientia (engedelmeség) allegóriája is. Mindkettő az egyház szentjeinek és vértanúinak sajátja. E motívumot ismétli meg Maulbertsch a *klosterbrucki* premontrei kolostor

mennyezetképeihez készített vázlatain is. Itt Márton püspök ornátusban, püspöki pásztorbotjával látható. A kompozíciót a koldus alakja zárja. Márton másik attribútuma a lúd. A püspöki palota nagyterménél a Szent legendájából, nyilvánvalóan a püspöki mivoltot emeli ki a festő. Quirinus mellett a háttérben ilyen adoráló alakokat láthatunk.

A megdicsőült püspök köszön vissza ránk a *szombathelyi szeminárium bázikápolnája* számára megrendelt oltárképnél is (1791). A püspök és a festő Dorffmaister levelezéséből ismerjük a részleteket.¹⁹⁵ A Szent ősz, bölcs férfiként jelenik meg, feje fölött glória, s angyalok kísérik. A kép felső bal harmadában a felhőkből előbukkanó adoráló angyal tartja a püspök botját, melyet a kép bal alsó feléből induló angyal piros köpenyen kardot tartva egészít ki. Karját a Globus-égen pihenteti, és baljával lovagi páncélra utal. „A Szent egész lényén látszik, hogy földi dolgok már nem érdeklik: égre emelt arca, testtartása, kézmozdulata ihletet és elragadtatást fejez ki.”¹⁹⁶

A főoltárképet a szeminárium falán – feltehetően grisaille-jelenetek – a szombathelyi Szent életének ábrázolása egészítette ki, ami az 1882-es átalakításkor pusztulhatott el. A *Szent Márton apoteózis*-oltárkép ma a püspöki palotában található. Zsámbéky Monika felhívja a figyelmet arra, hogy Dorffmaisternek egy másik Szent Márton apoteózis című munkája a *kismartoni* plébániatemplomban (ma dóm, Eisenstadt, Ausztria) mennyre más szemléletet képvisel.¹⁹⁷ A diagonális szerkezetű kompozíció jóval nagyobb méretű a szombathelyinél. A kavargó, gesztikuláló alakok és angyalok társaságában a festő által sokszor alkalmazott toposz látható: a gyermekét ülszoptató anya motívuma. (66. sz. kép)

Érdekes kompozíció a *szombathelyi székesegyház* kereszthajójának oltárképe 1791-ből. (67. kép) Ennek vázlata, amely a Szent Márton-émlékiállításon 1997-ben volt látható, ma a püspöki palotában van. A vázlat még elárul valamit abból, milyen megoldást választott eredetileg Maulbertsch, a festő, hiszen a székesegyházban lévő kép már nagyon elsötétedett. A művész által 1791. december 2-án kelt, Szily Jánoshoz írott levélben a kompozíció még: „Das blat des Hl.

Martin ist wie ein heller Dag...¹⁹⁸ A „derűs nap” még ott dereng a képen a fény és az árnyék kezelésében. De milyen is ez a „derűs nap”, amelyről a történet szól? Újra a *Legenda Aurea*t hívhatjuk segítségül, amely szerint az apostolok gyakran látogatták meg Mártont mint társukat. A *Dialogus* tudósítása alapján „...egyszer Márton egyedül ült a cellájában, és tanítványai, Severus és Gallus az ajtón kívül várakoztak. Hirtelen különös jelenség riasztotta fel őket: hallották, hogy a cellában egyszerre többen beszélgetnek. Amikor később faggatni kezdték Mártont, azt mondta nekik: „Elárulom nektek, de kérem, hogy senkinek nem mondjátok tovább. Ágnes, Tekla és Mária jött el hozzám. Bevallotta, hogy nemcsak aznap, de igen gyakran meglátogatják, és elmesélte, hogy Péter és Pál apostolokat is sokszor látja.”¹⁹⁹ A csodatevő püspököt bemutató képen elől az amens-i koldus, mögötte a chartres-i néma lány és Nolai Szt. Pál. A kép háttérében az Istent és Mártont magasztaló hívek áhítatos csoportja. A kép bal oldalán

alul Taetradius prokonzul szolgája, akit a sátán megszállt, és Márton gyógyított meg. Mellette a chartres-i úton feltámasztott gyermek az édesanyjával. A történet így alkalmas a vízió, a látomásos jelenet bemutatására, bár a klasszicizáló, késői Maulbertsch-opusban sokkal visszafogottabbá válik az ábrázolás.

A szombathelyi püspöki palota *Sala Terrena*-kiállításán található egy *Mostrancia* 1759-ből (*Johann Adam Tantz* [Fantz?] műve, Bécs).²⁰⁰ Az ovális szentségtartó tetején trónol a domonkosok Rózsafüzér-királynője, és lehajolva a térdelő Szent Domonkosnak adja át a rózsafüzért. Vele szemben a túloldalon a nagy domonkos rendi tudós, a skolasztika atyja, Aquinói Szt. Tamás látható a napkoronggal. Halála után szerzetestársainak víziójában Tamás (1225–1274) egyetemi talárját a napkorong díszítette, ami utal arra a fényre, amelyet munkásságával hozott ebbe a világba. A szentségmutató alsó szoborcsoportját a *Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal* kompozíció zárja (aranyozott ezüst).²⁰¹

70. KÉP
Szent Márton-
ereklyetartó
a szombathelyi
Szent Márton-
kápolnában

A szeminárium kápolnájának nagyméretű kompozíciója *Kontuly Béla Jelenetek Szent Márton életéből* című, 1942-es keletkezésű képe. (68. sz. kép) Balról antik épület, amely előtt a tízéves Mártont látjuk, amint szülei akarata ellenére a templomba megy. Balra a kép előterében imádkozó nő, talán az édesanyja, akit viszont már a következő részleten antik kút előtt keresztel meg. Ezt követi az amiens-i köpenymegosztás, majd a püspökválasztás a legendás elemmel, a lúddal. A háromalakos csoport fölött a halottat feltámasztó püspököt látjuk. A *Vita* jeleneteit Szt. Márton halála zárja,

amint megnyílik az ég, és két repülő angyal a következő szövegű táblát hozza: „Mane nobiscum”²⁰², „Maradj velünk!” A kép jobb alsó sarkában valamelyik tanítványa látható, talán Severus, aki életét megírta.²⁰³ Tekintettel arra, hogy a *szombathelyi Szent Márton-templomról* Zsámbéky Monika alapos monográfiát készített²⁰⁴, most csak annak Szt. Márton ábrázolásait emeljük ki. A 456-os földrengést követően folytatók építkezések az egykori ókeresztény sírkápolna templommá alakítása kapcsán. 860 körül már állhatott a Szt. Márton titulusú templom. „Az új templom

a város szülöttének, Szent Mártonnak és kultuszának adott helyet. Szigeti Kilián kutatásai szerint maga Theotmár salzburgi érsek szentelte fel 875-ben Szt. Márton tiszteletére.”²⁰⁵ A legkorábbi Márton-ábrázolásról Carolus Clusius, a Bécsben élő neves németalföldi kutató számolt be, aki gróf Batthány Boldizsár vendégeként 1585. április 3-án Szombathelyen járt, és meglátogatta a templomot: „... amelyről azt mondják, hogy ott éltek Szt. Márton szülei, és ő maga ott született... Ebben a templomban a kórus bal oldalán kápolna van, melynek oltárán

Szt. Márton ülő kőszobra van elhelyezve, elég kicsi, de arányaihoz képest nagy fejjel, szakálla nyírt, és papi vagy doktori kalapot visel.”²⁰⁶ Zsámbéky analógiák felvonultatásával ereklyeszoborra gondol, amelynek legközelebbi rokona a 14. századi Szt. Márton-erekllyetartó *Marcolés* plébániatemplomában, Franciaországban (faszobor, Saint-Flour-i egyházmegye, Haute-Auvergne)²⁰⁷. Sajnos az említett mű eddig ismeretlen ok miatt elpusztult vagy lappang. Lépünk be a ma álló Szent Márton-templomba, amelynek északi mellékkápolnája a *Szt. Márton-kápolna*.

A diadalív felirata: „HIC NATUS EST S. MARTINUS”, magyarul: „Itt született Szent Márton”. A kápolna keleti falánál áll a barokk Szt. Márton-oltár. (69. kép) A két csavart oszlop párkányszerű fejezetben végződik, és tartja a félköríves oromzatot. A oltárépítmény arany keretezésű, felül kagylódíszes, volutás fülkéjében helyezték el a közel életnagyságú püspökszobrot. Baljában pásztorbotja, míg jobb kezét áldón emeli fel. Az ablak alatt a templom jótevőjének, Batthyány Erzsébetnek a sírköve²⁰⁸, s a vele szemben lévő falon, a bejáratától jobbra a már ismertetett: a *Szent Márton és a koldus*-festmény. A kápolna oltárához kisméretű barokk Szt. Márton-ereklyetartó tartozik (17 cm magas, ezüst, aranyozott) (70. kép) az 1791. körüli időkből. A kápolna bal oldalán Batthyány grófnő sírköve fölött egy üvegablak 1997-ből (Sz. E. monogram, Szabó Erzsébet). Felirata: „Sancte Martine ora pro nobis” („Szent Márton, imádkozz értünk”). A püspök baljában pásztorbotját tartja, míg jobbát áldón emeli fel.

A templom előtt 1938-ban állították fel *Rumi Rajki István Szent Márton megkereszteli édesanyját* című szobrárt, amelyről Kozma Ferenc püspöki tanácsos, Szt. Márton jeles kutatója és ismerője, így lelkendezik: „Elsősorban is azt mondja, hogy azok, akiket ábrázol, Szent Márton és édesanyja, polgártársaink voltak. Azt, hogy itt, városunk falai között született a középkor legnagyobb csodatévő szentje, akinek nevét az apostolokéval szokták emlegetni, s akiről egyedül csak Franciaországban közel négyezer plébánia van elnevezve.”²⁰⁹ (71. kép) Külön fejezetet lehetne szentelni a Szt. Márton-kút kérdésének. Egy 1360-ban kelt oklevél szól először Szt. Márton kőkútjáról, amelynek legendájáról Clusius is tudósít, amely szerint Szt. Mártont ennek a kútnak a vizével

keresztelték meg.²¹⁰ Az egykori román kori templom tengelyében ásták a 135 cm átmérőjű római és középkori köveket egyaránt tartalmazó kutat, amely ma is létezik, csak időközben lefedték. A mai szoborcsoporthoz ugyanazon a helyen áll. A Sulpicius-Vita egyértelműen arról tudósít, hogy Mártont Galliában keresztelték meg²¹¹. Egy szombathelyi hagyomány összekapcsolja a *Szt. Márton megkeresztelése* és a *Szent Márton megkereszteli édesanyját* jeleneteket. Tóth Endre a legenda és valóság kapcsán a középkori Szt. Márton-hagyományt alaposan feldolgozta.²¹²

1913. június 14-én került sor a Szent ereklyéinek elhelyezésére a székesegyházban. *Tóth István* szombathelyi művész készített a Tours-ból kapott ereklyék számára hermát. (72. sz. kép) 1936-ban alapították

72. KÉP Tóth István:
Szent Márton-herma

73. KÉP Marosfalvi Antal:
Gallinariai remete

a „Szent Márton Céh”-et, amelynek célja nemcsak a helyi művészet pártolása, hanem Márton emlékének méltó ápolása.

1997-ben, a Szent halálának 1600. évfordulóján „Tisztelet Szent Mártonnak” címmel képzőművészeti kiállítás nyílt Szombathelyen. Az itt felvonultatott művek jól mutatták, milyen erővel és mélységgel hat ma is a város nagy fiának szelleme. *Sütő Éva* (37. sz. kép), *Marosfalvi Antal* (73. sz. kép), *Tóth Csaba* (50. sz. kép) és *Tornai Endre András* (74. sz. kép) munkái egyaránt meggyőző erővel kapcsolódnak a szent különféle ikonográfiai ábrázolásaihoz. Szombathely a 21. századba azzal a szándékkal lépett át, hogy a Szent Márton kultuszát helyi és európai távlatokban is több szálon erősíteni fogja, s a 2016-os évfordulóra még intenzívebbé teszi.

2000-től új lendületet kapott, és a város programkínálatából kulturális rendezvényeivel minden évben kiemelkedik az 1994-ben első alkalommal megrendezett *Szent Márton hét*.

A város erjesztő tényezőként vesz részt a *Via Sancti Martini* projektben. A mintegy 2000 kilométer hosszú Szent Márton út főútvonala Szombathelyről indul, és a Ljubljana – Velence – Pavia – Lyon – Tours nyomvonalon a szent halálának helyszínéig (Candes) vezet. Az Európa Tanács e jelentős útvonalat 2005-ben

Európai Kulturális Útvonallá nyilvánította, mivel alapos és átfogó, ugyanakkor élménydús képet nyújt Márton életéről és kultuszának kiemelkedő emlékeiről. Külön érdemes megemlíteni, hogy ez az egyetlen olyan, az Európa Unió által elismert zarándokút, amely érinti Kelet-Európát, s összeköti azt a nyugati résszel. A *Via Sancti Martini* főútvonálához alternatív útszakaszok, csatlakozó, tematikus és helyi útvonalak is kapcsolódnak. 2006-tól jelenik meg a projekt keretében a *Via Sancti Martini kiadványsorozat*, amelyből eddig tíz készült el, a zarándokok nagy örömeire.

Időközben a művelődés- és művészettörténeti kutatás figyelme is a Szentre irányult. A Szombathelyi Képtár Zsámbéki Monika rendezésében Lőrincz Zoltán közreműködésével megrendezte a *Szent Márton kultuszának Közép-Európai emlékei* című kiállítást, amelynek katalógusa 2009-ben látott napvilágot. A tárlathoz tudományos ülés is csatlakozott „*A Szent Márton-kutatás legújabb eredményei*” címmel.

Helyi szinten számos új köztéri műalkotás létrehozását indukálta a város, és ezeket – a már fentebb tárgyalt alkotásokkal együtt – a kilenc állomásból álló *Szent Márton Történelmi Sétaut* segítségével helyezte az érdeklődés homlokterébe. A *Via Historica Sancti Martini* „lépőköveit” 2012-ben rakták le Szombathely utcáin, s ezek elvezetik a látogatót azokra

74. KÉP *Tornai Endre András:*
Szent Márton lámpása

75. KÉP Koller László: Márton püspök köpenyét egy koldusnak adja

a helyszínekre, amelyek a város ókeresztény hagyományaihoz kapcsolódnak. Az egyes állomásoknál lévő műalkotások, Márton és Quirinus életének egy-egy epizódjára hívják fel a figyelmet. A Via Sancti Martini gyalogos zarándokútvonal a Kálváriánál éri el a város belterületét, s az itteni épületegyüttesnél van a kiindulópontja a Szent Márton Történelmi Sétaútnak is. Az út 1. állomásán – az egykori karmelita kolostor (ma Martineum Felnőttképző Akadémia) falán – Somogyi Tamás domborművei láthatók. (76. sz. kép) Somogyi alkotása különválasztja a köpenymegosztást és az álomjelenetet, kár hogy az utóbbi jelenik

meg először, pedig kronologikusan pontosan fordítva törtétek az események. Nem szabad elfelejtenünk: közteri alkotásként ez az első köpenymegosztás Szombathelyen. A Szentet erről a cselekedetéről ismerik fel a zarándokok vagy éppen a művészettörténészek. Hatásosan használja az alkotó a rendelkezésére álló felületet, a bronz anyagszerűségét. Egyaránt tiszteletben tartja a hely szellemét, és a hagyományos ábrázolási sémákat. Egyértelmű az ikonográfiai tradícióhoz való igazodás, de ugyanakkor a felületkezeléssel, adott pillanatban a kontúrok feloldásával, a transzcendens érzékeltetése is.

A 2. állomás a hajdani ókori színház területén található. Koller László füves területre elhelyezett vaspavaráván alkotásai Szent Quirinus halálos ítéletét és Szent Márton megvesszőzését, elűzését mutatják be. Ez a hely volt a császárkultusz egyik központja is. Itt állították a világi hatalom alkotta bíróság elé Quirinus sisciai püspököt, s itt ítélték halálra. Különös jelentősége van az egykori színházról a Perint hídig vezető útnak. Ezen az úton vitték Szent Quirinust elítélésének helyszínétől a Sibaris (Perint) patak hídjáig (3. állomás), kivégzésének színhelyéig, ahol malomkővel a nyakában a vízbe hajították.

A 4. állomás (székesegyház, Szeminárium, püspöki palota) alkotásait fentebb részletesen tárgyaltuk.

A régi várostorony a Fő téren, a Szentháromság-szobor közelében állt (5. állomás). A fennmaradt leírásokból tudjuk, hogy sisakján az 1700-as években Szent Márton festett képe, majd a XIX. század elején bádogból készített alakja volt látható. A torony helyét ma a T. Takács Tibor készítette mozaik jelzi, amelyen a méretbeli óriási különbség miatt a hajdani alkotások nem jelenhettek meg. (A toronysisak kicsinyített mása a Szent Márton Látogatóközpont kiállításán látható.) Az egykori városkapu közelében lévő Savaria téren (6. állomás) áll Koller László alkotása (75. sz. kép), amely Márton legendájának egy viszonylag ritkán látható epizódját ábrázolja, ugyanakkor sajátosan fogja meg a Szent és csodájának történetét: „Márton püspök köpenyét egy koldusnak adja” – ez nem azonos a köpenymegosztás jelentével. Koller szinte szublimálja az anyagot, jelzésszerűen utal az eseményre. A tőle megszokott módon a vas, az acél anyagának fel- és újraértelmezésével.

A műalkotás magasra helyezése mintegy utalna az égi szférára, a cselekmény földöntúli üzenetére.

Az eseményt így idézi fel a Legenda Aurea:

„Márton egy ünnep alkalmával a templom felé tartott, s egy meztelen koldus szegődött a nyomába. Márton megparancsolta az archidiákonusnak, hogy öltöztesse fel a nyomorultat, de az tétovázott. Erre Márton bement a sekrestyébe, odaadta neki saját tunikáját, és kérte, hogy azonnal távozzék. Amikor az archidiákonus figyelmeztette, hogy el kell kezdenie a misét, azt felelte – saját magára gondolva –, hogy addig nem tud elindulni, míg a koldus nem kap ruhát.”

A Savaria Múzeum parkjában (7. állomás) elhelyezett szobrok és a dombormű *Somogyi Tamás* alkotásai. A filagória alatti dombormű témája a felirat szerint:

„A remeteségre hajló Márton a libák közé bújik, amikor püspökké akarják választani. A libák gágogásukkal elárulják, és így nem tud a feladat elől kitérni.” Az összetett kompozícióban találunk libákat formázó íves elemet fehér kőből, fekvő kutyát bronzból, kígyót márványlapon, horoszkópos malomkövet.

A sétaút 8. állomása a *Szent Márton-templom* és a Szent Márton Plébánián működő 2007-ben létesített *Szent Márton Látogatóközpont*. A központ állandó kiállításai az alábbiak: Szent Márton és Savaria; Szombathelyi Szent Márton ábrázolások; Szent Márton ábrázolások a Szombathelyi Egyházmegyében; Szent Márton a néphagyományban; Régészeti leletek és ötvöstárgyak a Szent Márton-templom történetéből.

Udvarán *T. Takáts Tibor* mozaikja jeleníti meg a Szent életének legfontosabb eseményeit.

A sétaút befejező helyszíne a *Szent Márton temető*, amely Magyarország legrégebbi, közel kétezer éven át használt temetője. A rómaiak idejében itt volt a város ókeresztény közösségének sírkertje, s itt lehetett Szent Quirinus első nyughelye is.

(A templom és a tér Mártonhoz kapcsolódó műalkotásait a megfelelő helyen már részletesen tárgyaltuk.) Mezey Nepomuk János énekszerző alábbi gondolatait méltán képviseli ma a város, amikor a Via Historica Sancti Martini létrehozásával, köztéri műalkotások elhelyezésével az első európai formátumú személyiség előtt tiszteleg.

Mezey Nepomuk János 1882-ben kiadott énekeskönyvének szerzőjével együtt énekelhetjük:

„Szombathely dicső szülöttje,
Szent Márton püspök, nézz ránk,
Mint szent egyházunk védőszentje,
hallgasd meg buzgó imánk.”²¹³

(Mezey Nepomuk János 1882-ben kiadott énekeskönyve: 165. ének)

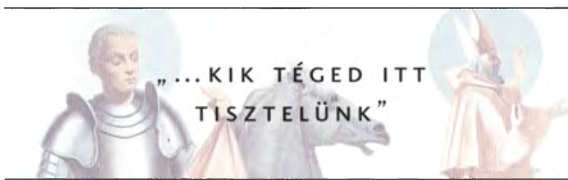
76. KÉP Somogyi Tamás: Szent Márton megosztja köpenyét és Szent Márton álma

Egy európai szent a művészettörténetben, hangzik könyvünk alcíme, s most, végezetül, összegezzük több síkon és szálon futó gondolatainkat. Nehéz az

A középkorban Péter és Pál ünnepe mellett csak Márton ünnepét előzte meg háromnapos vigília-böjt, míg a magyar szentként tisztelt István és

Európában nagyon tisztelt Szent alakját összefoglalni művészettörténetben. Erre csak próbálkozásokat tehetünk, hiszen újabb adatok, felfedezések, kutatások gazdagítják ismereteinket a szent helyét illetően a művészet világában. Hogy mennyire tisztelt szent, arról álljon itt néhány kiragadott számadat. Ausztriában 23 település őrzi a nevét, Salzburg városának és Burgenland tartománynak a patrónusa. Egy 1997-ben forgatott burgenlandi videofilm (Ein Europäischer Heiliger, Auf den Spuren des Martin von Tours) ismertetőjében a film rendezője, *Günter Unger* szerint négyezer kultuszhely őrzi Európában Márton nevét.²¹⁴

Ha németországi példákat hozunk: Rottenburg-Stuttgart egyházmegyében 180 templomot az Istenanyának és 126-ot Mártonnak szenteltek.²¹⁵ Az augsburgi püspökség területén a reformációt megelőzően 114 Márton-patrociniumról tudunk.²¹⁶ Baden-Württemberg tartományban 206 Márton titulusú istenházát ismernek, ebből 131 Szent Márton-plébániatemplom a katolikus egyházé, és 71 Márton-templom az evangélikus egyházé.²¹⁷

Franciországbán 3672 templom titulusa Szentünk, és 485 település nevében megtalálható a Márton név.²¹⁸ Híres épületek őrzik nevét egész Európában: Lucca, Utrecht, Lüttich, Mainz dómja, a St. Martin in the Fields Londonban, a Groß Sankt Martin Kölnben vagy a Martinsmünster Colmarban. A sort tovább lehetne folytatni. Tengerentúli példaként említsük meg, hogy Márton Buenos Aires védőszentje.

A történelmi Magyarországon negyven település viselte nevét, ebből harminchárom a mai Magyarország területén található. Hazánkban ma 82 templom titulusa Tours-i Szt. Márton, Savaria gyermeke, ahogyan azt az 1611-es nagyszombati zsinat is megismétli „quod patronus esset Hungariae”, azaz „az országnak védőszentje”.²¹⁹

Gellért ünnepét csak egynapos előkészület illette meg.²²⁰ A feldolgozott anyag alapján úgy tűnik, hogy a Márton-hagyomány – és így titulus-választása – leg erősebben a pécsi egyházmegyében élt, hiszen 18 templom őrzi itt a nevét, míg az újkeletű szombathelyiben 12. Ennek okát abban látjuk, hogy Pécs esetében jobban továbbélt az ókeresztény hagyomány, s így a Márton-kultusz ismerete. A szombathelyi hagyományt, sajnálatos módon, a 456-os földrengés megtörte, bár kontinuitása kimutatható. A győri egyházmegyében, amelyhez Pannonhalma is tartozik, csak hat Márton-patrociniumról tudunk. Ez számunkra azt is bizonyítja, hogy a pannonhalmi születés ténye és hagyománya kevésbé él a köztudatban.

A műalkotásokat számba véve elgondolkodtató, hogy Itáliában Mártont elsősorban mint a szegények jótévőjét és segítőjét ábrázolták. Személyiségéből a szociális felelősséget vállaló, a kitaszítottak felé forduló vonása került előtérbe. Hazánkban inkább a katona, a lovag alakja ismert. A barokk megjelenésével és a Szombathelyi Egyházmegye alapításával viszont a püspök személyisége kapott döntő szerepet. Az újonnan alapított püspökség ezzel is jelentős múlttal, püspöki apparátussal régóta rendelkező szervezet benyomását kelthette. Németországban inkább a barokk ábrázolások jelentősek. A stílus fontos jegye a vízió, a látomás, az extázis, a csoda felfokozott jellege. Márton ikonográfiájából így elsősorban az ehhez kapcsolódó elemeket emelték ki.

Szent Márton, Savaria szülötte minden kor emberének példa a krisztusi alázat, a szeretet és a hitben meg nem alkuvó következetesség tekintetében. II. János Pál pápa magyarországi látogatásakor, 1991. augusztus 19-én Szombathelyen így beszélt: „Járjon közben mindnyájunkért Szent Márton! Példája és segítségé támogasson mindnyájunkat a tökéletesség útján, tevékeny szeretetté alakítva át a mindennapi életet. Ez a szabad és teljes szeretet, amely a Szentháromsággal egyesíti a lelkeket, a hívő lelki útjának csúcsa és középpontja, Krisztus valódi tanítványának ismeretető jele és a világ megújulásának titka.”²²¹

- 1 Severus, 1997. 28. p.
- 2 Severus, 1997. 7. p.
- 3 Severus, 1997.
- 4 Józsa, 1999. 15. p.
- 5 Lehmann, 1997. 56. p.
- 6 Uo.
- 7 Lehmann 1997. 57. p.
- 8 Altaner, Berthold – Stuber, Alfred: Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter. Bd. 8. Freiburg, 1983. 492. p. Az eposz 3622 versből áll.
- 9 Brown, 1996. 81. p. Toursi Gergely szerint (6. jegyzet) az épület hosszúsága 160 láb, szélessége 60 láb, magassága 45 láb lett volna.
- 10 Brown, 1996. 81. p.
Kirschbaum, 1990. 574. p.
Lutz – Schlichteinmaier, 1983. 67. p.
- 11 Idézi Wolfgang Urban: Groß – Urban, 1997. 194. p.
- 12 Deichmann, Friedrich Wilhelm: Ravenna Hauptstadt des Spätantiken Abendlandes. Kommentar. Teil. 2. Wiesbaden, 1976. 128. p.
- 13 Deichmann, 1969. 15. p.
Bovini, Guiseppe: Ravenna. Kunst und Geschichte. Ravenna, 1991. 59. p.
- 14 Deichmann, 1969. 171. p.
- 15 Severus, 1997. 6. p.
- 16 Küppers, 1967. 70. p.
- 17 Nigg, Walter: Martin von Tours. Leben und Bedeutung des großen Heiligen ... Freiburg–Basel–Wien, 1979. 10. p.
- 18 Kirschbaum, 1990. 574–575. p.
- 19 Severus, 1997. 30. p.
- 20 Severus, 1997. 32–33. p.
- 21 Cervantes Saavedra, Mignel de: Az elmés nemes Don Quijote de La Mancha. 2. köt. Bp., 1989. 514–515. p. (A világirodalom klasszikusai)
- 22 Lutz – Schlichteinmaier, 1983. 67. p.

- 23 Brenninger, Georg: Petersberg bei Dachau. 7. Auflage. Regensburg, 1998. 10. p. (Schnell Kunstführer; 831.)
- 24 Wehli Tünde: A középkori Spanyolország festészete. Bp., 1980. 12–13. p. 4. tábla.
- 25 Az ábrázolás látható: Severus, 1997. 31. p.
- 26 Sauvel, Tony: Les mirachles de Saint-Martin. In: Bulletin Monumental. 114. Paris, 1956. 172. p.
- 27 Sulpicius Severus eredeti szövege: „nihil praeter chlamydem, qua indutus erat, habebat”. A magyar fordítás nem adja teljesen vissza az eredeti szöveget: A rajta lévő köpenyén kívül nem volt egyebe. Severus, 1997. 30. p.
- 28 Myss, Walter: Kirchendecke von St. Martin in Zillis. Beuron, 1965. 15. p.

78. KÉP Storno Ferenc:
Szent Márton püspök

79. KÉP Storno Ferenc:
Szent Márton püspök
(vázlat)

- 29 Brown, Peter: A szentkultusz. Kialakulása és szerepe a latin kereszténységben. Ford. Sággy Marianne. Bp., 1993. 139. p. (A kútnál)
- 30 Severus, 1997. 61–63. p.
- 31 Isserstedt, 1955. 185. p. 3., 4. tábla.
- 32 Kruse, Norbert (Hrsg.): 900 Jahre Heilig-Blut – Verehrung in Weingarten, 1094–1994. Katalog zur Jubiläumsausstellung. Bd. 3. Sigmaringen, 1994. Abbildung 36.
- 33 Rudolf, Hans Ulrich: „Ein Buch von Gold und Silber“. Das Berthold – Sakramentar aus Weingarten, 1215–1217. Ravensburg, 1996. 94. p.
- 34 Marosi Ernő: A középkor művészete. 1. rész, 1000–1250. Bp., 1996. 202. p. (Egyetemi Könyvtár)
- 35 Steinen, Wolfram von den: Homo caelestis. Das Wort der Kunst im Mittelalter. Bd. 1. Bern–München, 1965. 92. p. A Maestas Dominitől balra a felirat: de monacho presw est a martine docatus.
- 36 A Maestas Dominitől jobbra látható ábrázolás szövege: ignis ad es capiti martino sacralitarti.
- 37 A kép szövege: Martinus monack be funtum diuere fecit.
- 38 Az ábrázolás felirata: demone de xatum saluas martine beate.
- 39 Hinz, Paul: Der Naumburger Meister. Ein protestantischer Mensch des XIII. Jahrhunderts. Berlin, 1953. 14. p.
- 40 Isserstedt, 1955. 181. p.
- 41 Brush, Kathryn Louis: The West Choir Screen at Mainz Cathedral. Studies in Program. Patronage and Meaning. Diss. Phil. Mschr. Brown University, 1987.
- 42 Lutz – Schlichteinmaier, 1983. 70. p. Kimpel, S.: Martin von Tours. In: Kirschbaum, 1990. 574. p.
- 43 Künstele, 1926. 440. p.
- 44 Uo.
- 45 Künstele, 1926. 444. p.
- 46 Lutz – Schlichteinmaier, 1983. 69. p.
- 47 Arens, 1982. 99. p.
- 48 Bialostocki, Jan: Spätmittelalter und beginnende Neuzeit. In: Propyläen Kunstgeschichte. Bd. 7. Berlin, 1972. Abbildung 220.
- 49 Falk – Hirthe, 1991. 156. p.
- 50 Falk – Hirthe, 1991. 153. p.
- 51 Danai, Ingeborg: Die Darstellung des Kranken auf den Spätgotischen Bildnissen des heiligen Martin von Tours, 1280–1520. Herzogenrath, 1987. 121–124., 128–131. p.
- 52 Delville, Jean-Pierre – Laffineur, Maryléne – Lemeunier, Crépin-Albert (Editeur): Martin de Tours. Du légionnaire au saint évêque. Liège, 1994. 143. p.
- 53 Arens, 1982. 36. p.
- 54 Arens, 1982. Abbildung 111.
- 55 Verő Mária: Gótikus szobrok. (Szépművészeti Múzeum Budapest) Kiállításvezető. 1999. 18. számú mű.
- 56 Vö.: Magyar Nemzet, 1999. nov. 11. 13. p.
- 57 Jolán Balogh – Éva Szmodis-Eszlári: Katalog der ausländischen Bildwerke des Museums der bildenden Künste in Budapest 4–18. Jahrhundert. Bd. 3. Neuerwerbungen. Bp., 1994. 70. p.
- 58 Braun, Joseph: Trachten und Attribute der Heiligen in der deutschen Kunst. Stuttgart, 1943. Abbildung 516.
- 59 Groß – Urban, 1997. 304–305. p.
- 60 Larsen, Erik: L'Opera completa di Van Dyck. Rizzoli Editore. Milano, 1980. 259., 260–261., 285. [képek]
- 61 Walther, Ingo F. (Hrsg.): Malerei der Welt. Bd. 1. Köln, 1995. 307. p.
- 62 Günther Matthäus, 1705–1788. Gedächtnisausstellung zum 200. Todesjahr. München, 1988. 188–189. p.
- 63 Schnell, Hugo: St. Martin/Garmisch. 7. Auflage. Regensburg, 1997. 8. p. (Schnell Kunstführer; 20.)
- 64 Barkóczi István: „Té évszázadok kegyence“. A festők és Velence, 1500–1800. Bp., 1996.
- 65 Lutz – Schlichteinmaier, 1983. 73. p.
- 66 Sieenmorgen, Harald: Die Anfänge der Beurer Kunstschule. Peter Lenz und Jakob Wüger, 1870–1875. Sigmaringen, 1983.
- 67 A kép magántulajdonban van. Moeller, Madalena M.: Der frühe Kandinsky. München, 1994. 110. p.
- 68 Kober, Karl Max: Werner Tübke, Reformation – Revolution. Dresden, 1988. Abbildung 16. 56. p.
- 69 Groß – Urban, 1997. 266. p.
- 70 Marosi, 1997. 49. p.
- 71 Marosi, 1997. 71. p.
- 72 Groß – Urban, 1997. 220. p.
- 73 Küppers, 1967. 18. p.
- 74 Jannella, 1994. 16. p.
- 75 Prokopp Mária: Simone Martini Szent Márton-falképciklusa Assisiben. In: Vasi Szemle, 1997. 5. sz. 556. p.
- 76 Uő.: Simone Martini. A Szt. Erzsébet-kápolna falképei az assisi Szt. Ferenc-bazilika alsó templomában. In: Ars Hungarica, 1997. 1–2. sz. 47–55. p.
- 77 Uo.
- 78 Severus, 1997. 29. p.
- 79 Jannella, 1994. 38. p.
- 80 Chelezzai-Dini, Giorgio: Un capolavoro giovanile di Simone Martini. In: Prospettiva. 33–36. Florenz, 1983–1984. 29–32. p.
- 81 Bargellini, Piero: I Buonomini di San Martino. Firenze, 1990. 14–16. p.
- 82 Steinacker, Bernhard: Florenz, Chianti, Siena. Leverkusen, 1988. 86. p.
- 83 Vayer Lajos: Masolino és Róma. Mecénás és művész a reneszánsz kezdetén. Bp., 1962. 38. p.
- 84 Uo.
- 85 Isserstedt, 1955. 187. p.
- 86 Jacobus, 1990. 272. p.
- 87 Seel, Otto (Hrsg.): Der Physiologus. Bd. 51. Zürich–München, 1977. Abbildung 47.
- 88 Meuer, Heriber – Westhoff, Hans (Hrsg.): Württembergisches Landesmuseum. Die mittelalterlichen Skulpturen. 1. Stein- und Holzskulpturen, 800–1400. Stuttgart, 1989. Abbildung 56.
- 89 Groß – Urban, 1997. 215. p.
- 90 Arens, 1982. Abbildung 66.

- 85 Pigler Andor (Bearb.): Katalog der Galerie alter Meister. Museum der Bildenden Künste. Bd. 1–2. [A Szépművészeti Múzeum katalógusa.] Bp., 1967. 436. p.
- 86 Rettich, Edeltraut: Strigel Bernhard, 1460–1528. Teile eines Flügels um 1490. Die Heiligen Georg und Martin. In: Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlungen in Baden-Württemberg. 29. Stuttgart, 1992. Abbildung 206.
- 87 Rieckenberg, Hans Jürgen: Matthias Grünewald. Name und Leben neu betrachtet. In: Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlungen in Baden-Württemberg. 11. Stuttgart, 1974. Abbildung 82.
Die Stiftskirche St. Peter und Alexander Aschaffenburg. Regensburg, 1999. 20–21. p. Abbildung 85.
Schneider, Ernst: Stiftsmuseum der Stadt Aschaffenburg. Aschaffenburg, 1974. 41. p.
- 88 Severus, 1997. 62–63. p.
- 89 Haeringen, M. N. von – Voogt, A. C.: Der Utrechter Dom. Utrecht, 1992. 30. p.
- 90 Batschmann, Oskar – Griener, Pascal: Hans Holbein d. J. Solothurner Madonna. Basel, 1998. 14–18. p.
- 91 Groß – Urban, 1997. 258. p.
- 92 Beck, Otto – Buck, Ingeborg Maria: Oberschwäbische Barockstraße. München–Zürich, 1988. 55. p.
- 93 Deutsche Barockgalerie. Katalog der Gemälde. Städtische Kunstsammlungen Augsburg-Bayerische Staatsgemäldesammlungen. Bd. 2. Augsburg, 1984. 235. p.
- 94 Miller, Albrecht: Der Kaufbeurer Altar des Michael Erhart. In: Münchener Jahrbuch der bildenden Kunst. 3. Folge. Bd. XXII. München, 1971. 47–62. p.
- 95 Lausse, Helmut: St. Martin in Kaufbeuren. Kaufbeuren, 1994. 47. p.
- 96 Altmann, Lothar: Abtei Weltenburg a.d. Donau. Regensburg, 1997. 26. p.
- 97 Jacobus, 1990. 272. p.
- 98 Ziegler, 1990. 20. p.
- 99 Ziegler, 1990. 16. p.
- 100 Severus, 1997. 41–42. p.
- 101 Graus, Frantšek: Volk. Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit. Praha, 1965. 313–334. p.
- 102 Csóka, 1969. 383. p.
- 103 Uo.
Kiss G. – Tóth E. – Zágórhidi, 1998. 78. p.
- 104 Csóka, 1969.
Alföldi András: A kereszténység nyomai Pannoniában a népvádorlás korában. In: Török, 1988. 23–44. p.
- 105 Csóka, 1969. 384. p.
- 106 Kiss G. – Tóth E. – Zágórhidi, 1998. 85. p.
- 107 Király Ilona: Szent Márton magyar király legendája. A magyar bencések árpádkori francia kapcsolatai. A Bertamonda magyar vonatkozásai. Bp., 1929. 84. p. (Bibliothèque de l'Institut François l'Université de Budapest; 8.)
- 108 Marosi Ernő (összeáll.): A középkori művészet történetének olvasókönyve, XI–XIV. század. Bp., 1997. 190., 350. p. 11. jegyzet.
- 109 Tomek, Erwin: Kirchengeschichte Österreichs. Bd. 1. Wien, 1935. 88–90. p.
- 110 Márkus Dezső (szerk.): Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. Bp., 1899. 63. p.
- 111 Csóka, 1969. 387. p.
Klaniczay, 1964. 47. p.
- 112 Képes Krónika. Ford. és magy. Geréb László; bev. Kardos Tibor. Bp., 1978. 73. p. (Olcso Könyvtár)
- 113 Régi magyar codexek. Érdy codex. 2. fele. Közzéteszi Volf György. Bp., 1876. 239–240. p. (Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok; 5.)
Klaniczay, 1964. 47. p.
- 114 Regnier, 1944. 229. p.
- 115 Regnier, 1944. 230. p.
- 116 Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története fő tekintettel az egyházi intézetekre, vagyis a nevezetes városok, helységek és azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve. 1. köt. Az esztergomi egyháztartomány a hozzátartozó püspökmegyékkel együtt. Pest, 1870. 454. p.
Idézi: Magyar, 1996. 78. p.
- 117 Mihályi Ernő: Szent István monostorai. In: Török, 1988. 207. p.
- 118 Genthon, 1954. 492. p.
- 119 Fitz Jenő: A középkori Szent Márton-templom Székesfehérvárott. In: Művészettörténeti Értesítő, 1956. 1. sz. 26–30. p.
- 120 Zolnay László: Ünnepek és hétköznapi a középkori Budán. Bp. 1970. 70. p.
- 121 Dercsényi Dezső: Románkori építészet Magyarországon. 2. kiad. Bp., 1975. 205. p.
- 122 Marosi Ernő: Kép és hasonmás. Művészet és valóság a 14–15. századi Magyarországon. Bp., 1995. 69., 70., 75. p. és 49. kép. (Művészettörténeti füzetek; 23.)
Wehli, 1999. 103. p.
- 123 Marosi, 1987. 1. köt. 204. p.
- 124 Szakács Béla Zsolt: Szent Márton a Magyar Anjou Legendáriumban. In: Szent Márton emléke, 1999. 55–67. p.
- 125 Levárdy Ferenc (összeáll.): Magyar Anjou Legendárium. Hasonmás kiad. Bp., 1973. XL. tábla.
- 126 Berkovits Ilona: Magyar kódexek a XI–XVI. században. Bp., 1965. 75–76. p. és XXXVIII. tábla.
- 127 Wehli, 1999. 97. p.
- 128 Magyar, 1996. 86. p.
Radocsay Dénes: A középkori Magyarország falképei. Bp., 1954. 231. p.
- 129 Radocsay, 1977. 172. p.
- 130 Radocsay, 1977. 179. p.
- 131 Wehli, 1999. 101. p.
- 132 Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján. Bp., 1992. No. 46.1.
- 133 Marosi, 1987. 1. köt. 312. p.

- 134 Radocsay, 1955. 437. p.
- 135 Radocsay, 1955. 438. p.
- 136 Radocsay, 1955. 357. p.
- 137 Reissenberger, Ludwig: Bericht über kirchliche Alterthümer. In: Siebenbürgisch – Deutsches – Wochenblatt, 1873. 102. p.
- 138 Richter, Gisela und Otmar: Siebenbürgische Flügelaltäre. Thaur bei Innsbruck, 1992. 165. p.
- 139 Jacobus, 1990. 272. p.
- 140 Vida Mária: Művészet és orvostudomány a történelmi Magyarországon. Medicina in artibus in Hungaria. Bp.–Veszprém, 1994. 39. p.
- 141 Szabó Ernő, P.: Szegény Briccius avagy egy titokzatos szent története. In: Új Művészet, 1991. 8. sz. 37. kép.
- 142 Mikó Árpád – Takács Imre (szerk.): Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon, 1000 – 1541. Magyar Nemzeti Galéria, 1994. október – 1995. február. Bp. 1994. 513. p. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai; 1994/3.)
- 143 Mojzer, 1984. 68. p.
- 144 Fenyő Iván – Genthon István: Régi magyar képek a Szépművészeti Múzeumban. In: Magyar Művészet, 1928. 2. sz. 81., 86. p.
- 145 Mojzer, 1984. 68. p.
- 146 Châtelet, Albert: Early Dutch Painting. Oxford, 1981. 171. p. Fig. 168.
- 147 Groß – Urban, 1997. 235. p.
- 148 Wehli, 1999. 98. p.
- 149 Wehli, 1999. 92. p.
- 150 Mucsi András: Az esztergomi Keresztény Múzeum régi képtárának katalógusa. Bp., 1975. 16. p.
- 151 Schade, Werner: A Cranach festőcsalád. Bp., 1983. 21. p., 23. tábla.
- 152 Radocsay, 1955. 304. p.
- 153 Radocsay, 1955. 336. p.
- 154 Radocsay, 1955. 358. p.
- 155 Radocsay, 1955. 387–388. p.
- 156 Radocsay, 1955. 36. p.
- 157 Radocsay, 1955. 38. p.
- 158 Radocsay, 1955. 85. p.
Csatnai Endre et. al.: Magyarország műemléki topográfia. 2. köt. 2. jav., bőv. kiad. Győr-Sopron megye műemlékei. Szerk. Dercsényi Dezső. 1. rész. Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956. 390. p.
- 159 Radocsay, 1955. 86. p.
- 160 Galavics Géza: Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben. XVII. század. In: Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok. Szerk. Galavics Géza. Bp., 1975. 235. p.
- 161 Szilárdfy Zoltán: Barokk szentképek Magyarországon. Bp., 1984. 37. tábla.
- 162 Galavics Géza: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp., 1986. 75. p. és 29. színes tábla.
- 163 Szilárdfy Zoltán: Szent István király följánlásának attribútumai. In: Művészettörténeti Értesítő, 1999. 1–4. sz. 79. p.
- 164 Tóth Ferenc: Szent Márton kultusz és Szombathely az elmúlt két évszázad tükrében. In: Szent Márton emléke, 1999. 70. p.
- 165 Zsámbéky, 1999. 51–53. p.
- 166 Idézi Garas Klára: Magyarországi festészet a XVII. században. Bp., 1953. 118. p. (Magyarországi barokk festészet; 1.)
Teljes szöveg: Felsőszentmárton, Somogy m. rk. templom, oltárkép, Szt. Márton díszruhában, térdeplő pórokkal XVI–XVII. század Ak[adémiai] Ért[esítő] 1847. 92. l.
- 167 Garas, 1955. 84. p. és LXX. tábla.
- 168 Franz Anton Maulbertsch. Ausstellung anlässlich seines 250. Geburtstages. Wien–München, 1974. 100., 141. p.
- 169 Garas Klára: Franz Anton Maulbertsch, 1724–1796. Bp., 1960. XXXV. tábla.
- 170 Garas, 1955. 73., 108. p.
- 171 Marton, 1994. 65. p.
- 172 Marton, 1994. 10. p.
- 173 A templom idős gondnokának Pintér Antalnak szíves közlése, 2000. március 16.
- 174 Marton, 1994. 66. p.
- 175 Pintér Antal szíves közlése.
- 176 Marton, 1994. 66. p.
- 177 Garas, 1955. 201., 228., 262., 270., 272. p.
- 178 Jávor Anna: Zirkler János Borromei Szent Károly-képeiről (1784, 1791). In: Művészettörténeti Értesítő, 1999. 1–4. sz. 169. p.
- 179 Kostyál – Zsámbéky, 1997. 228. p., németül 241. p.
- 180 Kostyál – Zsámbéky, 1997. 48. p.
- 181 Garas, 1955. 183., 254. p.
- 182 Horváth József: Káptalantóti története. Vörösberény, 1975. 61. p.
- 183 Genthon, 1954. 324. p.
- 184 Bakó Zsuzsa: Székely Bertalan freskói. In: A historizmus művészete Magyarországon. Szerk. Zádor Anna. Bp., 1993. 243., 248. p. 6. jegyzet.
- 185 Regnier, 1944. 242–243. p.
- Kiss Mária: Szent Márton tisztelete Magyarországon. In: Szent Márton püspök, 1996. 32. p.
- 186 Sümegi György: Kényszerű Odüsszeusz. Az ismeretlen Szalay Lajos. In: Új Művészet, 1999. 1–2. sz. 32. p.
- 187 Galavics Géza: Program és műalkotás a 18. század végén. Egy festmény születése és fogadtatása. Bp., 1971. (Művészettörténeti füzetek; 2.)
- 188 Zsámbéky Monika: Szily mecénási tevékenysége. In: Szily János, 1735–1799. Szombathely első püspöke. Szerk. Dobri Mária. Szombathely, 1999.
- 189 Magyar Országos Levéltár (Budapest) Mohács előtti oklevelek gyűjteménye DI 41.047., 41.048.
- 190 Püspöki Levéltár (Győr) Canonica Visitatio, 1748.
- 191 Pigler, 1922. 65., 75. p.
- 192 Pigler, 1922. 75. p.
- 193 Kapossy idézi Kőszegi Rájniss József fordítását. Kapossy, 1943. 15. p.

- 194 Uo.
- 195 Fábíán Mária: Dorffmaister István művészi munkássága a szombathelyi egyházmegyében. Szombathely, 1936. 9–10. p. (A Vasi Szemle könyvei; 63.)
- 196 Uo. és lásd még Kostyál–Zsámbéky, 1997. 49. p.
- 197 Zsámbéky Monika: A templomfestő Dorffmaister István. 2. [rész], 1781–1797. In: Kostyál – Zsámbéky, 1997. 49. p.
- 198 Kapossy, 1943. 106. p.
- 199 Jacobus, 1990. 273. p.
- 200 Zsámbéky, 1999. 104. p.
- 201 Uo.
- 202 Nehéz a felirat pontos szövegét visszaadni, de a klasszikus latin kifejezés szerint, így fordítható: „Maradj velünk!” Liturgikus szöveg is.
- 203 Severus, 1997. 7–23. p.
- 204 Zsámbéky, 1999.
- 205 Szilágyi István: Szombathely. Szent Márton-templom. Bp., 1982. (Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára; 121.) 1. p.
- 206 Kiss G. – Tóth E. – Zágorkhidi, 1998. 1998. 226. p.
- 207 Zsámbéky Monika: Adatok két szombathelyi kegyszobor történetéhez. In: Vasi Szemle, 2000. 2. sz. 184. p. 2. kép, 186. p.
- 208 Szalay János: A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelképásztori működése, 1638–1938. Szombathely, 1938. 25. p.
- 209 Kozma Ferenc: Polgártársunk, Szent Márton. In: Nyugatmagyarország, 1938. okt. 3. 1. p.
- 210 Kiss G. – Tóth E. – Zágorkhidi, 1998. 187–188. p.
- 211 Severus, 1997. 29. p.
- 212 Kiss G. – Tóth E. – Zágorkhidi, 1998. 224–232. p.
- 213 Józsa, 1999. 21. p.
- 214 WAKO-Filmproduktion. Produzent: Koloman Wutzek. 1997.
- 215 Groß – Urban, 1997. 78. p.
- 216 Groß – Urban, 1997. 80. p.
- 217 Groß – Urban, 1997. 85. p.
- 218 Kiss Mária: Szent Márton élete. In: Szent Márton püspök, 1996. 22. p.
- 219 Regnier, 1944. 231. p.
- 220 Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. 3. kiad. Veszprém, 1929. 15. p.
- 221 A Szentatya beszéde Szombathelyen. 1991. augusztus 19. hétfő. In: II. János Pál pápa magyarországi látogatása, 1991. augusztus 16–20. A Szentatya beszédeinek magyar nyelvű fordítása. 2. jav. kiad. Bp., 1991. 45. p.
- Arens, 1982.
- Arens, Fritz: Der Dom zu Mainz. Darmstadt, 1982.
- Brown, 1996.
- Brown, Peter: Dei Entstehung des christlichen Europa. München, 1996.
- Csóka, 1969.
- Csóka J. Lajos: Hol született Szent Márton?
- In: Vigilia, 1969. 6. sz. 379–392. p.
- Deichmann, 1969.
- Deichmann, Friedrich Wilhelm: Ravenna. Geschichte und Monumente. Wiesbaden, 1969.
- Falk – Hirthe, 1991.
- Falk, Tilman – Hirthe, Thomas: Martin Schongauer. Das Kupferstichwerk. Katalog. München, 1991.
- Garas, 1955.
- Garas Klára: Magyarországi festészet a XVIII. században. Bp., 1955. (Magyarországi barokk festészet; 2.)
- Genthon, 1954.
- Genthon István et al.: Magyarország műemléki topográfiája. 3. köt. Nógrád megye műemlékei. Szerk. Dercsényi Dezső. Bp., 1954.
- Groß – Urban, 1997.
- Groß, Werner – Urban, Wolfgang: Martin von Tours. Ostfildern, 1997.
- Isserstedt, 1955.
- Isserstedt, Dorothea: Der „Bassenheimer Reiter“ des Naumburger Meisters. Versuch einer Rekonstruktion. In: Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft. 16. Marburg, 1955. 181–198. p.
- Jacobus, 1990.
- Jacobus de Voragine: Legenda aurea. Vál., az előszót, a jegyzeteket és a mutatókat Madas Edit készítette. Bp., 1990. (Harmonia mundi könyvek)
- Jannella, 1994.
- Jannella, Cecilia: Simone Martini. Florenz, 1994.
- Józsa, 1999.
- Józsa László: Szent Márton tisztelete egy alföldi kun városban.
- In: Szent Márton emléke, 1999. 7–23. p.
- Kapossy, 1943.
- Kapossy János: Maulbertsch a szombathelyi Püspöki Palotában. Szombathely, 1943. (Acta Savariensia; 3.)

Kirschbaum, 1990.

Kirschbaum, Engelbert: Lexikon der christlichen Ikonographie. Bd. 7. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1990. 572–579. p.

Kiss G. – Tóth E. – Zágórhidi, 1998.

Kiss Gábor – Tóth Endre – Zágórhidi Czigány Balázs: Savaria-Szombathely története. A város alapításától 1526-ig. Szerk. Engel Pál. Szombathely, 1998.

Klaniczay, 1964.

Klaniczay Tibor (szerk.): A magyar irodalom története. 1. köt. Bp., 1964.

Kostyál – Zsámbéky, 1997.

Kostyál László – Zsámbéky Monika (szerk.): „Stephan Dorffmaister pinxit”. Dorffmaister István emlékkiállítása. [Katalógus.] Szombathely, 1997.

Künstle, 1926.

Künstle, Karl: Ikonographie der Heiligen. Freiburg im Breisgau, 1926.

Küppers, 1967.

Küppers, Leonhard: Martin. Recklinghausen, 1967.

Lehmann, 1997.

Lehmann, Tomas: Martinus und Paulinus in Primuliacum (Gallien). Zu den frühesten nachweisbaren Mönchsbildnissen (um 400) in einem Kirchenkomplex. In: Keller, Hagen – Neiske, Franz: Vom Kloster zum Klosterverband. München, 1997. 56–57. p.

Lutz – Schlichteinmaier, 1983.

Lutz, Thomas – Schlichteinmaier, Bert: Martin in Kunst und Brauchtum. In: Der heilige Martin von Tours und seine Kirche in Sindelfingen, 1083–1983. Sindelfingen, 1983. 59–83. p.

Magyar, 1996.

Magyar Zoltán: Szent István a magyar kultúrtörténetben. Bp., 1996.

Marosi, 1987.

Marosi Ernő (szerk.): Magyarországi művészet 1300–1470 körül. 1–2. köt. Bp., 1987. (A magyarországi művészet története; 2.)

Marosi, 1997.

Marosi Ernő: A középkor művészete. 2. rész, 1250–1500. Bp., 1997. (Egyetemi Könyvtár)

Marton, 1994.

Marton Jenő: A balatonudvari római katolikus egyház története és hitélete. Balatonudvari, 1994.

Mojzer, 1984.

Mojzer Miklós (szerk.): A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei. Bp. 1984.

Pigler, 1922.

Pigler Andor. A pápai plébániatemplom és mennyezetképei. Bp., 1922. (A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti gyűjteményének dolgozatai; 2.)

Radocsay, 1955.

Radocsay Dénes: A középkori Magyarország táblaképei. Bp., 1955.

Radocsay, 1977.

Radocsay Dénes: Falképek a középkori Magyarországon. Bp., 1977.

Regnier, 1944.

Regnier, A [dolphé]: Szent Márton élete. 2. kiad. Ford. Rogács Ferenc. Szombathely, 1944.

Severus, 1997.

Severus, Sulpicius: Szent Márton élete. Pannonhalma, 1997.

Szent Márton emléke, 1999.

Szent Márton, 316–397 emléke. Konferencia halálának 1600. évfordulója alkalmából. Szombathely, 1997. április 22. Szombathely, 1999. (Documenta Savariensia; 1.)

Szent Márton püspök, 1996.

Szent Márton püspök, 316–397. Halálának 1600. évfordulójára. Szombathely, 1996.

Török, 1988.

Török József (szerk.): Szent István emlékkönyv. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Szerk. Serédi Jusztnián. ... Bp., 1988. (Reprint)

Wehli, 1999.

Wehli Tünde: Szent Márton alakja a középkori Magyarország művészetében. In: Szent Márton emléke, 1999. 89–109. p.

Ziegler, 1990.

Ziegler, Markus: Pfarrkirche St. Martin in Schlingen. Schlingen, 1990.

Zsámbéky 1999.

Zsámbéky Monika: A szombathelyi Szent Márton-templom barokk kori építéstörténete és berendezései, 17–18. század. Doktori disszertáció. Kézirat. Szombathely, 1999.

303 • A nagy keresztényüldözések kezdete Diocletianus (284–305) és császártársa, Maximianus, majd Galerius és Constantinus alatt.

303. június 4. • Quirinus siscái püspök Savariában mártírhalt.

306–337 • Constantinus, I. Constantinus fia császár (Augustus)

311 körül • Közép-Egyiptomban Antal (251–356), a szerzetesség atyja, remete lesz.

312 • Constantinus legyőzi a milviusi hídon császártársát. Az uralkodó álmában keresztet látott a felirattal: „In hoc signo vinces” („E jelben győzni fogsz”).

313 • A Milánói Ediktum, a keresztények vallásgyakorlatának engedélyezése. Megkezdődik a kereszténység beépülése a Római Birodalomba. Az első keresztény bazilikák építése Rómában és Jeruzsálemben.

316 • Márton születése Savariában (Pannonia Superior), a későbbi Szombathelyen. Édesapját ezután Paviába helyezik át, ahol az ifjú iskoláit végzi. Első kapcsolata a keresztényekkel. Márton katekumen lesz.

331 körül • A Római Birodalom törvényei alapján apja katonai („tribunus militum”) pályáját kell választania.

332 • A Római Birodalom Rajna-vidékét a germánok támadják.

336 körül • Amiens város kapuja előtt Márton megosztja köpenyét egy koldussal. 18 (egyek szerint 22) évesen megkeresztelkedik, 336 (vagy 340) körül.

336 • Julianus Apostata császár (332–363) római katonákat küld Galliába. Julianus és Márton találkozása Wormsban, ahol Márton búcsút vesz a hadseregtől, majd Poitiers püspökéhez, Hilariushoz megy.

356 után • Hilariust száműzik, előtte Mártont szülőhazájába, Pannóniába és Illyriába küldi, és az ariánusok elleni harcra buzdítja. Márton megkereszteli édesanyját Savariában aztán a Genova melletti Gallinaria szigetére utazik.

360 • Hilarius püspök visszatér Poitiers-be, Márton meglátogatja az egyházvezetőt.

361 • Márton megalapítja Gallia első kolostorát Ligugé-ban.

371 • Tours népe Mártont püspökké választja.

372 • A Loire-menti Marmoutier-ben Márton kolostort alapít. Ezt követően a hely a korai szerzetesség egyik központja lesz.

375 után • Missziós utak a püspökség határán kívülre is (Chartres, Amboise, Levroux). Párizsban meggyógyít egy leprást.

380 • Theodosius császár (379–395) a kereszténységet államvallássá nyilvánítja.

384/385 • Az avilai Priscillian elleni tárgyalásban részt vesz a trieri (Augusta Treverorum) bíróságon.

Priscillian a spanyolok tévtanítással vádolják.

Márton a gyanúsított mellett áll ki, és emiatt a császárt, Maximus Magnust (383–388) keresi fel.

Márton ellenzi, hogy teológiai kérdésekben állami bíróság döntsön.

Priscillian 385-ben kivégzik.

386 után • Márton Vienne-ben találkozik Rouen püspökével, Victriciussal (409 előtt) és Nolai Pállal (353/354–431).

Nolai Pál – pappá szentelése után (394) – szerzetesi közösséget alapít Márton példájára.

392 • Megismeri Sulpicius Severust, aki leghűségesebb követője lesz. Sulpicius Severus terjeszti Márton felfogását a szerzetességről. Halála után ő írja meg Márton életét.

397 • Márton halála november 8-án Candes-ben egy missziós úton. Tours és Poitiers városok vitája, kit illet meg a szent földi maradványainak eltemetési joga. Végül Tours-ban temetik el. (Emléknapja november 11-e)

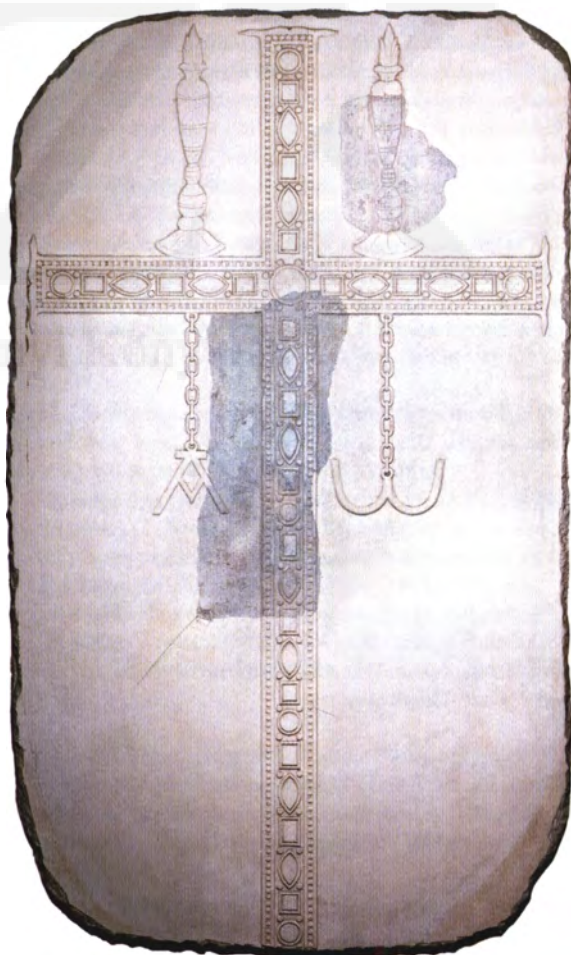
433 • Pannóniát elfoglalják a hunok.

456. szeptember 7. • Földrendés miatt Savaria elpusztul.

KÉPJEGYZÉK

1. A Szent Anna-oltárok Mestere: Szent Márton-plébániatemplom főoltára (részlet), a koldus alakja. 1520. Héthárs (Lipany).
2. Szent Márton-ereklyetartó. Tours, Szent Márton-bazilika.
3. Pannonhalmi Evangelistarium (Forgács-Kódex), 1510 k. Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár.
4. Szent Márton szobra a ligugé-i apátsági templom bejárata felett, 16. század.
5. Szent Márton a mártírok vonulását vezeti. 6. század. Ravenna, San Apollinare Nuovo. Az Opera di Religione della Diocesi di Ravenna engedélyével.
6. Porta Speciosa, 13. század. Pannonhalmi Főapátság, Bazilika.
7. Szent Márton kidönt egy pogányok által tisztelt fát, 1120 k. Vézelay, Ste Madeleine-katedrális.
8. Az amiens-i Notre-Dame-székesegyház nyugati homlokzata, 1220–1236.
9. Justin Sanson: Szent Márton-emléktábla Amiens-ben, a Palais de Justice falán, 1880. (A köpenymegosztás feltételezett helyét megörökítő tábla.)
10. A trónon ülő püspök, falkép, 1103–1107. Petersberg, Szent Péter bencés kolostor.
11. Hilarius akolitussá szenteli Mártont és Márton halottat támaszt fel, 1130. Zillis, Szent Márton-templom mennyezeti fakazettái.
12. A Sátán alakja, 1130. Zillis, Szent Márton-templom.
13. Guidetto da Como köre: Szent Márton, 1204 k. Lucca, Szent Márton-székesegyház.
14. Lucca, Szent Márton-székesegyház, nyugati homlokzat, 1160–1201.
15. Mártont püspökké szentelik, 1300 k. Tours, Szent Márton-bazilika üvegablaka. Másodlagos beépítésben ma a Tours-i Saint-Gatien katedrálisban.
16. Martin Schongauer: Szent Márton, 15. század. Budapest, Szépművészeti Múzeum. Fotó: Józsa Dénes.
17. Szent Márton halálának (397. november 8.) helyét megörökítő tábla. Candes, Szent Márton-plébániatemplom.
18. El Greco: Szent Márton és a koldus, 1597. Washington D.C., National Gallery of Art, Widener Collection.
19. Anthonis van Dyck: Szent Márton és a koldus, 1618. Zaventem, St. Martin-templom.
20. Matthias Speer: Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal, 1734. Garmisch-Partenkirchen, Szent Márton plébániatemplom.

80. KÉP Szent Márton síremléke Tours-ban

21. Matthäus Günther: Mártont megtámadják a rablók, 1733. Szent Márton-plébániatemplom, Garmisch-Partenkirchen.
22. Szent Márton életre kelti a Krisztusért elesett harcosokat, 1392. Mártonhely (Martjanci), Szent Márton-templom.
23. Simone Martini: Madonna Szent Istvánnal és Szent Lászlóval, 1317. Assisi, San Francesco, alsótemplom. Fotó: Scala, Istituto Fotografico Editorale, Antella, Firenze.
24. Simone Martini: Márton lemond a fegyverekről, 1317. Assisi, San Francesco, alsótemplom, Szent Márton-kápolna. Fotó: Scala, Istituto Fotografico Editorale, Antella, Firenze.
25. Ghirlandaio műhelye: Krisztus megjelenik Mártonnak, 1480-as évek. Firenze, Oratorio della Confraternità di San Martino dei Buonomini.
26. A marmoutier-i kolostor harangtornya, 13. század (a 19. században kiegészítve).
27. Szent Márton, Szent Jeromos, Szent Nagy Gergely, Szent Avitius a chartres-i katedrális déli kapuzatán, 1220 k.
28. Grünewald (?): Szent Márton és Szent György, 1519. Aschaffenburg, Stiftskirche.
29. ifj. Hans Holbein: Solothurni Madonna, 1522. Solothurn, Kunstmuseum. Fotó: Kunstmuseum, Solothurn.
30. George Desmarées: Szent Márton megdicsőülése, 1744. Kaufbeuren, Szent Márton-plébániatemplom.
31. Kaufbeuren, Szent Márton-plébániatemplom, 15. század.
32. Michael Erhart: Szent Márton, 1500 k. Kaufbeuren, Szent Márton-plébániatemplom.
33. Franz Anton Zeiller: Pogányok által tisztelt fa kivágása, 1743. Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár.
34. Georgius Lederer: Szent Márton felvétele a szentek közösségébe, 1738. Lemerdingen, Szent Márton-plébániatemplom.
35. R. T. Berthon: Szent Márton megalapítja a marmoutier-i apátságot, 1822. Budapest, Szépművészeti Múzeum. Fotó: Józsa Dénes.
36. Carlo della Torre: Szent Márton-kápolna a Szent Márton-templomban, 1668–1672. Szombathely.
37. Sütő Éva: Szent Márton köpenye is lehetne, 1997.
38. Rieger Tibor: Szent Benedek Montecassinón felépíti Szent Márton kápolnáját, 1996. Pannonhalmi Főapátság, Bazilika.
39. A Pannonhalmi Főapátság a Szent Márton-hegyen.
40. A Magyar Anjou Legendárium lapja, 1330 k.
41. A Pannonhalmi Evangelistarium részlete (Forgács-Kódex), 1510 k. Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár.
42. Johannes Aquila: Szent Mártont ábrázoló freskótöredék a veleméri Szentháromság-templomban, 1378.
43. Johannes Aquila: Szent Márton halála, 1392. Mártonhely (Martjanci), Szent Márton-templom.
44. Szent Márton-oltár, 1510–1520. Segesvár (Sighisoara), Bergkirche.
45. Szent István. Szent Márton-oltár (zárt állapot), 1510–1520. Segesvár (Sighisoara), Bergkirche.
46. A Szent Anna-oltárok mestere: A Szent Márton-plébániatemplom főoltára, 1520. Héthárs (Lipany).
47. A Jánosréti Mester műhelye: A cserényi Szent Márton-oltár, 1483. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Fotó: Magyar Nemzeti Galéria, Mester Tibor
48. A Jánosréti Mester műhelye: A cserényi Szent Márton-oltár (részlet): Szent Márton beteget gyógyít, 1483. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Fotó: Magyar Nemzeti Galéria, Mester Tibor.
49. Ismeretlen művész: Szent Márton és a koldus, 1490 k. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria. Fotó: Magyar Nemzeti Galéria, Mester Tibor.
50. Tóth Csaba: A szeretet több mint tolerancia, 1997. A művész tulajdona.
51. Az Apostolvértanúságok Mesterének segédje: Szent Márton és Toulouse-i Szt. Lajos, 1490 k. Esztergom, Keresztény Múzeum.
52. BE Mester: Csegöldi oltártábla, 1494. Esztergom, Keresztény Múzeum.
53. Címlapmetszet, Festivale Tyrnaviens, Tyrnaviae 1743. Pannonhalma, Főapátsági Könyvtár.

54. Magyar Szentek-oltára, 1642. Győr, bencés (egykori jezsuita) templom. Fotó: Mester Tibor.
55. Carlo della Torre: Szent Márton-templom, 1668–1672, Szombathely.
56. Ismeretlen művész: Szent Márton és a koldus, 17. század közepe. Szombathely, Szent Márton-templom.
57. Maulbertsch köre (?): Szent Márton püspök, 1754. Balatonudvari, Szent Márton-templom.
58. Vogl Gergely (?): Szent Márton püspök, 1750-es évek. Sümeg, püspöki nyaraló kápolnája.
59. Johann Lucas Kracker: Tours-i Szent Márton betegeket gyógyít, 1770. Tiszapüspöki, Szent Márton-plébániatemplom.
60. Lucas Stibinger: Szent Márton és a koldus, 1801. Munkács (Munkacsevo), Szent Márton-székesegyház.
61. Johann Nepomuk Höchle: Karolina Augusztia megkoronázása, 19. század eleje. Budapest, Szépművészeti Múzeum. Fotó: Józsa Dénes.
62. Georg Raphael Donner: Szent Márton, 1733–1735. Pozsony (Bratislava), Szent Márton-plébániatemplom (dóm).
63. Ismeretlen művész: Szent Márton és a koldus, 1894. Kőszeg, Jézus Szíve-plébániatemplom.
64. Szent Márton szobra a lúddal a gősfai templomban, 19. század.
65. Franz Anton Maulbertsch: Szent Márton, 1783. Szombathely, püspöki palota.
66. Stephan Dorffmaister: Szent Márton apoteózisa, 1777. Kismarton (Eisenstadt), Szent Márton-dóm.
67. Franz Anton Maulbertsch: Szent Márton, 1791. Szombathely, székesegyház.
68. Kontuly Béla: Jelenetek Szent Márton életéből, 1942. Szombathely, a szeminárium kápolnája.
69. Szent Márton-oltár, 17. század. Szombathely, Szent Márton-templom.
70. Szent Márton-ereklyetartó, 1791 k. Szombathely, Szent Márton-templom.
71. Rumi Rajki István: Szent Márton megkereszteli édesanyját, 1938. Szombathely.
72. Tóth István: Szent Márton-herma, 1913. Szombathely, székesegyház.
73. Marosfalvi Antal: Gallinariai remete, 1997. A művész tulajdona.
74. Tornai Endre András: Szent Márton lámpása, 1996.
75. Koller László: Márton püspök köpenyét egy koldusnak adja, 2012. Szombathely, Savária tér,
76. Somogyi Tamás: Szent Márton megosztja köpenyét és Szent Márton álma, 2011. Szombathely, Martineum Felnőttképző Akadémia.
77. A Szent Márton-bazilika Tours-ban, 1889–1925. Építész: Victor Laloux.
78. Storno Ferenc: Szent Márton püspök, 1868. Pannonhalmi Főapátság, Bazilika.
79. Storno Ferenc: Szent Márton püspök (vázlat), 1868. Pannonhalmi Főapátság.
80. Szent Márton síremléke az 5. századból Tours-ban. (Újkori kiegészítésekkel. Feltételezhetően a 471. július 4-én felszentelt templomban állt.)
81. Szent Márton a koldussal, kályhacsempe, 17. század.
82. Szent Márton tumba, 1860. Tours, Szent Márton-bazilika.

81. KÉP Szent Márton a koldussal
17. századi kályhacsempén

TARTALOMJEGYZÉK

5	Előszó
9	„... nem vonakodom a munkától” Szent Márton jelentősége és első ábrázolásai
10	„... elrejtőzni nem tudsz!” Szent Márton-himnusz
15	„... nem olyan keveset tett”
19	„... a valódi tökéletesség példája...” Szent Márton és a koldus
33	„... a szerzetesek példaképe...” ASSISI ÉS FIRENZE SZENT MÁRTON-FRESKÓCIKLUSA
38	FIRENZE, ORATORIO DELLA CONFRATERNITÀ DI SAN MARTINO DEI BUONOMINI
40	V. MÁRTON PÁPA
41	„... a katolikus hit terjesztője” Szent Márton, a püspök ábrázolása
52	„... rád tekint szülőfölded népe...” Szent Márton hazai ábrázolásai
83	„... szombathely dicső szülöttje...”
97	„... kik téged itt tisztelünk”
99	Jegyzetek és az idézett irodalom rövidítéseinek feloldása
105	Időrendi áttekintés
106	Képjegyzék

Írta

DR. LŐRINCZ ZOLTÁN

Fotó

NÉMETH JÓZSEF

Szakmai lektor

DR. PROKOPP MÁRIA

Szerkesztette

BODA LÁSZLÓ

Könyvterv

SELYEI TAMÁS OTTÓ

Színbontás

BNP GRAFIKAI STÚDIÓ

Kiadja

SZOMBATHELY MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
B.K.L. KIADÓ, SZOMBATHELY • WWW.BKLKIADO.HU

Felelős kiadó

DR. PUSKÁS TIVADAR POLGÁRMESTER
BODA LÁSZLÓ

A kötet megjelenését támogatta

SZOMBATHELY MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZAT
SZENT MÁRTON PROGRAMIRODA

ISBN 978 963 7334 86 3

Külön köszönet

CHARPENTIER-NÉ DE GERANDO-TELEKI JUDIT, CSÓKA GÁSPÁR, FÜZFÁ BALÁZS,
HECKMANN FERENC, DR. HENDE CSABA, KISS ANIKÓ, LENGYEL VALTER,
MAYER LÁSZLÓ

*A könyv első kiadása a magyar millennium tiszteletére készült a 2000. évben,
és a Szép Magyar Könyv 2000 versenyen oklevelet nyert a művészettörténeti könyvek és albumok kategóriájában.*

Nyomdai munkák

TERC KFT. NYOMDAI ÉS KERESKEDELMI ÁGAZAT

Felelős vezető

MOLNÁR MIKLÓS ÜGYVEZETŐ IGAZGATÓ

2016

Szent Márton
Szombathely

Országos Széchényi Könyvtár

82. KÉP Szent Márton tumba Tours-ban